

**Національний університет
«Львівська політехніка»**

**Теорія терміна:
конкретизація лексико-семантичних
парадигм**

монографія

Львів – 2018

Галицька Видавнича Спілка

УДК 81'276.6:001.4
К 91

*Рекомендувала до друку Вчена рада Національного університету
«Львівська політехніка»
(Протокол № 48 від 22 жовтня 2018 р.)*

Рецензенти:

Ірина Кочан – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету ім. І. Франка;

Валерія Корольова – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету ім. О. Гончара;

Ірина Фаріон – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Андрій Пелешишин – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»

Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В.

К 91 Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. / З. Й. Куньч, Г. В. Наконечна, О. Р. Микитюк, С. З. Булик-Верхола, Ю. В. Теглівець. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. – 180 с.

ISBN 978-617-7363-78-0

Пропонована монографія має на меті уточнити й узагальнити певні аспекти теорії терміна, конкретизувавши лексико-семантичні постулати з огляду на зростання емпіричного масиву. У ній подано характерний взірець семного аналізу в ділянці науково-технічної термінології і проаналізовано побутування й метаморфози терміноодиниць в ідіолекті певного автора із відповідними загальнотермінознавчими висновками.

Книгу призначено дослідникам, сферою наукових інтересів яких є проблеми термінознавства, а також усім, кого цікавить життя слова, зокрема й наукового терміна.

УДК 81'276.6:001.4

ISBN 978-617-7363-78-0

© Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р.,
Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В., 2018

ТЕОРІЯ, ЖИВЛЕНА ПРАКТИКОЮ

Термінологічна діяльність кафедри української мови Львівської політехніки розпочалася фактично з її постановням (25 грудня 1989 р.), що майже збіглося з початком праці Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, створеного на базі Львівської політехніки з ініціативи Держстандарту України спільно з Міністерством освіти України.

Редагуючи разом із відповідними фахівцями численні галузеві державні стандарти, працівники кафедри набували емпіричного досвіду, що стало підґрунтям для подальших теоретичних висновків й узагальнень. Уже 1991–1992 року виходять розвідки Г. Наконечної «До історії унормування української науково-технічної термінології», «Термінологи Галичини у виробленні української наукової мови», «Про дискусію навколо української хімічної термінології», а також стаття Г. Вознюка «Відродити замулене джерело». Невдовзі було проведено Першу міжнародну наукову конференцію «Проблеми української науково-технічної термінології» (вересень 1992 р.), співорганізатором якої була, зокрема, новостворена кафедра української мови Львівської політехніки. На конференції виступили науковці кафедри Г. Вознюк («Деякі теоретичні аспекти формування української науково-технічної термінології»), О. Микитюк («Творення електротехнічної термінології на основі абстрактних іменників»), Г. Наконечна («Про дискусію навколо української хімічної термінології»). Термінознавчі праці науковців кафедри було опубліковано також у першому числі бюлетеня Видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту «Науково-технічне слово» (1993 р.).

Гаслом збірника були слова його наукового редактора, доктора технічних наук, професора, голови Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Володимира Перхача: «Житимуть нації, мовою яких говоритимуть комп'ютери». Інакше кажучи, житимуть нації, що розвиватимуть свою наукову мову, зокрема її ядро – науково-технічну термінологію.

Тодішню ситуацію в українському термінологічно-термінознавчому дискурсі засвідчують, зокрема, «Пропозиції щодо вдосконалення української науково-технічної термінології», що були частиною Ухвали згаданої вище I-ої Міжнародної конференції: «За радянський період термінологічну справу в Україні зведено фактично нанівець: не видано жодного словника з таких базових галузей науки й техніки, як, наприклад, радіоелектроніка, автоматика, вимірювальна

техніка, гідравліка, економіка тощо, а за останнє тридцятиліття навіть не перевидано з необхідними доповненнями словники з базових наук – фізики, математики, хемії та біології».

Виклики, що постали перед українським термінознавством після здобуття Україною незалежності, на жаль, не втратили актуальності й через три десятиліття, а деякі ще більше загострилися. Найголовнішими є такі термінологічні проблеми: адаптація спадщини «золотого десятиліття» розвитку української термінології; визначення «порогу» запозичень у терміносистемах; напрацювання методики перекладу терміноодиниць; визначення продуктивних термінотвірних моделей; узгодження транслітераційних підходів в адаптації запозичень; вироблення правописних принципів оформлення терміноодиниць; уніфікація і стандартизація науково-технічної термінології; подолання або обмеження інтерференційних явищ; термінографічна праця.

Після I-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології» відбулися друга (1993 р.), на якій кафедра була представлена чотирма доповідями, згодом – третя (1996 р.), в якій взяли участь п'ять науковців кафедри, і ця традиція триває донині, адже 2018 року відбулася вже 15-та конференція, яка тепер має назву «СловоСвіт». Через чотири роки після заснування кафедри відбувся перший захист дисертації, і, що цілком закономірно, саме з термінознавства («Формування й розвиток української хімічної термінології» (Галина Наконечна, 1994 р.)). Загалом на кафедрі здійснено термінологічні дослідження й захищено сім дисертаційних робіт із термінознавства: «Становлення і розвиток української риторичної термінології» (Зоряна Куньч, 1997 р.), «Українські абстрактні іменники в загальнонавчальній і терміній лексиці» (Оксана Микитюк, 1997 р.), «Становлення української машинобудівної термінології» (Оксана Литвин, 2000 р.), «Формування і розвиток української музичної термінології» (Софія Булик-Верхола, 2003 р.), «Складені назви із семою 'вода' в сучасній українській науково-технічній термінології» (Юлія Теглівець, 2007 р.), «Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми» (Лілія Харчук, 2017 р.). Це дає підстави говорити про наявність якщо не яскраво вираженої термінологічної школи на кафедрі, то принаймні про стійку науково-методичну традицію дослідження української термінології. Зазначимо, що ті викладачі, які захистили наукові праці за іншими філологічними напрямками, долучаються до опрацювання окремих аспектів загальнокафедральної тематики у вигляді статей чи виступів на конференціях.

Ретроспекція засвідчує поступове розширення, так би мовити, наукової географії кафедри: викладачі публікують праці не лише у львівських чи київських виданнях, а й у харківських, дніпровських, одеських, херсонських, луцьких, рівенських, острозьких тощо. Також беруть участь у термінологічних форумах, що їх організовують НТШ, Інститут української мови НАН України, Інститут богословської термінології Українського католицького університету. Певний час тривала співпраця кафедри з НВО «Система» щодо вироблення засад формування національних термінологічних стандартів. Опрацьовуючи різні аспекти термінознавчих проблем, науковці кафедри опублікували цілу серію наукових статей і проголосили свої виступи на різного рівня наукових конференціях. Інформацію про конкретні наукові доробки викладачів кафедри подано в додатку до цього видання.

Останніми роками поживилася співпраця із закордонними науковими центрами у формі участі в міжнародних конференціях та публікації матеріалів у закордонних виданнях. Так, навесні 2018 року троє науковців кафедри стали учасниками V-ої Міжнародної наукової конференції «Між словами – між світами: Міжкультурна комунікація у світлі сучасного перекладознавства», яку організовував Інститут східного слов'янства Вармінсько-Мазурського університету (Польща). У рамках цієї конференції було виголошено доповіді на теми: «Особливості перекладу українською мовою пасивних дієслівних конструкцій в науково-технічних текстах» (З. Куньч), «Помилки перекладу як наслідок інтерференційних впливів на українську електроенергетичну термінологію» (Л. Харчук) та «Лексико-граматичні особливості перекладу українською мовою науково-технічного тексту (на матеріалі геодезичної термінології)» (Н. Голубінка). Традиційно, уже вчетверте, працівники кафедри долучаються до роботи Українсько-польського наукового форуму, під час якого також порушують питання, пов'язані з термінознавством. Зокрема, під час IV-го Українсько-польського форуму З. Куньч виступила з доповіддю «Проблеми засвоєння риторичної термінології у навчальному процесі студентів-іноземців».

Оскільки Львівська політехніка є передусім навчальним закладом, українське термінознавство від 2011 р. з'являється серед навчальних дисциплін, що їх викладають на бакалаврському рівні студентам різних спеціальностей. Це дає змогу залучати зацікавлену молодь до опрацювання питань української наукової мови. Готуючись до роботи зі студентами за термінологічною тематикою,

авторський колектив викладачів кафедри видає навчально-методичну розробку, яку можна вважати першою ластівкою в методичному забезпеченні курсу термінознавства «Термінологічна лексика в системі професійного мовлення» (2010 р.), а згодом виходить у світ навчальний посібник «Основи термінознавства» (авторський колектив: С. Булик-Верхола, Г. Наконечна, Ю. Теглівець), який вже зазнав кількох перевидань (2013, 2014, 2017 рр.).

Вагомими етапами в термінологічній роботі кафедри є видання монографій, присвячених питанням термінознавства. 1999 р. виходить друком монографія Галини Наконечної «Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення», в якій узагальнено позамовні та внутрішньомовні чинники розвитку української наукової мови й спрогнозовано шляхи подолання кризових явищ у цій ділянці мовознавства. 2006 р. побачила світ монографія Зоряни Куньч «Українська риторична термінологія: історія і сучасність», в якій досліджено історію формування української риторичної терміносистеми у зв'язку з розвитком ораторського мистецтва в Україні, а також проаналізовано джерела й шляхи формування та поповнення риторичної термінології та виявлено причини неоднакового ступеня інтенсивності розвитку цієї терміносистеми в різні історичні періоди. Науковці кафедри долучаються до співавторства у колективних монографіях, виданих за кордоном. Так, 2014 р. О. Микитюк опублікувала своє дослідження «Мова на варті національної ідентичности» у колективній монографії «Slovo v kultuře a kultura ve slově. Ediční řada. Monografie» (Чеська Республіка), 2017 року термінологічну працю О. Литвин та Н. Голубінки «Особливості викладання технічної термінології іноземним студентам» опубліковано в колективній монографії «Partnerstwo polsko-ukraińskie: bezpieczeństwo, polityka, spoleczeństwo» (Республіка Польща).

Велику увагу науковці кафедри приділяють термінографічній роботі. Ще на початку 90-х професор кафедри Левко Полюга охарактеризував теоретичні засади укладання термінологічних словників у статті «До питання про теоретичні засади наукового словництва», опублікованій в «Науково-технічному слові» (1994 р.). Дотримуючись цих постулатів, науковці кафедри активно долучилися до термінографічної праці. Так, авторський колектив, до складу якого ввійшов Л. Полюга, видав двотомний «Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник» (1995 р.). Зоряна Куньч стала автором «Риторичного словника» (1997 р.), а згодом «Універсального словника української мови» (2005, 2007 рр.), вона

ж у співавторстві опублікувала такі термінологічні словники: «Конфліктологія. Словник: поняття, категорії, терміни» (2007 р.), «Соціальна політика. Словник: поняття, категорії, терміни» (2007 р., 2008 р.), «Теорія міжнародних відносин. Термінологічний словник» (2011 р.), «Основи теорії міжнародних відносин. Словник: навч. посіб.» (2015 р.). Оксана Литвин підготувала й видала «Російсько-українсько-англійський словник та українсько-російський покажчик машинобудівних термінів» (2012 р.). Вагомим здобутком також став «Українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури», в колективі співавторів якого професор Л. Полюга та викладач Н. Дрівко (2007 р.).

Провідним термінографом кафедри, безперечно, є Геннадій Вознюк – її багатолітній завідувач (1989–2017 рр.), а згодом професор, який у співавторстві опублікував понад 40 видань словників економічної термінології, що зазнавали серії перевидань і здобували фахові нагороди. Серед них «Фінансовий словник» (1994, 1997, 2000, 2002 рр.), «Словник банківських термінів» (2000 р.), «Гроші. Валюта. Валютні цінності: Термінологічний словник» (2000 р.), «Облік і аудит: Термінологічний словник» (2002 р.), «Податки, збори, обов'язкові платежі: Термінологічний словник» (2003 р.), «Фінансово-економічний словник» (2005, 2007, 2011 рр.), «Біржі. Біржові операції: Термінологічний словник» (2005 р.), «Ринок фінансових послуг: Термінологічний словник» (2006, 2008 рр.), «Зовнішньоекономічна діяльність: Термінологічний словник» (2007 р.), «Словник економічної афористики» (2013, 2017 рр.), «Банківська справа: термінологічний словник» (2010 р.), «Торгівля, маркетинг, реклама: термінологічний словник» (2011 р.). Професор Г. Вознюк опублікував низку наукових досліджень з теоретичних і практичних аспектів українського термінознавства, зокрема, він багатоаспектно досліджував українську фінансово-економічну, богословську, комп'ютерну термінологію, акцентував увагу філологів та нефахівців на окремих аспектах побутування українських термінів («Відродити замулене джерело», 1992, «Сучасна українська термінологія: реальна чи автентична?», 1993, «Мовностилістичні та правописні аспекти розбудови української фінансово-економічної термінології», 1997, «Не пиймо капуччіно, або Спроба орфографічної антиреклами», 1999, «Термінологічна орфографія: транзакція чи трансакція?», 2012, «Процес фразеологізації як засіб творення фінансово-економічних термінів», 2017).

Також викладачі кафедри є лексикографами-консультантами, рецензентами словників і літературними редакторами підручників та словників (наприклад «Російсько-українського словника з хемії та хемічної технології» (уклад. М. Ганіткевич, А. Зелізний, 1993 р.), «Українсько-російського автошляхового словника» (уклад. І. П. Фецович, 1996 р.); «Англо-українського та українсько-англійського словника-довідника з телекомунікацій» (уклад. О. Коссака, Р. Кравець 1995 р.), «Англо-українського словника з інформатики та обчислювальної техніки» (уклад. О. Коссака, 1995 р.), «Словника українських наукових назв судинних рослин» (уклад. Ю. Кобів, 2004 р.); підручника «Аерофотогеодезія» Х. Бурштинської (1999 р.) та багатьох інших.

Широким є спектр галузевих терміносистем, що стали об'єктом опрацювання науковців кафедри: хімічна, риторична, машинобудівна, музична, електроенергетична, комп'ютерна, ботанічна, суспільно-політична, богословська, місцевого самоврядування тощо. Також термінознавчі зацікавлення науковців кафедри охоплюють практично всі ділянки цієї науки: семантика терміна, термінотворення, особливості правопису й транслітерації терміноодиниць, морфологічна характеристика терміна, взаємодія термінних полів, кореляція наукової термінології та загальнолітературної мови, термін і текст тощо. Прикметно, що паралельно з дослідженнями, так би мовити, екстенсивного характеру, які охоплюють певну терміносистему цілком, з'явилися праці з інтенсивним вектором опрацювання матеріалу – заглибленням у часткову проблему, вивченням її з багатьох боків («Складені назви із семою 'вода' в сучасній українській науково-технічній термінології» Ю. Теглівець). Саме за такими дослідженнями, вважаємо, майбутнє термінознавства.

Окремо варто сказати про корпус термінів історичної соціолінгвістики, що їх створила, дефініювала й описала доктор філологічних наук професор кафедри Ірина Фаріон («Лінгвонім мова в контексті позамовних чинників», 2009 р.; «Лінгвономен «проста мова» як знак нового часу», 2010 р.; «Термін «слов'янська мова» як вияв мовної свідомості (кінець XVI – перша чверть XVII ст.)», 2011 р.; «Лінгвономен українська мова як етнонаціональна ідентифікація українців (на матеріалі текстів XIV–XX ст.)», 2015 р. та ін.).

Попри те, що кафедра української мови у Львівській політехніці не є випусковою, її викладачі керують термінознавчими дослідженнями на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Так, під керуванням професора Л. Полюги написали і захистили

кандидатські дисертації сьогоденні доценти кафедри О. Литвин та О. Микитюк; під керуванням доцента Г. Наконечної захистила дисертацію здобувачка Н. Коцюба («Становлення і розвиток української термінології державного управління»). Також викладачі кафедри є офіційними опонентами на захистах дисертацій термінознавчого спрямування: проф. І. Фаріон, проф. Л. Полюга, доц. Г. Наконечна, доц. З. Куньч, доц. С. Булик-Верхола. Професор Л. Полюга впродовж багатьох років був відповідальним редактором Вісника Національного університету «Львівська політехніка» (серія «Проблеми української термінології»).

Додамо, що і в 90-ті, і сьогодні термінологи кафедри часто виступають у ролі «термінотворців» – допомагають фахівцям вибрати оптимальний варіант найменування певного поняття з огляду на словотвірні, граматичні, правописні й стилістичні норми літературної мови. Попри наукову й науково-методичну термінознавчу діяльність працівники кафедри беруть участь в акціях, спрямованих на популяризацію українського терміна: це й зворушливо-романтичні «Термінологічні метелики», видавання яких ініціював професор Володимир Перхач, і публікації на термінологічну тематику в університетському часописі «Аудиторія», і культуромовно-термінологічна сторінка «Наукових фестин», що їх проводять у Львівській політехніці, й окремі зустрічі в межах проекту професора Ірини Фаріон «Від книги до мети» (наприклад, «Пулюївські читання»).

Пропонована монографія має на меті уточнити й узагальнити певні аспекти теорії терміна з огляду на зростання емпіричного масиву (дослідження Зоряни Куньч, Галини Наконечної, Софії Булик-Верхоли); засвідчити характерний взірець семного аналізу в ділянці науково-технічної термінології (дослідження Юлії Теглівець), а також показати побутування й метаморфози терміно-одиниць в ідіолекті певного автора із відповідними загальнотермінознавчими висновками (дослідження Оксани Микитюк).

Зоряна Куньч, аналізуючи швидке поповнення галузевих терміносистем запозиками, вказує на ризики такої динаміки й пропонує шляхи досягнення балансу в цих процесах. Галина Наконечна систематизує прояви протилежно спрямованих семантичних явищ – термінологізації та детермінологізації лексем – і формує способи дослідження цих індикаторів технократизації суспільства. Софія Булик-Верхола, детально аналізуючи лексико-семантичні процеси в музичній термінології, проектує результати дослідження на термінологію загалом. Юлія Теглівець, описуючи семантичні особливості

складених назв із семою 'вода', простежує зв'язки між окремими властивостями предметів, а також між самими предметами й демонструє методику здійснення семного аналізу в термінознавстві. Оксана Микитюк, аналізуючи термінний корпус у працях Дмитра Донцова, описує характерні властивості суспільно-політичної термінології в текстах окремо взятого автора й робить загальні висновки щодо функціонування цієї галузевої терміносистеми.

Ця монографія є першою книгою із серії запланованих термінознавчих праць кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Вихід монографії був би неможливим без сприяння багатолітнього очільника кафедри професора Геннадія Вознюка, який своїми фаховими консультаціями, дружніми порадами й товариськими настановами спонукав і надихав авторів до написання цієї праці. Також автори висловлюють щиру вдячність рецензентам – докторові філологічних наук, професорові, завідувачці кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету ім. І. Франка Ірині Кочан, докторові філологічних наук, професорові кафедри української мови Дніпровського національного університету ім. О. Гончара Валерії Корольовій, докторові філологічних наук професорові кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка» Ірині Фаріон та докторові технічних наук, професорові, завідувачеві кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» Андрієві Пелешишину.

*Зоряна Куньч, завідувачка кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ І ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ: СТУПІНЬ ОПРАЦЮВАННЯ Й ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Систематизовано підходи до вивчення явищ термінологізації та детермінологізації в українському термінознавстві, розроблено типову методiku аналізу детермінологізаційних процесів.

Ключові слова: *термінологізація, детермінологізація, стилі мовлення, метафоризація, метонімізація, методика опрацювання.*

Чи не головною ознакою теперішнього суспільства є його технократизація, що передбачає пришвидшення міграційних процесів лексики між загальнолітературною мовою та галузевими терміносистемами. Така мобільність лексем, з одного боку, віддзеркалює на мовленнєвому рівні зміни в національній мовній картині світу та, з іншого, спричинює якісні й кількісні семантичні зміни в мові як системі.

Актуальність дослідження зумовлена несиметричним висвітленням в українському термінознавстві співвідношення явищ термінологізації та детермінологізації: глибше опрацьовано перше, і то на основі давно сформованого, базового пласту більшості галузевих терміносистем, адже «на початковому етапі розвитку та чи інша наука відштовхується від понять побутового мислення. Тому майже у кожній терміносистемі існують спеціальні назви – за своєю генетичною природою – загальноновживані слова» [50, с. 196]. **Метою** роботи є проаналізувати основні тенденції опрацювання явищ термінологізації і детермінологізації в українському термінознавстві й поповнити науковий дискурс новими спостереженнями та висновками, а також ввести до наукового обігу новий ілюстративний матеріал. **Завданням** дослідження є (1) уточнити окремі теоретичні моменти щодо явища термінологізації, зокрема щодо статусу термінологізованих лексем у системі загальнолітературної мови й (2) розробити загальну методiku опису явища детермінологізації.

Питання термінологізації і детермінологізації є предметом розгляду і українських, і закордонних спеціалізованих монографій [18, 37, 65, 15], підручників [50, 3, 19, 5], дисертаційних робіт [43, 68, 69], статей [10, 21, 6, 26, 32, 2, 40], також загальномовних посібників [27, 54, 55, 14, 45], щоправда, в останніх детермінологізації присвячено значно менше уваги. Небагато сказано про термінну семантичну динаміку і в посібниках з української мови за професійним спрямуван-

ням [61, 9, 26, 72, 20, 5]. Також ці явища є окремими гаслами і фахових, і загальномовних лексикографічних видань [60, 38, 41].

Термінологізація. У науковому дискурсі існує двояке розуміння поняття термінологізації – широке й вузьке. А. Грищенко під термінологізацією розуміє «сукупність мовних процесів, у результаті яких формуються конкретні слова – терміни», і подає три основні способи термінологізації: 1) використання для позначення наукового поняття загальноновживаного слова, внаслідок чого воно термінологізується і переходить до розряду лексики обмеженого вживання; 2) термінологічна деривація, тобто використання способів словотвору, характерних для української мови; 3) адаптація відповідно до фонетичних і граматичних закономірностей української мови термінів-слів іншомовного походження [14, с. 211]. Таке широке розуміння термінологізації знаходимо також у О. Кучеренка та М. Плюща [40, 54]. Вужче розуміння термінологізації демонструють [3, 66, 31, 73, 34, 33, 44, 64, 6, 35]. Так само вузьке розуміння термінологізації подають довідкові видання, наприклад [60, 41]. Тут під **термінологізацією** ми розуміємо перехід слова із загальноновживаної лексики до певної терміносистеми. Цей термін зручний з огляду на опозицію *термінологізація – детермінологізація*. Ситуативно використовуємо синоніми, що побутують у науковому дискурсі: *вторинна номінація, лексико-семантичний спосіб термінотворення, семантичне термінотворення, семантична деривація, неологізація, стилістична транспозиція* [7, 40, 55, 35]. Цікаво, що автори монографії «Основи термінотворення» [18], визнаючи першість такого шляху серед інших способів термінотворення, вважають його не завжди позитивним, «оскільки тут часто мають місце переосмислення, метонімічне перенесення, коли слову приписується нове значення». Щоб диференціювати такі лексичні одиниці, зазначають автори, терміни часто «змінюють форму написання, вимови, відмінювання, наголосу» [18, с. 9]. З цього приводу зазначимо, що така практика трапляється: наприклад, іменники з речовинним й абстрактним значенням набувають форми множини в хімічній чи медичній терміносистемах (*солі, олії, страхи, болі*), що свідчить насамперед про внутрішні ресурси мови. Тим часом автори доходять несподіваного висновку: «Більш популярним та виправданим є шлях утворення термінів шляхом запозичення з інших мов» [18, с. 9]. Без сумніву, вони спираються на подібну думку Д. Лотте [42, с. 9]. Тим часом не варто ігнорувати факту, що в процесі термінологізації відбувається «первинна наукова ідеалізація об'єктів», наявних у побутовій свідомості, у чому й виявляється «вплив мовної

картини світу на національну наукову картину» [31, с. 38]. А. Крижанівська та Л. Симоненко слушно зазначають, що, «незважаючи на всю різноманітність прийомів, які використовують для створення нових термінів, найбільш важливою внутрішньомовною закономірністю є дуже давня традиція створювати нові терміни на основі слів, що є в літературній мові» [33, с. 48]. Нижче покажемо, що через явище детермінологізації національна наукова картина світу впливає, своєю чергою, на мовну національну картину світу. Таким чином термінологізація і детермінологізація перебувають у діалектичному взаємозв'язку, є ланками творення національного світогляду.

Е. Скороходько виокремлює такі способи термінологізації загальноновживаних слів: 1) називання за схожістю зовнішніх ознак; 2) називання за схожістю функцій; 3) називання за суміжністю понять; 4) називання за аналогією; 5) уточнення значення [62, с. 18–24], – інакше кажучи, описує метафоризацію та метонімізацію. Автори підручника «Основи термінознавства» [3] підкреслюють, що термінологізація – використання наявної в мові назви для позначення нового поняття – «поповнює термінологію кількісно (функції термінів починають виконувати слова, які раніше не були термінами) та якісно (звужується або розширюється семантика й змінюється обсяг понять) [3, с. 56].

Якщо загальноновживане слово позбувається частини сем чи набуває нових, то постає питання про характер його відношення зі своїм двійником: полісемія чи омонімія? Частина авторів вважає такі лексеми омонімами [24, с. 11; 42, с. 57–58; 3, с. 41]. Такі ж процеси спостерігаємо й за ретермінологізацією (транстермінологізацією, термінологічної інтерференцією), коли відбувається перенесення терміна з однієї галузевої системи до іншої, внаслідок чого виникають міжгалузеві омоніми [41, с. 508; 71, с. 168]. Водночас якщо ретермінологізовані чи детермінологізовані одиниці зберігають архісеми чи визначальну кількість периферійних сем, то можна говорити про (1) понадгалузеву полісемію, яка аж ніяк не руйнує системності всередині галузевої термінології, однак засвідчує явище багатозначності в науковій термінології як підсистемі літературної мови; (2) загальну внутрішньомовну полісемію, якщо абстрагуватися від поділу літературної мови на підсистеми. (Зазначимо, що в цій роботі ми не розглядаємо питань ретермінологізації, що є своєрідним термінознавчим мезонімом, натомість нам ідеться про «чисту» опозицію *термінологізація – детермінологізація*). О. Романова, наприклад, вважає метонімію «одним із механізмів регулярної багатозначності» [58, с. 48].

Про внутрішньосистемну полісемію в технічній термінології як про звичне явище говорять О. Крimeць [30, с. 26], З. Куньч, Л. Харчук [36, с. 79].

Якщо ж між загальноновживаним словом й утвореним на базі його зовнішньої форми терміном відсутня спільна генеральна сема, тобто «стирається» [35, с. 147] семантичний зв'язок між ними, то маємо, як ми вже зазначали, явище омонімії. Цікавий приклад знаходимо в [3, с. 57]: *баба* – мати батька або матері; стара жінка; *баба* – важка підвісна довбня для забивання паль; *баба* – пелікан; *баба* – рід печива з пшеничного борошна; *баба* – рід великих груш. Щоправда, загальноновживане слово має ще й розмовне значення «взагалі жінка» [63, с. 76]. Якщо зважити, що в наведених термінах явно чи приховано виступає периферійна сема «щось велике», то маємо цікавий штрих до національної мовної картини світу.

Нижче розглянемо головні способи семантичного термінотворення – власне термінологізації.

1. Термінологізація на основі метафоричних процесів. Метафору як спосіб мислення та пізнання дійсності дослідники називають когнітивною метафорою [1, с. 11]. Така метафора допомагає обробляти фахову інформацію, впорядковувати її в пам'яті згідно з власною мовною та науковою «картиною світу», отримувати потрібний фрагмент інформації [51, с. 285]. М. Влох простежує перетворення слів-метафор спершу на наївні поняття, створені на основі безпосереднього порівняння і прямої аналогії за принципом антропоморфності (*хребет людини – гірський хребет*), а відтак на стерті (мертві) метафори [8, с. 46]. Зрештою, усі термінологізми (вводимо цей термін для зручності оперування поняттями, обґрунтування наводимо в розділі «Детермінологізація») можна вважати мертвими метафорами. Цікаве спостереження подає О. Плаксій, зазначаючи, що в економічній термінології метафоризованим може бути стрижневий компонент терміна (*валютна змія*), залежний компонент (*дикий ринок*), обидва компоненти (*захищений ведмідь*) [53, с. 305]. Також авторка вважає, що конотативність семантики, властива метафоризованим термінам, не руйнує їхньої термінологічності [53, с. 304]. Подібної думки дотримується Ю. Теглівець, проаналізувавши специфіку творення та вживання термінів-словосполук із метафоризованим значенням компонентів [67, с. 28]. На початковому етапі формування деякі терміносистеми поповнювалися термінами, що утворилися внаслідок вторинної номінації діалектної лексики [4, с. 374]. О. Крimeць, досліджуючи термінологізми в технічній терміно-

логії, утворені метафоризацією загальноновживаної лексики, налічує 13 лексико-тематичних груп, де серед звичних (назви частин тіла, одягу, тварин, рослин тощо) маємо й екзотичні, як-от назви прикрас та аксесуарів (*вінець, гребінка, серга, стрічка, коронка, шпилька*) [30, с. 24].

Беручи до уваги сказане вище [3, с. 56], вважаємо, що зміна статусу загальноновживаної лексеми (її ставання терміном) у межах процесу метафоризації найчастіше відбувається внаслідок:

- перенесення назви за подібністю форми: *палець* – одна з п'яти рухомих частин кисті руки або ступні ноги і деталь у вигляді стержня [38, с. 537]; підстава для перенесення – зовнішня схожість;

- перенесення назви за подібністю розміру: *карлик* – людина неприродно малого зросту [38, с. 346] і країна-карлик; підстава для перенесення – малі форми;

- перенесення назви за подібністю форми та розміру: *волосок* – ниткоподібний роговий утвір, що росте на шкірі людини і тварин і тонкий металевий дріт в електричній лампі, який внаслідок нагрівання струмом дає світло [38, с. 147]; підстава для перенесення – зовнішня схожість і невеликий сегмент;

- перенесення назви за подібністю розташування частин: *ланцюг* – ряд металевих кілець, послідовно з'єднаних одне з одним, і сукупність атомів, розташованих один за одним; підстава для перенесення – послідовність, фіксованість розташування [3, с. 56]. Похідні терміни *ланцюгова реакція* (фіз., хім.), *ланцюговий рефлекс* (фізіол.) утворилися на основі вже метафоризованого терміна й самі не містять яскраво вираженої первинної термінологізації – для їхнього розуміння необхідна дефініція. Натомість порівняно новий термін *готельно-ресторанний ланцюг* зберігає виразний зв'язок із генеральною семою;

- перенесення назви за подібністю форми та функції: *жила* – судина, по якій тече кров, і провід кабелю; підстава для перенесення – функція перенесення і зовнішня схожість [3, с. 56];

- перенесення назви за подібністю процесу: *вибух* – розрив вибухової речовини і раптовий бурхливий вияв якоїсь дії (*демографічний вибух, урбанізаційний вибух*) [38, с. 122]; підстава для перенесення – інтенсивність процесу.

За спостереженням [62, с. 24], найпоширенішим видом утворення нових термінів шляхом зміни семантики загальноновживаного слова є називання за схожістю ознак або за схожістю функцій.

Також цікавим семантичним явищем є побутування в складі тер-

міноодиниць різних галузей так званих **мегаметафор** [8, с. 46], як от *простір* (культурний, мовний, інформаційний, сакральний, політичний, ментальний, віртуальний, соціальний, особистий тощо). Можемо додати й такі: *мережа, вузол, куц*. М. Влох до мегаметафор зараховує також лексеми *організм, центр, пункт, кластер, система* [8, с. 46], однак з огляду на їхнє чужомовне походження тут варто все-таки говорити про ретермінологізацію, тобто про певні мегаре-термінологізми.

2. Вторинна номінація на основі метонімічних процесів. Попри те, що метонімічна термінологізація є менш поширеним способом термінотворення порівняно з метафоричною [58, с. 50], О. Кримець, проаналізувавши українську технічну термінологію, подає 4 типи й 15 різновидів метонімічних перенесень на базі іменника та 11 типів і 55 різновидів на базі прикметника [30, с. 26]. Враховуючи наявні дослідження й відповідно до [3, с. 56], виокремлюємо такі найголовніші типи метонімічної термінологізації:

- перенесення назви з процесу на предмет: *покриття* – дія зі значенням «покривати» і матеріал, яким покривають яку-небудь поверхню для її захисту, прикрашання тощо;

- перенесення назви з процесу на результат: *вимір* – визначення будь-якої величини чогось і величина, яку вимірюють;

- перенесення назви з процесу на властивість: *гучність* – дзвінке звучання, далеко чутність і відчуття, створене вухом, яке сприймає звукові хвилі;

- перенесення назви із властивості на кількісний показник: *різкість* – властивість за значенням «різкий» і ступінь розмитості зображень границь об'єктів;

- перенесення назви із родового поняття на видове: *драма* – літературний рід і жанр.

Як бачимо, метафоричне та метонімічне термінотворення не є цілком довільним, воно обмежене певними моделями, що свідчить про регулярність і відтак системність процесу (протилежні думки щодо системності термінологізованих загальноновживаних слів подаємо нижче). Тут лише зазначимо: після переходу загальноновживаного слова до певної терміносистеми його метафоричність не зникає, а, навпаки, стає допоміжною ланкою дефініції (а деколи й основним елементом її розуміння). Метафору, що базується на подібності, можна вважати парадигматичним явищем, а метонімію, яка ґрунтується на суміжності, – синтагматичним.

Завершальним етапом термінологізації загальноновживаного сло-

ва є його фіксація як терміна у відповідному галузевому термінологічному словнику.

Окремо варто сказати про поповнення галузевих систем готовим власномовним матеріалом [57, 56], коли метафоричні та метонімічні процеси відсутні, однак загальноновживаному слову надають дефініцію – «довантажують семантику загальноновживаного слова терміним змістом» [56 с. 232], вводячи його таким чином до певної терміносистеми: *верба* (бот.), *вода* (хім.), *комахи* (зоол.), *біль* (мед.). До речі, такий різновид термінотворення – «переосмислення вихідного загальнономовного слова» Т. Петрова називає спеціалізацією [52, с. 78]. Говорити про омонімічні відношення в площині *загальнолітературна мова* – *наукова термінологія* тут, на нашу думку, не варто, оскільки збережено архісему, тобто йдеться таки про полісемію. Різновидом спеціалізації, щоправда внутрішньосистемної, можна вважати явища семантичного «довантаження» або «розвантаження» терміноодиниць. Наприклад, як зазначає О. Кримець, під впливом екстралінгвальних чинників зазнали корекції внутрішньої форми такі політологічні терміни, як *націоналізм*, *олігархія*, *демократія*, *опозиція*, передусім у бік нейтралізації оцінно-експресивних компонентів у їхніх дефініціях радянського періоду [29, с. 134].

Мусимо визнати, що час активного залучення власномовних ресурсів до творення галузевих термінологій минув, його розквіт припав на «романтичний» період розвитку національних термінологій – кінець XIX – початок XX ст. Для української науки найбільш сприятливими для пошуку й системного впровадження власномовних термінів були роки українізації – під егідою Інституту української наукової мови [3, с. 11]. Однією з причин зниження термінологізаційних процесів на базі загальноновживаної лексики є, на думку Н. Книшенка [23], та обставина, що терміноодиниці, взяті «живцем» з народної мови, не можуть повною мірою забезпечити системності термінології, інакше кажучи, мають низький ступінь формалізації. На послаблення продуктивності лексико-семантичного способу термінотворення вказують також З. Куньч та Л. Харчук, зазначаючи, що «він менш здатний задовольняти вимоги словотвірної чіткості терміносистеми» [35, с. 146], адже під час термінологізації загальноновживаного слова формантом виступає лише зміна його семантики [35, с. 142]. Справді, такий «поетичний» формант зазвичай індивідуальний для кожного слова-мігранта й мало надається до сучасних вимог формалізації терміносистем. Попри те, як ми зазначали вище, певна системна маркованість і регулярність моделей термінів, утворених

семантичним способом, все-таки існує. Сьогодні основним способом поповнення галузевих термінологій є, на жаль, запозичення, тож на перше місце виходить проблема їх адаптації – граматичної, орфографічної (транслітераційної). До слова, масове позичання термінів негативно впливає на національну наукову картину світу [31, с. 36], відчужує її від автентичних мовців.

Тим часом спостерігаємо стрімкі процеси детермінологізації, що спричинено, на нашу думку, екстралінгвальними чинниками, передусім технократизацією та інтелектуалізацією суспільства, певним розмиванням межі між спеціальними та неспеціальними текстами, взаємовпливами мовної та наукової картин світу. Дослідники стверджують, що є «пряма залежність між важливістю номінованої реальії в житті носіїв мови і проникненням термінів в загальнолітературний словник» [31, с. 37].

Детермінологізація. Науковці зараховують детермінологізацію до активних лексико-семантичних процесів [14, с. 211], за якої термін «втрачає свою строго концептуальність, системність, однозначність і набуває прагматичних властивостей, яких він раніше був позбавлений, тобто виникає нове слово з термінологічним значенням, яке вимагає вже не дефініції, а тлумачення» [65, с. 133]. Отож, між термінами і нетермінами немає «китайської стіни», вони постійно мігрують, обслуговуючи потреби суспільства [27, с. 220]. А. Грищенко розрізняє дві стадії детермінологізації, які вважаємо базовими: 1) уподібнення терміна до загальноновживаних слів у зв'язку з активним використанням його поза межами спеціальної терміносистеми, зокрема в текстах засобів масової інформації, розрахованих на широку й різноманітну аудиторію; 2) розвиток нових значень у відповідного терміна на основі метафоричного вживання [14, с. 211].

Доповнюючи сказане в п. 1, першим кроком детермінологізації вважаємо вживання терміна в прямому значенні, але поза межами його термінологічного поля, наприклад, у художньому тексті: «*Почувши про анальгін, старий знову закашлявся, на знак згоди, очевидно*» (С. Ж.). Такого типу детермінологізацію Н. Непийвода називає **функційною** [47, с. 11]. Відсутність термінологічного поля позначається на деяких ознаках терміна як одиниці терміносистеми, насамперед він набуває певної емоційності, тимчасом як у науковому контексті «терміни позбавлені будь-якої образності, емоційно-експресивного забарвлення» [71, с. 168]. Якщо ж термін на основі метафоричного чи метонімічного перенесення набуває нового, загальномовного значення, то варто говорити про **семантичну** детермінологізацію

[47, с. 11]. Подібно вважає В. Тарасова: «Рушійною силою процесу детермінологізації є функціональна переорієнтація...накопичення нових сем», розвиток переносного значення [66, с. 11]. Для прикладу: «Гуси над Україною шукали собі орбіти» (М. С.). (Ф. Нікітіна описані вище два види детермінологізації називає відповідно частковою та повною детермінологізацією [49, с. 11]. У термінологічній енциклопедії О. Селіванової читаємо про такі ознаки детермінологізації, як «вияв мовної економії й асиметричного дуалізму мовного знака» [60, с. 117]). Додамо, що вагомим виявом детермінологізації, певною мірою її «найвищим ступенем» є фіксація терміна в складі фразеологізму: *перекрити кисень, акції падають, лакмусовий папірець, з космічною швидкістю, температура кипіння, ланцюгова реакція, спускати на гальмах, підписати вирок, закласти фундамент, культурний шок, поставити на конвеєр, кинути якір, формула успіху* тощо.

Отж, під **детермінологізацією** розуміємо втрату терміном своїх дефінітивних і системних характеристик і перехід до загальноновживаної лексики. Інакше кажучи, термін виходить за межі свого термінологічного поля – галузевого контексту. Для зручності оперування матеріалом уводимо поняття *детермінологізм* – термін, що покинув своє термінологічне поле, тобто зазнав впливу *детермінологізації*. Очевидно, для системного вживання доречним буде термін *термінологізм* – загальноновживане слово, що стало одиницею певної терміносистеми, отримало дефініцію, тобто *термінологізувалося*. Цікаво, що термін «детермінологізація» не став робочим для академічних підручників. Наприклад, М. Плющ констатує, що терміни вживають у художній літературі, але не називає такого використання детермінологізацією [54, с. 133]. В академічному підручнику [45, с. 107] термінам узагалі присвячено один рядок у розділі «Лексика української мови зі стилістичного погляду». Так само, як ми вже згадували, здебільшого чинять й автори спеціалізованих посібників з української мови за професійним спрямуванням [9, 61, 20, 26, 72]. Винятком може слугувати підручник «Фахова мова» Л. Васенко, у якому подано базові поняття: термінологізація, детермінологізація, транстермінологізація. Натомість мотивовано не говорять про детермінологізацію автори досліджень художніх творів, що мають на меті простежити, як змінюється художній текст у результаті введення до нього термінологічної лексики [11, 12]. Так само автори підручника [39] встановлюють визначальні риси риторичних текстів на базі аналізу їхніх лексичних компонентів. Тим часом вивчення явища детермінологізації, навпаки, покликане з'ясувати, як змінюється саме

термін, потрапляючи до художнього чи публіцистичного тексту.

У сучасному українському термінознавстві існує низка досліджень, присвячених аналізу детермінологізованих одиниць окремих галузевих терміносистем [66, 10, 32, 16, 28, 13, 6]. Нижче спробуємо систематизувати різновиди реалізації цього явища, що слугуватиме основою для напрацювання **загальної методики аналізу** детермінологізаційних процесів.

В основу **першого виду класифікації** детермінологізмів кладемо ступінь втрати лексемою ознак терміна.

1. Терміни, що втратили лише термінологічне поле, але зберегли дефініцію, тобто зазнали *функційної* детермінологізації.

Поет дається взнаки ... геніальною тичинівською нерівноскладовою римою (М. К.). Літературознавчий термін під впливом фразеологізму та лексики високого стилю набуває емоційного забарвлення, але при цьому не втрачає внутрішньої форми.

Нема часу писати дисертацій, і взагалі – усе дарма (С. Г.). Загальнонауковий термін у поєднанні з розмовною лексикою та у формі родового множини, що в цьому контексті більше подібний на родовий частинний, набуває майже негативного забарвлення, попри те, що формально збережено його мінімальне термінологічне поле (*писати дисертацію*).

Надто часто стаємо заручниками, жертвами примітивної перестановки знаків плюс на мінус і навпаки (М. К.). Математично-фізичні терміни, зберігаючи опорні семи, набувають емоційно-оцінних конотацій внаслідок сусідства лексем із відповідною пейорацією.

2. Терміни, що частково втратили дефінітивність.

З дзенькотом шиби тріснуть, і жадно припадуть люди немовлятами зимний кисень висисати з мідяних бутлів (С. Г.). На нашу думку, дефініція терміна «кисень» частково наявна з огляду на контекст, адже кисень є частиною повітря, якого так бракує людям.

...збирав ягоди у гомеопатичних дозах, просякав димом, запахами трав (Т. П.). Попри яскравий троп і постмодерністську тональність тексту медичний термін зберіг одну зі своїх важливих периферійних сем – «невелика кількість».

...культурний кровообіг між якими практично не відбувається (М. К.). З огляду на те, що підкреслений медичний термін власномовний та етимологічно прозорий, він зберігає сему «обіг – рух», але зазнає метафоризації своєї першої частини. Маємо тут досить цікавий випадок детермінологізації терміна-композиата.

Що чіткіший вододіл проляже між мовами... (О. З.). Подібних се-

мантичних модифікацій зазнає складний за будовою географічний термін, потрапивши до публіцистичного контексту: про воду тут не йдеться, але сема «поділ, межа» виконує свою змістову функцію.

...одна діаспорна газета видрукувала про мене статтю під заголовком, здатним спаралізувати й найгнучкішу уяву (О. З.). Підкреслений медичний термін має давню детермінологізаційну «біографію» (згадаймо хоча б Франкове «мов паралітик той на роздоріжжю»), однак нас цікавить ступінь цієї семантичної зміни. Видається, що збереження архісеми «нерухомість» і неспецифічний контекст дають підстави віднести цю терміноодиницю (у її різних морфологічних виявах) до частково детермінологізованих.

3. Терміни, що повністю втратили дефінітивні ознаки й набули загальнономовних синонімних, антонімних, паронімних опозицій, стали частиною тропів. За умови втрати архісеми маємо, як ми вже згадували, визначальні риси семантичної детермінологізації.

Тільки в тиші, тільки в тиші, в синій музиці, у віршах білосніжних (І. Ж.). Епітети в наведеному рядку фактично цілком нівелюють наукову дефініцію термінів «музика» та «вірш».

І серце, спіймане, у мить таку вдаряти хоче ямбом (С. Г.). Як і в попередньому прикладі, відсутні дефінітивні ознаки літературознавчого терміна, натомість потужна метафора вводить його до поетичного обігу.

...всі персоналії Верховної Ради – клони (Ю. І.). У загальному вжитку зміст медичного терміна поступився, так би мовити, суспільному, і то з негативним відтінком.

Духовний мікроклімат ...справді був живлющим (М. К.). Зазначимо, що детермінологізовані одиниці продовжують перебувати в гіперо-гіпонімних зв'язках (*духовний клімат* – *духовний мікроклімат*).

Яскраві приклади детермінологізації, щоправда, як ми вже зазначали, з першорядною увагою до характеристики тексту, а не терміна, також містять дослідження Г. Городилівської [11, 12].

Описаний вище вид класифікації детермінологізмів вважаємо **базовим** для методики дослідження міграції одиниць галузевих терміносистем до загальнолітературної мови.

В основу **другої класифікації** кладемо співвіднесеність випадків детермінологізації із відповідними стилями мовлення.

1. Детермінологізація в публіцистичному стилі.

Василь Стус не раз підкреслював, що поетові для «етичної гігієни»... потрібні такі години тиші (М. К.). *Витравити в собі ... небезпечну якість свідомості, яку я для себе визначаю як «одноклітинність».*

Початковим етапом детермінологізації є уживання терміна в новому оточенні в лапках. Автор усвідомлено творить неологізм і сигналізує про це читачеві. Інколи з такою метою вживають курсив. Медичний термін *гігієна* у поєднанні з прикметником *етичний* втрачає периферійні семи. Фактично нове значення утворилося на основі перенесення назви за подібністю. Отже, маємо метафоричну вторинну номінацію, як і у випадку термінологізації. Щодо «*одноклітинності*» спостерігаємо редукцію медичного терміна-словосполучення *одноклітинні організми* разом із семантичною модифікацією.

Я мала щастя зазнати у своєму житті такої... духовної атмосфери (М. К.). Додамо, що в Михайлини Коцюбинської подибуємо ще й *соціальну та естетичну атмосфери*.

Бо це світло і ця музика, дерева та книги і є причастям (К. М.). Богословські терміни часто зазнають детермінологізації з огляду на специфіку денотата – трансцендентність.

Доля – стратег, серце – її васал, розум – лиш тактик (В. С.). Тут спостерігаємо характерну для публіцистичного стилю насиченість тексту детермінологізмами.

Фройд із замашками радянського пенітенціарного санітара (О. З.). Маємо приклад комбінованої детермінологізації: потужний контекст зміщує семантичні акценти у визначенні однієї із професій.

Як бачимо, твори українських публіцистів рясніють уживанням різногалузевих термінів і без формальних маркерів (лапки, зміна шрифту). Це наступний крок входження терміноодиниці до складу загальнонавжваної лексики: *Кинувшись від Сцилли до Харибди, гальванізувати історично зумовлені народницькі критерії* (М. К.). *Що ж до нашого аморфного, недосформованого суспільства, то потреба такого самовизначення – з найнагальніших* (М. К.). *Виводити двісті п'ятдесят мільйонів людських істот з латаргійного сну* (О. З.). *Того тоталітаризму думки, що проникає в найглибші пори свідомості* (М. К.). *Показати світ культури багатовимірним і стереоскопічним* (М. К.). *Простежити болісну історію корозії його таланту* (М. К.). *Для загального духовного клімату... найнебезпечніше – віра як мода* (М. К.). *Ще в іншого живе в душі як моральний імператив, як головна заповідь* (М. К.).

Зазначимо, що за ознакою частотності літературними є хімічні, фізичні, медичні, богословські, граматичні терміни, хоч трапляються географічні, військові, суспільно-політичні тощо. Визначити «детермінологізаційний рейтинг» галузевих терміносистем вдасться лише за умови повної лексикографічної фіксації детермінологізмів. Про

стан опрацювання термінів-мігрантів з цього огляду скажемо далі. У наведених вище прикладах підкреслення наші.

Отож, за нашими спостереженнями, у публіцистичному стилі переважає семантична детермінологізація. Очевидно, функційна детермінологізація в цьому стилі малопомітна, оскільки для неї потрібні яскраво виражений художній або ж емоційно насичений розмовний контексти.

2. Детермінологізація в художньому стилі.

Термін у художньому тексті найчастіше набуває переносного значення, стаючи тропом, хоч, як ми вже зазначали вище, може зберігати й пряме значення, набуваючи лише емоційного забарвлення в новому, «художньому», оточенні.

– Детермінологізація в поетичному тексті.

Як зазначає І. Денисюк, «життя наукового терміна ... починає випромінювати поезію, стаючи повноцінним складником поетичної метафори» [17, т. 1, кн. 2, с. 198]. І хоч тут ідеться про ретермінологізацію, однак у нашому випадку метафоричність терміна, зважаючи на стиль мовлення, ще більше помітна.

І *будеш найменням уже невласним* (В. С.). Граматичний термін *власна назва* втрачає ознаки належності до своєї галузевої системи й набуває морально-етичних. Безперечно, цьому сприяє архаїзм *наймення* й алюзія до орфограми: *будеш уже людиною з малої літери* (адже загальновідомо, що власні назви слід писати з великої).

Дівчина біжить по паралелі, плутаючись у меридіанах (В. К.). У цьому прикладі спостерігаємо практично повну нівеляцію внутрішньої форми географічних термінів, натомість домінує настроєвість, спричинена перенесенням значення за подібністю.

Ідеш так до правди, до суті життя, обплутаний кілометрами філософій (І. Д.). Форма множини терміна з абстрактним значенням *філософія* виразно сигналізує про детермінологізацію. Так само, як одним із маркерів термінологізованого загальноновживаного слова стає часткова зміна його граматичної характеристики (наприклад, як ми вже зазначали, речовинні іменники набувають форми множини: *солі, цукри, олії*), у поетичному тексті детермінологізми можуть набувати невласливої зовнішньої форми, що спричинено внутрішніми, семантичними змінами лексеми.

Лиш ампули пусті з-під промедолу, мов гільзи, покладе сестра на стіл (В. К.). Маємо тут приклад функційної детермінологізації: термін *промедол* вжито в прямому значенні, однак поза межами властивого йому термінологічного поля. Попри відсутність метафоризації,

він, як складова частина поетичного тексту, також набуває образності.

З думок виростають первні майбутніх ваготних грон (Б. Р.). Цікаво, що поетичний текст може бути джерелом (хай і допоміжним) для дослідження історії та особливостей формування української термінології: термін *первень*, що виник як синонім до інтернаціоналізму *атом* на межі XIX–XX ст., в епоху «термінологічного романтизму», і побутував у період українізації, згодом, у 30 ті роки XX ст., у час більшовицького терору, було вилучено з української наукової мови. Отож, екстралінгвальний чинник пришвидшив й устійнив детермінологізацію власномовного компонента зазначеної синонімічної дублетної пари.

– Детермінологізація в прозовому тексті.

Вирватись із цієї злощасної пустелі, що зветься оточенням, із цього величезного вакууму (О. Г.). Безперечно, у цьому прикладі спостерігаємо семантичну детермінологізацію, адже втрачено основну, дефінітивну сему (*розріджений стан газу; простір, у якому відсутня будь-яка речовина*), натомість активізовано етимологічну (*порожнеча*), яка й уможливила метафоризацію терміна. Такі детермінологізми, що можуть стосуватися значної кількості денотатів, як-от *вакуум* – *порожнеча* взагалі, *експансія* – розширення будь-чого, а не лише політичного впливу однієї держави на іншу, *пролог* – початок чого-небудь, а не лише вступ до літературного твору, О. Кримець називає еврисемантами [31, с. 38].

Юрка Ілленка *Доповідна Апостолові Петру*. У назві художнього твору (за визначенням Юрія Ілленка, його жанр – роман-хараман) термін офіційно-ділового стилю *довповідна записка* (субстантивованний варіант – *довповідна*) не втратив архісеми, однак детермінологізувався коштом лексичного оточення та інверсії. Так само зазнав функційної детермінологізації богословський термін *апостол*, покинувши своє термінологічне поле.

...вчетверо згорнутий проспект, віддрукований офсетним способом на прекрасному, якомусь аж фінському папері (Ю. А.). Але спершу вип'ємо, бо я відчуваю страшенну *сухість у роті* (Ю. А.). Тут спостерігаємо яскраво виражену функційну детермінологізацію, до того ж у другому реченні вона може бути й мимовільною, не створеною свідомо. Попри те формальні ознаки функційної детермінологізації наявні: відсутність термінологічного поля, емоційна забарвленість внаслідок сусідства тропів.

...видно зсуви квадратів, перфороване тло, ... рухливі зчеплення,

концентричні кола світла, різні розчини,... багатогранники пилку,... клітинних оболонок,...комплементарність, крутяться спіралі... (Т. П.). Приклад взято з одного речення. Практично текст складається із детермінологізмів, до того ж функційних, оскільки терміни вжито в прямому значенні, тому засобом детермінологізації виступає лише перехід терміна із властивого йому термінополя до неспецифічного.

За нашими спостереженнями, частіше детермінологізуються терміни іншомовного походження. Детермінологізація свідчить, з одного боку, про рівень освіченості автора, а з іншого – про приблизно такий самий рівень читача, бо як публіцистичні, так і художні тексти зорієнтовані на сприймача.

3. Детермінологізація в конфесійному стилі.

Насамперед зазначимо, що під конфесійним стилем розуміємо мову проповідей, релігійних роздумів, однак сюди не належить дискурс богослов'я (теології) як науки, у текстах якої богословський термін перебуває у властивому для себе лексичному середовищі. Безперечно, богословські тексти містять терміноодиниці інших наук, однак це явище стосується не детермінологізації, а ретермінологізації, тож ми його не розглядатимемо.

...і лучаться з тими відосередніми силами, що...ще дрімають на дні української психіки. ...кожен, кому... добро України лежить на серці, мусить причинятися...до творення елементів єдності (А. Ш.). У двох реченнях із проповіді Андрея Шептицького маємо три терміни – фізичний, психологічний і загальнонауковий. Позбавлені свого термінологічного поля, у тексті проповіді вони зазнали функційної детермінологізації через наявність у ньому фразеологізмів, метафор, емоційного змісту, зберігши при цьому семантичне ядро. До речі, проповіді визначних діячів Церкви зазвичай багаті на лексеми з різних галузей людського життя, передусім це, природно, суспільно-політична термінологія (у Шептицького: *пацифікація, державність, просвіта*), хоч трапляється й науково-технічна (у сучасних проповідників: *зателефонуй* Богові, *молитва як антена, атом віри*).

А що таке корупція? Це гріх! Фразу взято з роздумів Любомира Гузара про сучасне життя. Це унікальний випадок семантичної детермінологізації, коли автор фактично міняє дефініцію лексеми. Суспільно-політичний термін *корупція* з архісеєю «підкуп і продажність державних, громадських і політичних діячів» [38, с. 388] переходить на вищий рівень і стає не просто гріхом у загальному розумінні – «порушенням загальнолюдських моральних правил» [38, с. 191], а, зважаючи на належність до конфесійного стилю, «сві-

домим і добровільним порушенням Божої заповіді» [22, с. 238].

Можемо йти через життєві випробування, як досвідчені альпіністи (І. І.). Спортивна (також військова) термінологія, зберігаючи семи «боротьба», «подолання труднощів», набуває емоційного, власне, релігійного забарвлення, тобто маємо прояв радше семантичної, ніж функційної детермінологізації.

...з визначення джерел і симптомів цієї недуги (І. І.). Медична термінологія з огляду на свою належність до правої частини дихотомії *душа – тіло* неминуче покликана метафоризуватися, зазнати функційної детермінологізації й обслуговувати ліву частину згаданого співвідношення. Зрештою, традиція переходу слів із лікувальної сфери до притч про душу сягає біблійних часів. У Новому Заповіті читаємо: «Він доторкнувся до її руки, і полишила її гарячка» [Мт., 8, 15; СП, с. 15]; «Здорові не потребують лікаря, лише хворі» [Мт., 9, 12; с. 16].

Багатоаспектну характеристику конфесійних текстів подають автори підручника «Риторика» в розділі «Церковне проповідництво» [39, с. 122], щоправда, об'єктом дослідження в ньому, як ми зазначали вище, є текст загалом, а термін виконує лише компонентно-характеризувальну функцію.

4. Детермінологізація в розмовному та інших стилях

Відповідно до ознак розмовного стилю спостерігаємо поєднання детермінологізованих одиниць з емоційно забарвленою (*грають гормони*) чи жаргонною лексикою (*накачаний протейнами*). Інколи в розмовному стилі поєднання різногалузевих терміноодиниць спричиняє гумористичний ефект (*гальмо прогресу*). У народному мовленні можна спостерігати поєднання нейтрального контексту із детермінологізмом (*між ними виникла хімія, відчув адреналін* тощо), унаслідок чого виникає конотативне емоційне значення. Інколи для побутової детермінологізації характерними є не лише втрата термінологічного поля, а й помилкове вживання терміна: *вирізали апендицит* (хоч вирізують не апендицит, а апендикс).

Розмовний стиль є сприятливим середовищем передусім для явища функційної детермінологізації, оскільки суть терміна зазвичай зберігається, однак у неспеціальному контексті лексема набуває емоційного забарвлення.

Безперечно, в офіційно-діловому стилі також спостерігаємо випадки детермінологізації, однак це явище в зазначених текстах обмежене лише втратою термінологічного поля (зі збереженням дефініції, без ознак емоційного забарвлення) і позбавлене свого другого етапу – набування терміном переносного значення. Очевидно,

галузеві терміноодиниці побутують також у текстах епістолярного стилю, до того ж кожна епоха розвитку українського суспільства засвідчує свою специфіку. Зазначена ділянка потребує детального дослідження, ми ж обмежимося кількома прикладами: *Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї (УДД)*. (Фізичний термін зазнає функційної детермінологізації, опинившись у контексті спеціалізованої документації.) *Вельмишановний Пане Редакторе! Дозволю собі переслати Вам для використання ...як історично-культурний фельєтон статейку...* (О. Г.). Маємо приклад приватного ділового листування, де обидва терміни детермінологізуються через втрату термінологічного поля, а другий – ще й внаслідок морфемної видозміни, набуваючи таким чином емоційного забарвлення. Додамо, що морфемна детермінологізація – досить рідкісний спосіб переходу терміноодиниць до загальнолітературної мови (гіпотетично: *атомик, теоремка, переливаннячко крові* тощо), хоч *квадратик* чи *віршик* уже подолали цей шлях. У цій роботі, як ми вже зазначали, розглядаємо явища термінологізації – детермінологізації лише із семантичного погляду.

В основу **третього виду класифікації** покладено вид семантичного перенесення значення, що супроводжує набування терміном нового статусу.

1. Детермінологізація на основі метафоричного перенесення значення.

Зазвичай детермінологічна метафоризація має такі ж види, як і власне термінологічна: за кольором, формою, функцією, розташуванням, властивістю (якістю) тощо.

За умов зовнішньої свободи також можна втратити суверенність власного «я» (М. К.) – перенесення за якістю. *Переклад улюблених поетів – немов переливання крові* (О. З.) – перенесення за функцією. *Внутрішня свобода дозволяє ... нормалізувати дихання* (М. К.) – перенесення за функцією. *П'ю бурштиновий мед* (С. Г.) – перенесення за кольором.

За цікавим спостереженням О. Кринець, інколи «разом із деспеціалізацією відбувається негативація або позитивація вихідного поняття» [31, с. 39] (*хамелеон – деревна ящірка – безпринципна людина; котируватися – бути в обігу на біржі – мати високу оцінку з боку певної групи людей, суспільства*). Безперечно, такі конотації неможливі в процесі термінологізації.

2. Детермінологізація на основі метонімічного перенесення значення.

Як зазначає [31, с. 39], метонімічні моделі ширше побутують у процесах термінологізації, ніж детермінологізації. Однак приклади знаходимо: *Виразне відчуття «кінця часів» ... чіпко тримає нас ... у стані доконаного теперішнього часу* (О. З.) – перенесення процесу на результат. Зазначимо, що метонімічні перенесення побутують у розмовному стилі: *У квартири є газ, вода. Провели електрику* (перенесення за моделлю «ціле – частина»). Цікавим є метонімічне перенесення значення за моделлю «властивість – той, хто має цю властивість»; це, зокрема, стосується таких медичних термінів, як *меланхолік, сангвінік, холерик, флегматик* [31, с. 39].

3. Детермінологізація на основі комбінованого перенесення значення.

...безмежна многість кисне аморфним тілом у центрі Європи (Р. І.). *... ще вірив у щасливе призначення козацької нації, яка стала на сьогодні ферментом європейської ворохоби* (Р. І.). Спостерігаємо вживання однини замість множини (синекдоха як підвид метонімії), метафоричне перенесення за формою та властивістю й, безперечно, зміну термінологічного поля. Цікаво, що в цьому реченні Р. Іваничук вживає ще один детермінологізм – *кисне*, історія якого сягає «романтичного періоду» розвитку української термінології. Українські науковці, зокрема хімік Іван Левицький [46, с. 11], довантажили загальнонавчальне слово *киснути* науковим змістом, тобто відбулася його спеціалізація. Після припинення українізації зазначений термін вилучили з української хімічної термінології, ввівши натомість російський – *бродити*, утворений, до речі, аналогічним способом.

В основу **четвертого виду класифікації** покладено структурно-морфологічну ознаку.

1. Детермінологізовані однослівні терміни: *У висліді живемо в стані якихось перманентних почуттєвих викиднів: ані любити близьких нема коли, ані дорогих небіжчиків оплакати* (О. З.).

2. Детермінологізовані терміни-словосполуки: *...навішувати на цю унікальну, розкішну й злиденну водночас, декаду тектонічного зсуву історії якихось там генералізуючих висновків* (О. З.). *...выводити двісті п'ятдесят мільйонів людських істот з летаргійного сну* (О. З.). Безперечно, детальний аналіз виявить різні моделі словосполук залежно від об'єкта дослідження.

3. Детермінологізовані терміни-іменники: *...різного роду міжмовна еквілібристика забиратиме тобі непропорційно великий відсоток часу й сил* (О. З.).

4. Детермінологізовані терміни-прикметники: *...закутушкана*

хустиною старенька бабуся за копанням радіоактивної картоплі в безлюдному селі Чорнобильської зони (О. З.).

5. Детермінологізовані терміни-дієслова: *...трагедія втратила сенс, жодне нещастя більш не конвертується* (О. З.).

6. Детермінологізовані терміни-дієприкметники: *Завдячую цією солодкою злудою не тільки наелектризованій атмосфері українських шістдесятих* (О. З.).

Прикметно, що «чуже» оточення, надаючи термінові нових рис, само також змінюється під його впливом: текст інтелектуалізується, набуває внутрішньої логіки.

Завершальним етапом детермінологізації є фіксація нового значення лексеми в загальномовних тлумачних словниках (із приміткою «перен.»). З цього огляду цікавим є дослідження стилістичної транспозиції математичних термінів [7], яке підтвердило гіпотезу про те, що загальномовні тлумачні словники (не електронні) відстають від розвитку мови: не подають багатьох детермінологізованих значень. Промовистий приклад: як зазначає О. Веремчук [7, с. 32], під гаслом *вектор* у СУМі та «Великому тлумачному словникові» наведено лише математичне значення з відповідним маркуванням (*мат.*). Відрізок прямої з певним числовим значенням і напрямом у просторі) й зігноровано переносне, що активно функціонує в суспільстві, – «взагалі певний напрям» (вектор розвитку, вектор наукового пошуку). Додамо, що в «Універсальному словникові української мови» [38] щодо цієї лексеми також немає відповідних семантичних маркерів. Щоправда, до значної кількості детермінологізмів згаданий словник містить відповідні ремарки. Ще раз підкреслимо, що академічні підручники, які фактично є довідковими виданнями, також не звертають уваги студентів, за незначним винятком, на таке важливе й прикметне сьогодні мовне явище [61, 9].

Фактично термінологізація і детермінологізація за перебігом і засобами є подібними процесами [6, с. 89], вони різняться лише векторами й, відповідно, «пунктом призначення». Слово метафоризується, щоб стати терміном і впливати на розум, натомість термін метафоризується, щоб стати загальноновживаним словом і впливати на почуття людини. Мова – консервативна система, нічого кардинально нового з погляду методики в ній не відбувається, інакше вона не могла б ефективно функціонувати.

Нижче подаємо актуальні напрями дослідження явищ термінологізації та детермінологізації, зауваживши, що окремі з них частково опрацьовано, багато перебувають у процесі опрацювання й що

перелік, безперечно, не є вичерпним. Пропоновані пункти доповнюють загальну картину способів дослідження явищ термінологізації та особливо детермінологізації.

Основними напрямками подальшого дослідження явища термінологізації вважаємо такі:

- виявлення й опрацювання термінологізмів у нових галузевих терміносистемах (екстенсивний підхід);
- детальне опрацювання наявних термінологізмів, зокрема у виробничо-технологічній сфері (напр., *стіл, черевик, хліб, дорога*), для виявлення ступеня їхньої термінологізації та визначення мовного статусу таких лексем (інтенсивний підхід);
- дослідження неметафоричної та неметонімічної термінологізації (через «довантажування» загальноновживаного слова терміною семою);
- аналіз метафоричності наукового терміна у власному термінологічному полі;
- виявлення ступеня системності термінологізмів у різних галузевих термінологіях;
- опис фіксації термінологізмів у загальномовних тлумачних словниках;
- опис процесів ретермінологізації в українській фаховій мові.

До **основних напрямків** подальших досліджень явища детермінологізації належать такі:

- опис уживання детермінологізмів у творах конкретних авторів (детальна характеристика всіх випадків дасть змогу отримати аргументоване узагальнення й зробити теоретичні висновки щодо природи явища детермінологізації);
- порівняльний аналіз детермінологізмів у публіцистиці авторів різного фаху, наприклад науковця, письменника, політика;
- порівняльний аналіз детермінологізмів у публіцистиці авторів різної статі;
- визначення частотних параметрів детермінологізації: терміни яких галузей знань найчастіше потрапляють у невласливе лексичне оточення;
- виявлення ступеня детермінологізації термінів у текстах офіційно-ділового стилю;
- опис особливостей уживання детермінологізмів у текстах конфесійного й епістолярного стилю (у різні періоди розвитку української мови);
- контрастивний аспект: особливості збереження/незбережен-

ня детермінологізації в перекладних художніх, публіцистичних, конфесійних текстах;

- опис лексикографічної фіксації детермінологізмів у загально-мовних тлумачних словниках;

- структурно-морфологічний аналіз, зокрема встановлення структурних моделей детермінологізмів і визначення частотності детермінологізації лексем за частиномовною ознакою;

- виявлення й опис випадків повних семантичних циклів: загальноновживане слово – його термінологізація – детермінологізація того самого слова, принаймні часткова. До прикладу: *ланцюг* (загальноновживане слово) – *атомний ланцюг*, *ланцюгова реакція* (термін/термінологізм) – *ланцюгова реакція* (у суспільстві) (лексема-детермінологізм).

ВИСНОВКИ

- Термінологізація загальноновживаної лексики – один зі шляхів поповнення галузевих терміносистем, продуктивність якого останнім часом знизилася. Головними способами вторинної номінації є метафоризація та метонімізація.

- Термінологізм із загальнономовним відповідником вступає в полісемантичні, рідше – омонімічні відношення.

- Детермінологізація як мовно-суспільне явище набуває значного поширення у зв'язку зі зростанням загального рівня освіченості людей, стрімким поповненням терміносистем новими одиницями, що пов'язано із розвитком науково-технічного прогресу, сучасними можливостями комунікації.

- Класифікація детермінологізмів можлива передусім за чотирма критеріями: 1) за ступенем втрати лексемою термінологічних ознак; 2) за стильовою ознакою тексту, в якому перебуває детермінологізм; 3) за видом семантичного перенесення значення; 4) за структурно-морфологічним типом.

- Детермінологізація, як і термінологізація, відбувається на базі метафоризації та метонімізації.

- Детермінологізовані терміноодиниці найчастіше побутують у художньому, публіцистичному, конфесійному, розмовному стилях, рідше – в офіційно-діловому.

- Процеси термінологізації та детермінологізації свідчать про постійну мовну динаміку, взаємопроникність термінологічної й нетермінологічної лексики.

– Детермінологізації зазначають й однослівні терміни, і терміни-словосполучки.

– Детермінологізовані одиниці мають різну частиномовну належність.

– Кінцевим етапом термінологізації загальноновживаного слова є його фіксація в термінологічному словнику. І навпаки: детермінологізацію можна вважати доконаним фактом, якщо термін фіксують тлумачні словники, подаючи не його дефініцію, а тлумачення.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

М. К. – Михайлина Коцюбинська

К. М. – Кость Москалець

О. З. – Оксана Забужко

В. К. – Віталій Коротич

С. Г. – Святослав Гординський

О. Г. – Олекса Горбач

УДД – Універсальний довідник-практикум з ділових паперів

Р. І. – Роман Іваничук

Ю. А. – Юрій Андрухович

Б. Р. – Богдан Рубчак

В. С. – Василь Стус

М. С. – Микола Сингаївський

І. Д. – Іван Драч

А. Ш. – Андрей Шептицький

Т. П. – Тарас Прохасько

І. Ж. – Ірина Жиленко

І. І. – Ігор Ісиченко

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А., Караулов Ю. Очерк когнитивной теории метафоры // Русская политическая метафора (материалы к словарю). Москва, 1991. С. 125–134.

2. Бевз Т. Загальні закономірності семантичної деривації (на матеріалі неологізмів педагогічної галузі) // Наукові записки. Кіровоград, 2011. Вип. 35. С. 3–7.

3. Булик-Верхола С., Наконечна Г., Теглівець Ю. Основи термінознавства: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 192 с.

4. Булик-Верхола С. Діалектна лексика як джерело поповнення української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. № 453. С. 374–378.

5. Васенко Л., Дубічинський В., Кримець О. Фахова українська мова: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 271 с.
6. Васковець Л. Термінологізація та детермінологізація в казначейській терміносистемі // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. № 765. С. 87–90.
7. Веремчук О. Стилiстична транспозиція математичних термiнiв: кодифікаційний аспект. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. № 765. С. 29–32.
8. Влох М. Значення метафори у розвитку географічної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 45–48.
9. Вознюк Г., Булик-Верхола С., Васишин І., Гнатюк М., Ментинська І., Шмiлик І. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник-практикум. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 308 с.
10. Вус М. Українська біологічна термінологія в аспекті семантичної деривації // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. № 817. С. 60–64.
11. Городиловська Г. Медичні терміни як складова ідіостилю Романа Іваничука // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 115–119.
12. Городиловська Г. Стилiстичне використання хiмiчної термiнології в художньому тексті // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 709. С. 64–68.
13. Григораш А. Індивідуально-авторське використання суспільно-політичної термінології фразеологічного характеру як засіб політичної полеміки (на матеріалі преси України 90-х років) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 337–341.
14. Грищенко А., Мацько Л., Плющ М. Сучасна українська літературна мова: підручник. Київ: Вища школа, 1997. 493 с.
15. Даниленко В. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии. Москва: Наука, 1971. С. 7–67.
16. Дацишин Х. Транспортна метафора в українському політичному дискурсі: конотативний аспект // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2003. Вип. 23. С. 108–117.

17. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2005. 432 с.
18. Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.
19. Зарицький М. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Політехніка; ТОВ «Фірма 'Періодика'», 2014. 124 с.
20. Золотухін Г., Литвиненко Н., Місник Н. Фахова мова медика: підручник. Київ : Здоров'я, 2001. 395 с.
21. Карпіловська Є. Нова Україна в словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу // Доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті словістів «Відоображення історії та культури народу в словотворенні». Київ, 2010. С. 91–109.
22. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха / Катехизм Української Греко-Католицької Церкви. Львів: Свічадо. 336 с.
23. Книшенко Н. Семантичний спосіб творення термінів дорожнього будівництва [Електронний ресурс] /URL: [http : oaji.net/articles/2014/918 – 1416477876. pdf](http://oaji.net/articles/2014/918-1416477876.pdf).
24. Ковалик І. Вчення про словотвір. Львів: Видавництво Львівського університету, 1961. Вип. 2. 84 с.
25. Колоїз Ж. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія філологія. Харків, 2005. № 659. Вип. 44. С. 6–11.
26. Кочан І., Токарська А. Культура фахового мовлення правника. Львів: Світ, 2003. 310 с.
27. Кочерган М. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти. Київ: «Академія», 2002. 368 с.
28. Краковецька Г. Повторна метафоризація латинської лексики медичної терміносистеми як засіб детермінологізації слів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 303–306.
29. Кримець О. Екстралінгвальні чинники й семантична динаміка терміна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 134–137.
30. Кримець О. Метафора й метонімія як чинники творення й розвитку української технічної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. № 675. С. 23–27.

31. Кримець О. Термінологізація та детермінологізація як результат взаємодії мовної та наукової картин світу // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. № 817. С. 36–41.

32. Крохмальна Г. Екстрагалузеві терміни в літературознавчих текстах // Проблеми української термінології: збірник наукових праць учасників XIV Міжнародної наукової конференції «Словосвіт 2016». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 84–88.

33. Крыжановская А., Симоненко Л. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. Київ: Наукова думка, 1987. 162 с.

34. Ктигорова Н. Вторинна номінація в українській металургійній термінологісці та її види // Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 243–244.

35. Куньч З., Харчук Л. Особливості лексико-семантичного способу терміноутворення (на матеріалі української електроенергетичної термінології) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 141–150.

36. Куньч З., Харчук Л. Полісемія в українській електроенергетичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 77–82.

37. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: Монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. 216 с.

38. Куньч З. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2005. 848 с.

39. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.

40. Кучеренко О. Процеси неологізації номінацій у галузі цивільного захисту // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 709. С. 88–91.

41. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1990. 685 с.

42. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1961. 161 с.

43. Мазурик Д. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. – Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2002. 21 с.

44. Мацюк Г. Про термінологізацію одиниць загальноживованої лексики // Мовознавство. 1984. № 5. С. 68–71.

45. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 440 с.

46. Наконечна Г. Українська наукова термінологія: історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 120 с.

47. Непийвода Н. Детерминологизация как результат взаимодействия общелитературной и терминологической лексики : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02. – «Русский язык». Киев, 1983. 22 с.

48. Нікітіна Ф. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології. Київ: Вища школа, 1978. 31 с.

49. Нікуліна Н. Явище полісемії в термінознавстві (на матеріалі транспортної термінологічної мегасистеми) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 96–99.

50. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.

51. Петрова О. До когнітивного аспекту вивчення галузевих терміносистем // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 285–288.

52. Петрова Т. Шляхи формування сучасної української фітомеліоративної термінології: термінологізування загальнозвичиваної лексики й ретермінологізування лексики інших наук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 869. С. 77–82.

53. Плаксій О. Метафора як спосіб творення сучасних економічних термінів (на матеріалі аналітичних конструкцій) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 304–309.

54. Плющ М., Бевзенко С., Грипас Н. Сучасна українська літературна мова: підручник Київ: Вища школа, 1994. 414 с.

55. Пономарів О., Різун В., Шевченко Л. Сучасна українська мова: підручник. Київ: Либідь, 2001. 400 с.

56. Процик І. Українські фізичні терміни, утворені лексико-семантичним способом // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2002. № 453. С. 232–237.

57. Ребезнюк І. Похідники від термінів тріади: ліс – дерево – деревина // Проблеми української термінології: збірник наукових праць учасників XIV Міжнародної наукової конференції «Словосвіт– 2016». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 66–73.

58. Романова О. Метонімія в українській швацькій термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 709. С. 47–50.

59. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Українське Біблійне Товариство. 1992. 352 с.

60. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
61. Середницька А., Куньч З. Ділова українська мова: навчальний посібник. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 140 с.
62. Скороходько Е. Вопросы перевода английской научно-технической литературы. Киев: Издательство Киевского университета, 1963. 92 с.
63. Словник української мови. Т. 1. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1970. 799 с.
64. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
65. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология: вопросы теории. Москва: Книжный дом «Либроком», 2012. 248 с.
66. Тарасова В. Процеси детермінологізації, термінологізації і транстермінологізації в англійській авіаційній фаховій мові // Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 43(4). С. 156–161. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mikks_2013_43\(4\)_25.pdf/](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mikks_2013_43(4)_25.pdf)
67. Теглівець Ю. Проблема існування складених назв із метафоризованим значенням компонентів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 709. С. 28–30.
68. Тропіна Н. Семантична деривація в сучасній російській мові: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.02. НАН України. Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні. Київ, 2004. 36 с.
69. Цісар Н. Вторинна номінація в системі української медичної термінології: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2009. 19 с.
70. Українська мова: Енциклопедія [Електронний ресурс]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um/htm>.
71. Шевченко Л., Різун В., Лисенко Ю. Сучасна українська мова: довідник. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
72. Шевчук С., Клименко І. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Київ: Алеута, 2011. 696 с.
73. Яремко Я. Метафоризація і процес термінотворення // Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 76–79.

ПИТОМЕ Й ЗАПОЗИЧЕНЕ В ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПРОБЛЕМА БАЛАНСУ

Проаналізовано дві опозиційні моделі термінотворення, проблема балансу між якими постає нині досить актуально, – використання власномовних ресурсів та запозичення готових номінацій з інших мов. Відображено переваги та недоліки першої моделі, котра, маючи на меті зберегти автентичність терміносистеми, застосовує два основні способи словотвору – лексико-семантичний і морфологічний. Друга модель термінотворення – запозичання номінацій з інших мов. Запропоновано класифікацію запозичених номінацій, що базується на принципі доцільності/недоцільності їхнього застосування: давні запозичення, інтернаціоналізми, варваризми. Зроблено висновок щодо доречності функціонування термінів-синонімів та варіантів, а також щодо можливих шляхів термінотворення в українській мові.

Ключові слова: українська мова, українська термінологія, лексико-семантичний спосіб термінотворення, морфологічний спосіб термінотворення, запозичені терміноелементи, інтернаціоналізми, варваризми.

Проблема впорядкування української науково-технічної термінології та вироблення основних засад термінотворення перебуває в центрі уваги сучасних філологів. Концептуальні підходи до формування української науково-технічної термінології було запропоновано в праці «Українське термінознавство» Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк, де констатовано, що «термінологія формується під впливом тих закономірних еволюційних змін, яких зазнає мова у ході свого поступу» [29, с. 7], а «творення національної термінології відбувається в одному руслі з розвитком народної освіти, що враховує скарби національної традиції й контакти з близько- й дистантноспорідненими народами» [29, с. 8]. Становлення терміносистем – це складний і неоднорідний процес, який у різні періоди історії розвитку термінології виявляє відмінні підходи до творення нових термінологічних одиниць. У монографічному дослідженні Галини Наконечної «Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення» охарактеризовано в діяхронному розрізі два основні підходи до впорядкування терміносистем – інтернаціональний та народницький [26, с. 8], кожен з яких відіграв свою вагому роль у становленні галузевих підсистем української науково-технічної термінології.

Семантичні й соціолінгвістичні аспекти термінотворення досліджено в монографії А. Д'якова, Т. Кияка і З. Куделько «Основи

термінотворення» [10], де проаналізовано механізми термінологічного планування з погляду соціолінгвістики та звернено увагу на роль свідомого й підсвідомого у втручанні в мову з метою лексичної модернізації. Питання співвідношення національного й запозиченого в термінології у різних аспектах розглядають у своїх працях такі вчені-філологи, як І. Кочан, Т. Кияк, Є. Карпіловська, Л. Симоненко, О. Сербенська, П. Селігей, В. Акуленко, А. Загнітко, Ю. Цимбалюк, З. Таран та інші, а також термінологи-практики М. Гінзбург О. Кочерга, М. Ганіткевич, Р. Рожанківський. Адже системність термінології – це одна з її визначальних ознак.

Ми проаналізуємо дві опозиційні тенденції в термінотворенні: з одного боку, використання у ролі терміна готової запозики з іншої мови та, з іншого боку, прагнення зберегти автентичність терміносистеми через використання власномовних ресурсів. Проблема балансу між цими двома тенденціями особливо гостро постає в нинішніх умовах, коли відбувається суттєвий англомовний тиск на українську термінологію і, крім того, залишається нездоланою тенденція до калькування термінів за взірцем російської мови. Своєю чергою, фахівці-термінознавці, виявляючи закономірності формування терміносистем, виробляють стратегії, спрямовані на усунення з термінології невдалих термінів – чи то без потреби запозичених, чи то утворених не за законами української мови. Ця тема видається нам дуже актуальною й потрібною, бо питання термінотворення цікавлять сьогодні не лише філологів, а й фахівців усіх спеціальностей, які зіштовхуються з проблемою доцільності функціонування того чи того терміна.

Термін, як специфічна мовна одиниця, яка служить назвою певного наукового поняття, визначає його і вказує на його місце в системі цієї науки, підпорядковується деяким особливим вимогам, найважливіші з яких такі: а) «термінові притаманна властивість дефінітивності» [10, с. 12]; б) «термін повинен бути систематичним» [10, с. 12]. Отже, за своїми структурно-граматичними характеристиками термін має орієнтувати нас, у чому полягає основна суть означуваного ним поняття і яке місце в системі інших понять цієї галузі науки воно посідає. Тому перед термінологом постає складне завдання – забезпечити дотримання вимог до «ідеального» терміна, тобто формально відобразити в терміні всі його характерні ознаки, і при цьому використати певні усталені лексеми, які, можливо, неповно або й хибно характеризують відповідне наукове поняття. Або ж термінолог може піти другим шляхом – адаптувати для української мови певне запозичене слово, яким у мові-джерелі позначають відповідне

наукове поняття. Отож, ми виділяємо дві основні моделі термінотворення: використання власномовних ресурсів та запозичання готових номінацій з інших мов. У цій праці ми не беремо до уваги аналітичного (синтаксичного) способу термінотворення, хоча його застосування останнім часом має тенденцію до зростання. Це зумовлено тим, що терміни-словосполуки здатні залучати для свого використання будь-які мовні одиниці, які функціонують у сучасному словниковому складі, незалежно від їхнього походження, але зазвичай ці мовні одиниці вже адаптовані тою чи тою мірою в українській мові. Багатоаспектність аналітичного способу термінотворення дає змогу зробити висновок, що він вартий спеціального наукового аналізу й може стати об'єктом наших подальших досліджень.

Перша модель термінотворення – використання власномовних ресурсів. Ця модель віддає перевагу питомим словотвірним одиницям, а також тим лексемам іншомовного походження, які вже значною мірою адаптувалися в українській мові, і їх сприймають і застосовують на рівні з власне українськими¹, і застосовує два основні способи термінотворення – лексико-семантичний і морфологічний. Лексико-семантичний спосіб термінотворення – один із найважливіших способів, застосовуваних з метою зберегти автентичність термінології. Цей спосіб термінотворення ґрунтується на тому, що звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, але набуває нового значення. Наукова термінологія, залучаючи лексико-семантичний спосіб для творення терміноодиниць, вбирає в себе значну кількість загальноживаних слів (пор. терміни *гусениця, хобот, шийка, лапа, лопатка, головка, ручка, хвіст, яблуко, чашечка* тощо) [23, с. 142].

У праці В. Даниленко слушно зазначено, що для технічної термінології цей процес творення був продуктивним уже у виробничо-промисловий період ручної праці, оскільки термінологічні одиниці зберігають риси конкретно-образного мислення, яке ґрунтується на зовнішній подібності предметів, явищ [9, с. 38]. Лексико-семантичний спосіб передбачає використання усталених у мові лексем, які можуть неповно характеризувати відповідне наукове поняття, однак мусять мати якусь важливу спільну ознаку з ним і завдяки прозорій внутрішній формі легкі для сприймання та засвоєння. Лексико-семантичний спосіб термінотворення має в своїй основі зазвичай один із двох лексико-стилістичних засобів – метафору або метонімію.

Метафора – це троп, який ґрунтується на вживанні слів у переносному значенні «для визначення якогось предмета або явища,

¹ Детальніше про це йтиметься нижче.

схожого з ним окремими рисами: кольором, формою тощо» [22, с. 449]. Науковий стиль, який за своєю специфікою звертається до нових, складних, малозрозумілих сфер, часто намагається використати предметну область більш відомих, простіших сфер, тому термінологічна метафоризація – дуже поширене й звичне явище [15, с. 16]: *хвіст* комети, *магнітне старіння*, *стояння* планети, *живучість* енергосистеми, *провал* напруги, *дух* закону, *буква* закону, *головка* двигуна, *відмивання* грошей, *повалення* влади, *європейський вектор*.

Останні дослідження лексико-семантичних особливостей наукового тексту дотримуються традиційних поглядів на метафору, зокрема стаття В. Зайцевої про вторинну номінацію [11], робота С. Булик-Верхоли та Ю. Теглівець [3], в якій описано значення метафори в розвитку української музичної термінології. У цих працях ідеться про те, що метафоризація як когнітивний механізм термінотворення є «закономірним явищем, оскільки вона постає таким способом використання мови, коли буквально значення слів використовують для вираження інших смислів» [3, с. 99]. Роль метафори зводиться до того, що вона надає термінові яскравості образності, завдяки чому з'являється можливість заглибитися в суть того чи того наукового поняття, виявити контури його семантики, адже відомо, що «метафора активізує асоціативне мислення, сприяє ущільненню інформації, привертає та утримує увагу» [3, с. 105].

Прикладів термінів, що виникли в результаті метафоризації, є чимало в різних галузевих терміносистемах: робочий *орган* машини, *головка* мотора, охолоджувальна *лопатка*, сталева *баба*, *комір* поршня, лущильний *ніж*, свердлити *гніздо* (машинобудівна терміносистема), *гірлянда* ізоляторів, кабельна *подушка*, *зубець* обертової електричної машини, *ребра* графа, *коридор* розподільного пристрою, кабельна *галерея* (електроенергетична терміносистема), *атака*, *лад*, *партія*, *бугай*, *коник*, *жабка* (музична терміносистема), *опозиція*, *екскурсія*, *період*, *усмішка*, *фігура* (риторична терміносистема) тощо. Наголосимо, що термінологічна метафоризація – це значний за обсягом пласт об'єктних метафор, що функціонують в науковому стилі, адже терміни, що виникли внаслідок метафоризації загальноновживаних слів, мають зрозумілу для мовця внутрішню форму, вони дають змогу передавати наукову інформацію в зручнішій для адресата формі.

У межах однієї термінологічної системи термін, що виник шляхом метафоризації загальноновживаних слів, здебільшого є однозначним, у той же час його семантична структура виявляється досить складною. Наведені вище терміни мають цілком інші значення, ніж

їхні загальномовні відповідники. Наприклад, термін *усмішка* в літературознавчій терміносистемі – це «гумористичний художній твір (перев. невеликий за розміром)» [31, т. 10, с. 491], а термін *лад* у музичній термінології – це «спосіб побудови звукоряду, розташування звуків; тональність музичного твору», а в політології – це «система суспільного, державного укладу» [31, т. 4, с. 432].

Загальномовні конотації терміна звичайно відходять на другий план, а на перший план виходить номінативна функція термінологічної одиниці. Однак потенційно ці конотації продовжують існувати, що дає змогу робити доступними складні наукові поняття й ідеї. Експресивний компонент такої метафоричності можна вважати другорядним, підпорядкованим, а метафора тут виконує мислеоформлювальну, інформаційну функцію [15, с. 19]. Прозора внутрішня форма закріплює термін за певним одним науковим поняттям і оберігає його від виникнення додаткових значень у конкретній терміносистемі.

У наших попередніх дослідженнях вже було наголошено, що засвоювати нову наукову теорію завжди легше, якщо використати для цього певні асоціації, що виникають з попереднього досвіду, з буденного життя. Здобувши конкретні знання про предмет чи явище, ми згодом відсуваємо на задній план ці образні конотації, однак саме вони дають нам можливість глибше проникнути в сутність наукового поняття. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати так звані предикативні метафори, що їх використовує традиційно нейтральний з погляду експресії науковий стиль. До прикладу, в науковому дискурсі використовують вислови «*читати лекцію*», «*закодувати хворого*», «*комп'ютер завис*», «*двигун кашляє*» тощо, однак застосована в них метафора не призводить до емоційності висловлювання, а насамперед допомагає точніше зрозуміти суть названої діяльності, відсилаючи наші думки до добре відомих дій [15, с. 18].

Аналіз українських терміносистем дав змогу виділити кілька важливих груп термінів, що утворилися лексико-семантичним способом унаслідок метафоричного переосмислення слів загальнозвичайної мови:

1) **назви істот та частин їхнього тіла** (*бик, рибка, ребро, тіло, гусениця, коник, баранчик, зубець, головка, зуб, шийка, жила, баба* тощо). До прикладу, *бики* в будівельній термінології – це масивні проміжні бетонові або кам'яні опори, на яких тримається міст; *рибка* – це металева накладка, що має витягнуту форму у вигляді ромба й перекриває стики в металевих конструкціях мостів; *жила* в українській електроенергетичній термінології означає «провід у складі кабе-

лю» [23, с. 144]; *зубець обертової електричної машини* – це частина магнітопроводу між сусідніми пазами обертової електричної машини, *головка ізолятора* – верхня частина ізолятора, на якій кріпиться електричний провід чи арматура;

2) **назви предметів побуту чи їхніх частин** (*подушка, гірлянда, екран, корона, короб, котушка, щит, щітка, ярмо, ящик* тощо): *дорожній одяг* як термін дорожнього будівництва – це багатопарова конструкція в межах проїжджої частини автомобільної дороги, що сприймає навантаження від автотранспортного засобу й передає його на ґрунт; *кабельна подушка* в електроенергетиці – внутрішня частина захисного покриття, яку накладають під бронею для захисту від корозії та механічних пошкоджень стрічками або дротами броні; *гірлянда ізоляторів* – пристрій, що складається з кількох рухомо з'єднаних між собою ізоляторів, які зазнають дії розтягувальної сили; *екран* – пристрій, який використовують, щоб зменшити проникнення поля в певну ділянку;

3) **назви споруд, будівель, конструкцій** (*магазин, клітка, міст, коридор, галерея* тощо): *магазин опорів* – набір резисторів, розміщених у спільному кожусі; *міст* – частина шасі автомашини, трактора; *кабельна галерея* – надземна чи наземна закрита повністю або частково протяжна прохідна кабельна споруда.

4) **назви дій, процесів, фізіологічних станів** (*чутливість, різкість, стійкість, гнучкість, напруженість, відхилення, зсув, пробій, провал* тощо): *стійкість енергосистеми* – здатність енергосистеми повертатися до сталого режиму роботи після різного роду збурень; *різкість* – ступінь розмитості зображень границь об'єктів; *магнітне старіння* – зміна магнітних властивостей матеріалу з часом за робочої температури і відсутності будь-якого стороннього впливу;

5) **назви природних явищ, елементів навколишнього середовища** (*вітер, зоря, хвиля, промінь, берег, море, печера, устя, гирло*): *електромагнітна хвиля* – процес поширення електромагнітної взаємодії в просторі зв'язаних між собою електричного та магнітного полів; *рентгенівські промені* – складові загального спектра електромагнітного випромінювання, довжина хвилі яких розташована між гамма-й ультрафіолетовим промінням.

Лексико-семантичний спосіб не втрачає продуктивності і продовжує посідати важливе місце в термінотворенні, оскільки має суттєву перевагу перед іншими способами – терміни, утворені ним, короткі, доступні й легко запам'ятовуються. Пам'ять мовців здебільшого зберігає семантичний зв'язок між загальномовним словом і тер-

міном, однак з часом ці зв'язки можуть втрачатися, що призводить до виникнення лексичної загальномовної омонімії. Розпад семантичної єдності відбувається внаслідок втрати метафоричної мотивації між загальноживаним словом і науковим терміном. Наприклад, від слова *коник* (зменшено-пестливе до «*кінь*») метафоричним шляхом виникла назва комахи-стрибунця *коник*, а тепер ці слова сприймаються в мові як омоніми. Інший приклад: *період* – проміжок часу, впродовж якого що-небудь відбувається, і *період* у риторичній терміносистемі – «складна синтаксична побудова, що характеризується докладним викладом думки, має ритмічно завершену інтонацію і становить одне складне або ускладнене багаточленне речення, поширене другорядними членами, підрядними реченнями, вставними і вставленими конструкціями тощо» [20, с. 192].

Метафора як засіб термінотворення трапляється часто і серед термінів-словосполук. Ось лише деякі приклади: *важка вода*, *білий вірш*, *сірий лід*, *синє вугілля*, *червона лінія*, *моральне старіння*, *крилатий вислів*, *чисте мовлення*, *пряма мова*, *сильний аргумент*, *слабкий аргумент*, *чорна п'ятниця* тощо. Якісні прикметники, вжиті в таких метафоричних термінах-словосполученнях, зберігаючи ідею якісної ознаки предмета (у переосмисленому значенні), набувають цілісного лексичного значення разом із головним словом словосполучення, і це значення відповідає дефініції, що розкриває суть означуваного поняття. Таким чином «семантичне оновлення якісних прикметників у наведених прикладах атрибутивних метафор репрезентує не лише експресивно-оцінну функцію, а й інформаційну, мислетворчу, інтерпретаційну» [15, с. 20].

Окремо варто наголосити, що суттєвий вплив на формування терміносистем мають також крилаті вислови загальнонародної мови – фразеологізми. Фразеологізм – це «лексико-граматична єдність двох і більше окремо оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення або речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [22, с. 800]. Термінологічні системи залучають до свого арсеналу деякі фразеологізми в ролі наукових термінів, і таке явище термінознавці називали **фразеологізацією**.

Іноді фразеологізацію помилково зараховують до синтаксичного способу термінотворення, однак фразеологізація, як слушно зауважує О. Шиленко, відбувається зазвичай внаслідок «метафоризації значення словосполучень: спостерігається так звана метафорична багатослівна номінація» [36, с. 310]. Тому цей спосіб термінотво-

рення розглядаємо як різновид лексико-семантичного способу термінної деривації.

Яскраві приклади економічних термінів, що виникли внаслідок термінологічної фразеологізації, подано в статті Г. Вознюка і Т. Конівіцької: *спляча красуня* – «це продукція чи послуга, споживчий успіх (популярність) якої прогнозують у майбутньому, або підприємство зі значним невикористаним потенціалом»; *пропозицією «хрещеного батька»* називають «винятково привабливу, вигідну пропозицію однієї фірми іншій щодо придбання останньої» [5, с. 111]; *дерево рішень* – «графік, що відбиває можливі напрями дій, можливі події, а також можливі результати кожного напрямку дій»; *зняття вершків* – «використання високих цін на початковій стадії запуску нового продукту та поступове зниження їх у процесі проникнення цього продукту на ринок» [5, с. 112].

Еволюція фраземних утворень від емоційно-оцінних уподібнень до логічно вибудованих асоціативних порівнянь, аналогій тощо засвідчує схожість процесів термінологічної метафоризації та фразеологізації, репрезентуючи мислетворчу та інтерпретаційну функції метафори.

Метонімія – «зворот мови, для якого характерна заміна одного слова іншим, суміжним за суттю» [22, с. 450]. У термінології найчастіше відбуваються такі метонімічні перенесення назв:

- із процесуального на предметне значення: *покриття* – дія за значенням «покрити» і матеріал, яким покривають яку-небудь поверхню для її захисту, прикрашання і т. ін.» [31, т. 8, с. 49]; *нашарування* – дія за значенням «нашарувати» і «нашаруватися», а також «осадове утворення у вигляді шарів ґрунту, що налягають один на один» [31, т. 5, с. 239];

- із процесу на результат: *порівняння* – дія за значенням «порівняти» і «літературний поетичний образ, що базується на наданні одному об'єктові ознак іншого для його глибшого пояснення» [22, с. 599]; *відкриття* – дія за значенням «відкрити» і «виявлення того, що було невідомим» [22, с. 137];

- із властивості на відчуття: *гучність* – дзвінке звучання, далека чутність і «відчуття, створюване вухом при сприйнятті звукових хвиль» [31, т. 2, с. 201];

- із властивості на кількісний показник: *точність* – якість за значенням «точний» і «ступінь відповідності об'єктивним даним, дійсності» [31, т. 10, с. 217];

- із предмета на кількісний показник: *словник* – «книга, в якій у

певному порядку містяться слова якоїсь мови» і «сукупність слів, які використовуються в якій-небудь мові» [22, с. 701];

- із родового поняття на видове: поема – жанр віршованого оповідного твору і великий поетичний оповідний твір [31, т. 6, с. 764].

Виступаючи у функції терміна, слова можуть зазнавати певних граматичних пертурбацій, тобто можуть змінювати окремі граматичні ознаки. Такі перетворення відбулися, до прикладу, в категорії числа деяких термінів: номінації, що утворилися через метафоризацію чи метонімізацію, втратили форму однини: музичні терміни *бунти, лави, ложки, палички, рукави, ручки, смуги, тарілки* не мають форми однини, однак у своєму прямому, нетермінному значенні вони змінюються і в однині, і в множині. Багато термінів, утворених на основі лексико-семантичного переосмислення загальномовних одиниць, є назвами із суфіксами оцінки, або демінутивами: *головака, жабка, кобилка, коник, місток, молоточок, паличка, поріжок, решітка, чопик, язичок*. Під час переходу цих слів із загальнономовних у термінні номінації суфікси стають нейтральними, втрачають оцінювальний і демінутивний характер, їхня емоційність стирається, тобто знову-таки переважає інтерпретаційна або інформаційна функція метафори чи метонімії.

Використання лексико-семантичного способу словотвору, попри певні його переваги (прозора внутрішня форма, збереження автентичності термінології), має також і низку недоліків: по-перше, використання цього способу може призводити до багатозначності терміна (*лексика* – це і розділ мовознавства, і сукупність слів певної мови); по-друге, цей спосіб не передбачає дотримання однотипності окремих одиниць терміносистеми – номінації, що набувають термінного значення, мають певну словотвірну структуру, яка під час термінотворчого процесу не зазнає змін; по-третє, загальнономовні конотації терміна, утвореного цим способом, можуть неповно або й хибно орієнтувати щодо суті означуваного поняття.

Саме цей останній недолік лексико-семантичного способу викликає найбільше застережень. Бажання використовувати установлені лексеми, хоч вони іноді й неповно чи хибно вмотивовані, можна пояснити по-різному. В одних випадках це зумовлено звичкою, в інших – незнанням норм літературної української мови або ж їх ігноруванням, а ще в інших – байдужістю до свого мовлення. Навіть якщо фахівець усвідомлено ставиться до впорядкування терміносистеми, у його мовленні однаково можуть траплятися недоречно утворені терміни. Існує принаймні три категорії таких «невдалих» термінологічних одиниць.

1. Терміни, хибну орієнтованість яких усвідомлено, однак її виправляти ніхто не прагне, насамперед через традиційність, а іноді інтернаціональність. Це, до прикладу, термін *атом*, що в буквальному перекладі з давньогрецької означає «неподільний», однак атоми, як відомо, подільні частинки матерії; *баба* в термінології дорожнього будівництва – це важка підвісна довбня для забивання паль. Та нікому не спадає на думку перейменувати ці наукові поняття лише тому, що вони хибно орієнтують.

2. Терміни, помилкова орієнтованість яких є незначною чи малопомітною. Наприклад, замість *захисна споруда* варто було б уживати термін *захищальна споруда* [13, с. 5], замість *відлагодити* – *полагодити* [13, с. 6] тощо.

3. Варіантні одиниці, тобто спільнокореневі терміни «з однако- вим планом змісту, що мають певні відмінності у плані вираження» [1, с. 23]. Їх класифікуємо на три умовні групи:

- іншомовні за походженням слова, які з тих чи тих причин зберігають в українській мові різне написання й звучання. Наприклад: *панцер* і *панцир*, *реторика* і *риторика*, *оксиген* і *оксигеніум*, *катехизм* і *катехизис*, *хімікат* і *хемікат*, *райсфедер* і *рейсфедр*. Таких варіантів у термінології, як і загалом в літературній мові, можна позбутися, впорядкувавши правописні норми.

- варіантні одиниці власномовного походження, які не суперечать нормативності української мови, однак порушують принцип безваріантності в термінології: *вмикач* і *вимикач*, *уповільнювач* і *сповільнювач*, *водомір* і *водомірець*. Такі варіантні терміни, на нашу думку, складно усунути, вони, очевидно, і надалі виникатимуть у національній термінології, всупереч нормалізаторській діяльності українських термінознавців, тому що їхня поява зумовлена об'єктивними законами розвитку загальнолітературної мови. Мова прагне свого вдосконалення, і це не може не відображатися на термінології.

- варіантні власномовні одиниці, які порушують норми літературної української мови, однак домінують у варіантному ряді, витискаючи на другий план нормативні терміни. Наприклад, не *зварочний*, а *зварювальний* апарат; не *об'єм*, а *обсяг* роботи; не *прораб*, а *виконроб*; не *выключатель*, а *вимикач*; не *металоріжущий*, а *металорізальний* агрегат тощо. Ця група термінів-варіантів є найбільш проблемною, оскільки потребує систематичної роботи з фахівцями, які часто не усвідомлюють помилковості того чи того терміна, існування якого в українській мові пов'язане з калькуванням слів за взірцем російської мови і підтверджене мовною звичкою. Нормалізаторські

рекомендації українських термінознавців, укладання та запровадження державних стандартів на терміни та визначення поступово, хоч і дуже повільно, усувають такі варіантні термінологічні одиниці.

Морфологічний спосіб термінотворення – спосіб поповнення українського термінофонду, що використовує наявні в мові словотвірні засоби – корені, суфікси, префікси, підтримуючи таким чином автентичність термінології. Як слушно зауважує Т. Панько, «...у морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, що має першочергове значення для термінології» [27, с. 120]. Тому термінологічні системи всіх наук активно послуговуються цим способом для творення нових назв наукових понять, застосовуючи цілий арсенал словотвірних афіксів і типових моделей, які певним чином указують на місце того чи того терміна у відповідній терміносистемі. Українська термінологія поповнюється за допомогою відомих різновидів морфологічного способу словотворення (твірна основа + словотвірний афікс): префіксального, префіксально-суфіксального, суфіксального, безафіксного, основоскладання.

Найпродуктивнішим з усіх різновидів морфологічного способу є **суфіксальний спосіб** термінотворення. Його активно використовують для творення термінів-іменників таких типів:

- назви з предметним значенням (дієслівна основа + суфікс «ник»): *годинник, глушник, запобіжник, лічильник, провідник, розрядник*; (дієслівна основа + суфікс «ач»): *вимикач, затискач, випрямляч, тримач, роз'єднувач, перетворювач, ущільнювач, розпилювач, приймач*;
- назви осіб за видом діяльності (дієслівна або іменна основа + суфікс «ник»): *облицювальник, фрезирувальник, комп'ютерник, дослідник, замовник, захисник, боржник, посередник, власник*; (дієслівна основа + суфікс «ач»): *перекладач, утікач, доповідач, викладач, слухач, обвинувач*; (іменникова основа + суфікс «ист»): *масажист, візажист, контрабандист*; (основа + суфікс «ець»): *виборець, науковець, біженець, іноземець* та ін.;
- назви з абстрактним або рідше предметним значенням (прикметникова основа + суфікс «ість»): *творчість, промисловість, твердість, розчинність, самосвідомість, собівартість, плавність, періодичність*; (іменна або дієслівна основа + суфікс «ств» («зтв», «цтв»)): *верховенство, підприємство, представництво, лісівництво, сумісництво*;
- назви з процесуальним значенням (дієслівна основа + суфікс «нн», «енн»): *оподаткування, полірування, відгалуження, зварю-*

вання, навантаження, живлення, освітлення, горіння, облицювання, відхилення, запобігання, листування, заперечення, спростування, твердження, судження, застосування, відтермінування, декларування, відгалуження; (дієслівна основа + суфікс «тт»): відчуття, забуття, покриття. Ці суфікси мають високу продуктивність, їх активно застосовують в усіх галузевих терміносистемах, усуваючи помилково вживаний за взірцем російської мови суфікс «к» у значенні назви процесу дії: *водоочищення*, а не *водоочистка*, *заряджання* батареї, а не *зарядка*, *закладання* фундаменту, а не *закладка* і т. ін.;

- назви предметів або результатів дії: (дієслівна основа + суфікс «к»): *обкладинка*, *похибка*, *витримка*, *відпустка*, *обмотка*, *установка*, *відставка*; (дієслівна основа + суфікс «ок»): *податок*, *притулок*, *прибуток*.

Суфіксальний спосіб виявляє продуктивність також у творенні термінів-прикметників:

- основа іменника або дієслова + суфікс «н»: *парний*, *сполучний*, *опорний*, *зарядний*, *захисний*, *підрядний*, *тлумачний*, *окличний*, *природний*;

- основа дієслова або іменника + суфікс «альн», «увальн», «івальн»: *спонукальний*, *порівняльний*, *пакувальний*, *приєднувальний*, *друкувальний*, *посилювальний*. Ця модель набуває особливого поширення в останні десятиліття завдяки тому, що вона передає значення активних дієприкметників теперішнього часу, використання яких не притаманне для української граматичної системи, але поширене в російській термінології, тому й помилково вживане в українському науково-технічному мовленні [4, с. 29–30]: *уточнювальний* (а не *уточнюючий*), *узагальнювальний* (а не *узагальнюючий*), *звинувачувальний* (а не *звинувачуючий*), *стверджувальний* (а не *стверджуючий*), *попереджувальний* (а не *попереджуючий*), *зволігуювальний* (а не *зволігуючий*), *скріплювальний* (а не *скріплюючий*);

- основа іменника + суфікс «ов», «ев», «єв». Аналізовані суфікси утворюють якісні та відносні терміни-прикметники: *катушковий*, *шунтовий*, *мовленнєвий*, *променевий*, *двигуновий*, *штиревий*, *проводовий*, *кінцевий*, *текстовий*, *розділовий*, *тертєвий*, *фазовий*, *тренінговий*, *помилковий*, *ланцюговий*, *кроковий*, *металевий*, *залишковий*.

Префіксальний спосіб значно поступається своєю продуктивністю перед суфіксальним, однак і він має кілька структурних моделей, які є досить поширеними в термінології. Це, зокрема, терміни, що утворилися за допомогою префіксів, які передають значення протилежності, заперечення («без», «не», «а», «анти», «проти»): *непрямий*,

нереальний, неосудний, незалежний, неповний, анормальний, антинародний, антиконституційний, антибактеріальний, протиалергійний. Рідше бачимо терміни, що мають у своєму складі інші префікси: «ре» (*реприватизація, рекультивація, реконструкція*), «спів» (*співвласник, співтовариство*), «до» (*довибори*), «під» (*підстанція*) і т. ін.

Префіксально-суфіксальний спосіб не має значного поширення в термінології. За його допомогою утворюються терміни-іменники: *співбесідник, нарукавник, причілок, підфарник, відлюдник, видолинок, перешийок, суцвіття, суглинок, перелісок*; терміни-прикметники: *безпідставний, бездомний, відіменний, без'ядерний, противірусний, протицинготний* тощо.

Зауважимо, що деякі термінологічні одиниці тяжіють водночас до різних способів словотвору, і визначити точно, який зі способів було застосовано в конкретному випадкові, буває досить складно. До таких термінів належать, наприклад: *безсполучниковий, безатомний* (можна трактувати і як префіксальний (від *сполучниковий*), і як префіксально-суфіксальний (від *без сполучника*) способи словотвору).

Безафіксний спосіб виявився продуктивним для творення термінів, що є назвами процесів та результатів дії (дієслівна основа + нульова морфема): *відзвук, наголос, склад* (мовознавча терміносистема); *облік, внесок, викуп, обіг, виторг* (економічна терміносистема); *доказ, суд, уряд* (юридична терміносистема); *задум, повтор* (риторична терміносистема); *заспів, приспів* (музична терміносистема); *наступ, відступ* (військова терміносистема); *опір, зсув, струм, тяга, напруга* (фізична терміносистема).

Спосіб **основоскладання** (який може бути ускладнений іншими формантами) застосовує три типи моделей: перший тип має у своєму складі дві питомі основи (*жировіск, судочинство, законодавство, самодержавство, правознавство, загальнозживаний*), другий – дві запозичені основи (*гіпоалергенний, бальнеотерапія, електроенергетика, ароматерапія, електростанція, фонограма, піротехніка*), третій – комбінований (*кріоочищення, термосушіння, водомасаж, двоколірний, енергоощадний, багатоелементний, оперуповноважений, вузькоспеціальний*).

Абревіація як різновид способу основоскладання має значне поширення в технічній термінології. Його використовують для полегшення професійної комунікації, застосовуючи принцип мовної економії. У науковій літературі абревіацію можна спостерегти у двох варіантах – абревіатура, що відтворює повну назву, і частково розкрита абревіатура. Наприклад, для електроенергетичного терміна

вузлова розподільна підстанція вживають відповідник-аббревіатуру ВРП, а також часткову аббревіатуру *вузлова розподільна ПС*. Деякі наукові поняття долучають до такого ряду варіантних термінів ще одну одиницю – складноскорочене слово: *теплова електрична станція* – ТЕС, *теплова ЕС*, *теплоелектростанція* [34, с. 77].

Систематизувавши терміни, що базуються на власномовних словотвірних засобах, звертаємо увагу на те, що виникає дуже тендітна грань між двома взаємопов'язаними, однак протилежними за своєю суттю чинниками. З одного боку, наявність свідомого начала в термінотворенні спонукає до вибудовування за чіткими логічними структурами в науковій системі відповідних струнко систематизованих лексико-граматичних моделей термінологічних одиниць. Тобто внаслідок продуманого цілеспрямованого термінотворчого процесу вчені прагнуть створити однотипні за семантико-словотвірними характеристиками термінологічні одиниці на позначення схожих за своєю суттю наукових понять, використовуючи однакові корені, префікси, суфікси тощо.

З іншого боку, наявні в мові й зафіксовані в загальномовних словниках лексичні ресурси подекуди не відповідають запитам термінологів. І причини цього можуть бути різні. Здебільша ці причини пов'язані з екстралінгвальними чинниками (тяжіння до російськомовних моделей, мовна звичка, порушення тягlostі в традиціях використання термінології, насильницькі впливи на розвиток української мови в радянський період тощо), та існують і певні обставини, пов'язані чи то з усталеністю певних неправильних з погляду формальної логіки моделей, чи то з наявністю варіантних одиниць в українській науково-технічній термінології.

Тоді перед термінологом постає складна для розв'язання дилема: створювати новий термін із певним семантичним відтінком за визначеною шляхом логічних пошуків структурною моделлю чи переосмислити значення відповідної загальномовної лексеми, зберігши помічену структурно-логічну помилку.

Проявляє себе також і друга проблема. З одного боку, за слушним твердженням Т. Панько, терміни «закріплюють результати пізнавальної діяльності людей, тому наукова термінологія стає певним завершальним етапом у відношенні до наукового дослідження реальних фактів» [28, с. 73]. Тому фахова усна мова й наукові тексти мають бути базою для спеціальних словників і довідників. З іншого боку, сфера функціонування терміна в сучасній українській мові не може бути провідною, адже в Україні з позамовних причин в науко-

вому й професійному обігу виникла велика кількість термінологічних одиниць, скалькованих з російської мови, які суперечать закономірностям розвитку граматичної системи української мови. Щоб усталити певні мовні моделі в термінології, науковці взялися розробляти обґрунтовані системою української мови **рекомендації щодо творення й використання термінів**, фіксувати пропоновані термінологічні одиниці у словниках чи наукових працях. Звернімо увагу на такі:

1. Уникнення в термінології активних дієприкметників теперішнього часу (форми на «учий», «ючий», «ачий», «ячий»). Використання активних дієприкметників теперішнього часу в українській мові не набуло розвитку, тому українська граматична система виробила низку моделей, які мають аналогічне значення. Це прикметникові моделі (*друкарський, друкувальний, а не друкуючий; переконливий, а не переконуючий; металорізальний, а не металоріжучий*); іменникові моделі (*початківець, а не початкуючий; носій, а не несучий*); дієприкметникові моделі (*заіржавілий, а не ржавіючий, чинний, а не діючий*).

2. Правильне використання віддієслівних іменників. Насамперед ідеться про розрізнення значень іменникових суфіксів «нн» і «к»: віддієслівні іменники із суфіксом «к» слід уживати на позначення результату дії, але їх неправильно вживати на позначення дії чи події [32, с. 78]. До прикладу, «в системі сучасної української електроенергетичної термінології терміни на -к(а) малопродуктивні, але через вплив російської мови їх часто використовують замість нормативних відповідників на -нн(я): *зарядка* (замість *заряджання* (дія недоконана) / *зарядження* (подія доконана), *викрутка* (замість *викручування* (дія недоконана) / *викручення* (подія доконана), *розробка* (замість *розробляння* (дія недоконана) / *розроблення* (подія доконана), *обробка* (замість *обробляння* (дія недоконана) / *оброблення* (подія доконана) тощо» [33, с. 162].

Друга модель термінотворення – запозичання готових номінацій з інших мов.

Роль та місце запозик у терміносистемах досліджували наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. такі українські вчені, як В. Акуленко, Т. Кияк, Т. Панько, Л. Симоненко, І. Кочан, А. Д'яков, П. Селігей та ін. Аналізуючи терміни з міжнародними компонентами в сучасній українській мові, професор І. Кочан розглядає питання співвідношення національного та інтернаціонального в термінології. Дослідниця справедливо наголошує, що процес інтернаціоналізації

термінології, хоч і «вважається об'єктивним і прогресивним», має і «негативні властивості, які ведуть до денаціоналізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів» [14, с. 16].

Проникнення запозик у термінологічні системи – це об'єктивний і закономірний процес, спричинений кількома важливими чинниками. Насамперед, мова сприймає назви понять, що відображають невластиві для мови-реципієнта реалії (назви національних обрядів, страв, предметів побуту тощо). Так само і наукові поняття, що з'являються в середовищі фахівців, які спілкуються якоюсь мовою, дістають свої назви саме тією мовою, а згодом мають великі шанси поширитися і на інші мови, адже спрацьовують такі важливі чинники запозичування: іншомовні терміни однозначні, зазвичай короткі, стилістично нейтральні, позбавлені загальнономовних конотацій. Так, українська спортивна термінологія насичена англійськими запозиками: *футбол, голкіпер, рефері, офсайд* і т. ін., а музична термінологія має чимало термінів італійського походження: *такато, піано, сопрано, інтермеццо* та ін. Названі вище чинники запозичування настільки вагомі, що подекуди вони призводять до перейменування давньо відомих реалій, що мають власномовні найменування, вдалим, а іноді й не дуже доречним запозиченим словом: *спринтер – бігун* чи *плавець* на короткій дистанції, *рефері – суддя* спортивних змагань, *голкипер – воротар, ексклюзивне право – виключне право* тощо.

Нерідко можна помітити, як наукові публікації штучно насичують чужомовними лексемами, свідомо замінюючи загальновідомі українські терміни запозиченими відповідниками: *сприйняття – рецепція; обмеження – лімітація; продовження – пролонгація; мітка, показник – маркер; однорідний – гомогенний; осмислення – концептуалізація; можливий – евентуальний; розподіл – стратифікація* і т. ін. Деякі науковці, відшукавши в іноземній літературі нові терміни, не переобтяжують себе пошуками українського слова, а штучно переносять іноземне слово в нашу мову. Мовознавець П. Селігей влучно іменує таку діяльність як «своєрідне заощадження розумових зусиль, простіше кажучи, розумові лінощі» [30, с. 21].

Запозичені термінологічні одиниці класифікуємо на підставі доцільності/недоцільності їхнього застосування на три групи: давні запозичення, інтернаціоналізми, варваризми.

Давні іншомовні запозичення – це ті номінації, які потрапили в українську мову в період від найдавніших часів і до XVI-XVIII століття і, відповідно, на якомусь етапі розвитку науки стали надбанням галузевих терміносистем. Їхня специфіка виявляється в кількох аспектах.

По-перше, ці номінації зазвичай не суперечать орфоепічним та орфографічним нормам літературної української мови, тому вони настільки закріпилися в українській мові та в її термінології, що подекуди виявити їхню чужинність виявляється досить складно: *школа, піраміда, генетика, метафора, конструкція, математика, медицина, молекула, блок, космос, дидактика, система, стратегія* і т. ін. Найбільшою мірою цю групу формують терміни давньогрецького та латинського походження, які проникли в українські терміносистеми внаслідок значного і тривалого візантійського впливу, з одного боку, і через застосування латини як мови науки, з іншого боку. Та, безумовно, у цій категорії запозик можуть бути і номінації, що беруть свій початок в інших мовах. Кожна галузева терміносистема має власну історію формування і може надавати перевагу в частотності запозичання тій чи тій мові-джерелі.

По-друге, давно запозичені номінації легко творять похідні терміноодиниці, поєднуючись при цьому і з власномовними, і з запозиченими афіксами. Наприклад, терміни *кіноперегляд, фотоспалах* утворилися морфологічним способом складання основ, використавши наявні в мові на той час терміноелементи різного походження: вони мають у своєму складі один терміноелемент запозичений і один власне український; терміни *відеодиск, телетрансляція* використали самі лише запозичені терміноелементи, але вони різного походження, терміни *математичний, каліграфічний, технологічний* додали до запозиченої основи український прикметниковий суфікс.

Тому варто наголосити на існуванні в українських терміносистемах значної кількості так званих «гібридних» термінів, які формально виглядають як запозики, маючи у своїй основі іншомовні корені, префікси і суфікси, однак насправді вони набули термінного значення вже на ґрунті української мови, тому про їхнє чужомовне походження в термінології говорити не доводиться.

Висока продуктивність щодо основ іншомовного походження притаманна прикметниковим моделям. Зокрема, продуктивним є суфікс «н»: *композиційний, опозиційний, конфліктний, контрастний, паралельний, позитивний, пасивний, абстрактний, абсолютний, еквівалентний, електромагнітний, інтегральний, капітальний, візуальний* та ін. Також значне поширення мають терміни зі структурними формантами «ичн» («ічн»), «ійн», «альн» («івальн», «увальн»), «ивн», які сформувалися поєднанням латинських прикметникових суфіксів «iv(us)», «al(is)», «ic(us)», «ij(us)» та українського словотвірного елемента «н», що «є свідченням морфологічної міжмов-

ної взаємодії» [21, с. 122]: *логіка – логічний, практика – практичний, технологія – технологічний, стратегія – стратегічний, реалізм – реаліст – реалістичний, синтетизм – синтетичний, лаконізм – лаконічний, синтаксис – синтаксичний, гіпотеза – гіпотетичний, емоція – емоційний, позиція – позиційний, агітація – агітаційний* тощо.

Також з основою іншомовного походження часто поєднуються відприкметникові іменники на «ість»: *дублетність, емоційність, активність, популярність, інформативність, конституційність, колегіальність, легітимність, диспозитивність, логічність, ефективність* тощо; віддієслівні іменники на -нн(я): *адміністрування, балотування, блокування, пікетування, панірування, ініціювання*; іменники на -ств(о), -цтв(о), -зтв(о): *міністерство, флібустьєрство, банкрутство, чиновництво*.

Інтернаціоналізми – це терміни, які закріпилися з однаковим значенням і подібною вимовою в кількох (багатьох) європейських мовах. Їхні корені сягають класичних мов (давньогрецької та латинської), але в сучасних мовах вони здобули своє граматичне оформлення, набувши певних специфічних закінчень, оформивши свою належність до певного роду, числа, типу відмінювання тощо, однак їхнє терміне значення в усіх мовах є ідентичним. До прикладу, у риторичній терміносистемі функціонують такі терміни-інтернаціоналізми:

metonymy (англ.) – *Metonymia* (нім.) – *metonymie* (франц.);
metaphor (англ.) – *Metapher* (нім.) – *metaphore* (франц.);
hyperbole (англ.) – *Hyperbel* (нім.) – *hyperbole* (франц.);
paraphrase (англ.) – *Paraphrase* (нім.) – *paraphrase* (франц.);
amplification (англ.) – *Amplification* (нім.) – *amplification* (франц.);
anecdote (англ.) – *Anekdote* (нім.) – *anecdote* (франц.);
intonation (англ.) – *Intonation* (нім.) – *intonation* (франц.) [21, с. 99].

Певна кількість інтернаціоналізмів справедливо усталилася в українській науково-технічній термінології, адже для цього склалися відповідні передумови. Та сьогодні існує тенденція запроваджувати в науковий вжиток інтернаціональні терміни замість питомих українських, які вже посіли належне місце в галузевих терміносистемах. Так, серйозне занепокоєння викликає той факт, що, до прикладу, в шкільних підручниках запроваджено вживання запозик на кшталт *гідрогеніум* (замість *водень*), *оксигеніум* (замість *кисень*), *карбон* (замість *вуглець*), *ферум* (замість *залізо*) і т. ін. Заміна звичних і усталених питомих термінів інтернаціональними відповідниками завдає великої шкоди: внаслідок цього складається враження, начебто українські слова непридатні для термінології. Тоді наступними кроками стануть

заміни інтернаціоналізмами термінів *дієслово, іменник, наголос* у мовознавстві, чи *пухлина, струс, сухоти* в медицині, чи *добуток, множина, обчислення, похибка* в математиці, чи *важіль, вимикач, вмикач, знаряддя, лещата, підойма, рушій* в техніці тощо.

Вживання інтернаціоналізмів у мові науки виправдовують потребою уніфікувати її відповідно до світових стандартів, оскільки це пришвидшує обіг інформації, поліпшує співпрацю вчених різних країн. Ця думка видається нам цілковито хибною, адже «створячи науковий текст українською мовою, ми, очевидно, орієнтуємо його насамперед на українського читача. Будь-який неукраїнський читач для сприймання наукової інформації українською мовою потребує або перекладу, або вивчення української мови. А «полегшене» сприймання термінів-запозичень в науковому тексті аж ніяк не допоможе зрозуміти цілісний текст» [19, с. 218]. Саме тому вчені мають чітко визначатися, кому адресовано їхню публікацію: якщо співвітчизникам, то слід писати рідною мовою, максимально використовуючи питому термінологію, якщо ж наукова робота розрахована на міжнародні наукові кола, то її публікують іноземними мовами з властивими їм термінами. А український вчений має розуміти свій обов'язок розбудовувати власний науковий стиль, і особливо це стосується навчальної літератури: змушувати дітей запам'ятовувати запозики, маючи в словниковому запасі питомі лексеми, які до того ж з давніх-давен функціонують як терміни, – це, на нашу думку, злочин проти мови.

Варваризми – це новозапозичені терміни, що їх мовці сприймають як чужинні елементи з різних причин: або вони суперечать орфоепічним особливостям української мови, або не підпорядковуються граматичним нормам літературної мови, або не мають належних вагомих підстав для свого закріплення в мові-реципієнті, або ж через нетривалий період існування в українській мові ще не стали звичними.

В сучасних умовах проблема адаптації варваризмів постає особливо гостро через інтенсивне проникнення в літературну українську мову численних англізмів. Термінологія – це важлива складова літературної мови, тому всі основні тенденції, притаманні для загальномовної системи, відображаються і в мові української науки. Найактивніше процес англізації виявляється в галузі інформаційних технологій, маркетингу, фінансів, у підсистемі суспільно-політичної термінології, а також і в інших галузях. Так, у сфері інформаційних технологій використовують терміни *інтерфейс* (сукупність засобів, методів і правил взаємодії між елементами системи), *кластер* (кілька незалежних обчислювальних машин, що використовуються спільно і працюють як

одна система), *драйвер* (комп'ютерна програма, за допомогою якої операційна система отримує доступ до керування апаратним забезпеченням), *хаб* (вузол мережі), *джойстик трекбол* (пристрій введення інформації про відносне переміщення для комп'ютера), *тачпад* (сенсорна панель); у суспільно-політичній термінології вживано терміни *моніторинг* (комплекс засобів для відстеження стану і тенденцій розвитку процесів), *екзит-пол* (післявиборче опитування), електорат (прихильники певної політичної сили), *імпічмент* (дострокове припинення повноважень посадовця); фінансово-банківська галузь насилається термінами *таймінг* (найсприятливіший момент для купівлі чи продажу акцій на біржі), *такс-курс* (передбачуваний курс цінного папера), *франчайзинг* (форма співпраці великого й дрібного підприємства), *хайринг* (середньотермінова оренда транспортних засобів), *ф'ючерс* (вид угоди на товарних і фінансових біржах), *цесія* (відступлення іншій особі права вимоги в зобов'язанні), *чойс* (завершення торгової валютної сесії з рівним котируванням попиту й пропозиції), *шомаж* (страхування втрат, що виникають внаслідок зупинки виробництва у зв'язку зі стихійним лихом); у косметології вживають *браш-пілінг* (видалення мертвих лусочок шкіри з її поверхні за допомогою спеціальних кремів і механічного впливу щіточок), у дизайні – *асамбляж* (композиційна техніка у візуальному мистецтві) і т. ін.

Застосування англомовних запозик можна пояснити кількома чинниками. По-перше, деякі вчені, чи то хизуючись своїм знанням англійської мови, чи то не бажаючи докласти певних зусиль для пошуку придатної власномовної лексики, використовують англійські варваризми, посилаючись на відсутність в українському словнику слова з аналогічним значенням. Та «проблема, звісно ж, не у бракові словотвірних можливостей української мови, про що свідчать дані таких видань, як «Словник-довідник. Нове в українській лексиці» (2002 р.), «Словник лексико-словотвірних інновацій» (2004 р., 2007 р.)» [19, с. 218]. Засилля англізмів в українській мові спричинили найбільшою мірою психолого-ментальні особливості сучасного українського суспільства, низький рівень мовно-екологічної культури українців. З цього приводу слушно висловився П. Селігей: «Якщо раніше своєрідності української наукової мови найбільше вадили політичні перешкоди й заборони, то сьогодні на заваді стоїть якась упереджена, зашкарубла невіра мовної спільноти в її творчі можливості» [30, с. 27].

Зауважимо, що мода на вживання запозичень з тої чи тої мови в різні історичні періоди під впливом певних позамовних чинників з'являється, а потім занепадає. До прикладу, у період Київської Русі

відбувалося інтенсивне проникнення в українську термінологію слів давньогрецького походження, згодом, у XVI–XVIII століттях, так само інтенсивно українська мова сприймала термінологію латинського походження. Для цього існували відповідні суспільно-політичні передумови. Однак не всі терміни-запозички, які потрапили за певних обставин в українську мову, залишилися в ній донині. Під впливом різних умов деякі запозичені терміни міцно утверджуються в мові, стаючи її надбанням, а інші відходять у пасив. Наприклад, на початку XX століття часто вживаними були слова *пірофаг* (штукар, котрий ковтає вогонь), *парцеляція* (поділ землі на дрібні ділянки), *анакорет* (відлюдник), *псевдологія* (неправда), *атрамент* (чорнило) тощо. Сьогодні ж їх практично не використовують. Влучно, на нашу думку, зауважив з цього приводу Андрій Содомора: ««модне», на щастя, не є синонімом до «вічного», радше – антонімом» [32, с. 95]. Отож, гадаємо, мода на варваризми теж поступово відійде в минуле, питання тільки в тому, який слід вона залишить в українській науково-технічній термінології.

Академік Л. Булаховський, ретельно вивчаючи наслідки взаємодії мов, слушно застерігав: «Корисність запозичання перетворюється у свою протилежність, коли через невинний тиск численних запозичень у носіїв мови, що йому (цьому тискові) підлягають, занепадають власні творчі сили на мовній ділянці та не розвивається (слабшає) контакт з прямими носіями мовної стихії» [2, с. 270]. Сучасні українські термінознавці зазвичай активно обстоюють позицію, що терміни, утворені на базі власних мовних ресурсів, мають мати перевагу перед лексемами чужомовного походження. Така позиція дає змогу вберегти мовну систему від руйнації та одночасно розвиває словотвірний потенціал української мови. Про це свого часу писав визначний український мовознавець Юрій Шерех (Шевельов), який наголошував: «У випадках однозначності свого слова і чужого загалом перевагу мусить мати своє слово, наприклад, у таких конкурентних парах, як *відсоток* – *процент*, *поступ* – *прогрес*, *пішохід* – *тротуар*... Але чуже слово може лишитися як другорядний синонім, збагачуючи цим словник. Згодом воно може набрати особливого значення, вужчого або ширшого, і тоді воно стане особливо корисне. Так сталося з багатьма етранжизмами, позиченими в нашу мову. Наприклад, первісно однозначні були слова в таких парах, як *супровід* і *конвой*, *жах* і *терор*, *прохід* і *пасаж*, *повідомлення* і *рапорт*, *справа* і *афера*, а тепер іншомовні слова набрали особливого, звуженого значення: *конвой* означає не всякий супровід, а при арештантах,

терор – не взагалі жах, а систему жахних політичних переслідувань, *пасаж* – не взагалі прохід, а прохід між крамницями в будинку, *рапорт* – не взагалі повідомлення, а службове повідомлення вищій інстанції, *афера* – не взагалі справу, а незаконну, нечисту справу» [35, с. 45]. Саме на таких засадах базується українське термінознавство останні двадцять років.

Безумовно, вдумливе використання запозиченої лексики для потреб термінології є доцільним і корисним, оскільки це підтримує виражальні можливості української наукової мови на сучасному рівні. Але неконтрольована навала запозик може призвести до мовної ерозії, тому дослідники окремих галузевих терміносистем виробляють власні пропозиції щодо доцільності-недоцільності використання того чи того конкретного терміна, наводячи переконливі аргументи для фахівців-практиків. Та, на жаль, не завжди ці пропозиції реалізуються, а, навпаки, ситуація сьогодні подекуди викривлюється через активне й іноді неадекватне залучення до терміносистем новітніх запозик. Поширеними стають ситуації, коли науковці-практики вдаються до запозичання чужомовного терміна-варваризма, незважаючи на те, що відповідна терміносистема вже має усталену лексику для номінації цього поняття: *екземпляр* – примірник, *сюрвей-рипорт* – аварійний сертифікат, *екаутант* – фінансист-бухгалтер, *консалтинг* – консультування, *аутсорсинг* – субпідряд тощо. Гадаємо, що в нинішніх умовах учені мали б відповідальніше ставитися до вибору номінації в ролі терміна, адже термінознавство дає свої рекомендації щодо термінотворення, а «засмічення нашої мови надмірною кількістю необґрунтованих запозик є небажаним і шкідливим» [18, с. 100]. Стандартизація терміносистеми ще не означає розв'язання проблем термінотворення [24, с. 13]. Важливу роль відіграє тут і ступінь засвоєння термінів, і їхня милозвучність, прозорість тощо.

Вкрай негативним проявом іншомовного впливу на мову сучасної науки є порушення граматичних норм сучасної української мови. Беручи за взірець англомовні інформаційні чи наукові джерела, українські науковці дедалі частіше вживають граматичні англізми, які, на наш погляд, також варто зарахувати до категорії варваризмів. До прикладу, поширення набуває англійська модель препозитивного вживання іменника у функції означення: *бізнес-план* (замість доречно утвореного *діловий план* чи *бізнесовий план*), *маркетинг-директор* (правильна українська модель: *директор з маркетингу*), *вакуум-терапія* (правильно: *вакуумна терапія*), *екстern-баланс* (правильно: *зовнішній баланс*), *екстра-дивіденд* (правильно: *додатковий диві-*

денд), онлайн-спільнота (правильно: *віртуальна спільнота*), інтернет-ресурси (правильно: *інтернетні ресурси, ресурси з інтернету*) тощо. Гадаємо, що поширеність цього граматичного явища бере свій початок від лексичних запозичень усталених словосполук англійського походження, що в сучасній українській мові утверджуються як складені слова: *стриптиз-бар, гольф-клуб* тощо [19, с. 218].

Різні підходи до термінотворення, численні екстралінгвальні чинники, недостатній рівень мовної підготовки фахівців різних спеціальностей та інші причини призводять до того, що досить частим явищем у сучасних терміносистемах є наявність термінів-синонімів або варіантів.

Зрозуміло, синонімія в термінології – це явище не бажане, адже воно призводить до розхитування системи. Більшість сучасних термінознавців схиляються до думки, що паралельне використання двох чи кількох синонімів-дублетів – це тимчасове явище «із перспективою вибору єдиної форми після апробації варіантів у науковому обігу» [25, с. 88]. Однак, на наш погляд, таке співіснування термінів-синонімів має перспективу залишатися тривалий час. Це зумовлено, як видається, насамперед «функціональними засадами наявності синонімів у мовленні – урізноманітнення викладу, уникнення монотонності, повторів. Адже синонімія тісно пов'язана з культурою мови. Навіть суто науковий текст, точний і однозначний із потреби, не може бути перенасичений тими самими словами, тому з огляду на мовну культуру автори шукатимуть можливостей вживати дублетні форми» [18, с. 100].

Крім того, наукові системи формуються впродовж тривалого часу, і на різних етапах їхнього формування виникають нові терміноодиниці, які не відходять у забуття, а співіснують паралельно з іншими назвами тих самих наукових понять. До прикладу, тенденція індивідуального пошуку терміна яскраво виявляє себе в риторичній термінології. Деякі вчені пропонують для номінування окремих наукових понять власні «авторські» терміни: «Т. Прокопович у своїй риторичній праці використовує лише третину термінів, які має у вжитку сучасна риторика чи стилістика (*епітет, метафора, антитеза, інверсія, анафора* тощо). Для решти понять він застосовує свої назви: фігуру повторення того самого слова чи фрази наприкінці кількох фрагментів тексту, яку сучасна стилістика визначає за допомогою терміна *епіфора*, Т. Прокопович називає *антистрофа*, або *конверсія*» [16, с. 167].

Наявність синонімних та варіантних одиниць в окремих терміносистемах змушує термінологів під час роботи над терміноло-

гічними словниками враховувати такі ситуації і складну динаміку формування термінології. До прикладу, працюючи над укладанням «Риторичного словника», ми враховували те, що сучасна риторика – це наука, термінологічний апарат якої формувався впродовж багатьох століть, і навіть зараз її терміносистема не утвердилась остаточно. Тому ми вводили до реєстру словника «авторські» термінологічні одиниці, тобто номінації, що їх застосовують одні автори, але не сприймають інші вчені. Це дає змогу сучасним фахівцям не тільки виявляти всю багатоманітність підходів до трактування певної проблеми, але й визначитися щодо найбільш влучного, найбільш доцільного терміна для номінування того чи того поняття. Такий підхід також сприятиме дослідженню історії риторики в Україні, адже полегшить вивчення риторичних трактатів різних авторів [20, с. 4]. Отож «Риторичний словник» містить авторські терміни, які ми позначали покликанням на прізвище вченого, котрий їх уживає. Крім того, до словника внесено чимало авторських термінів на означення понять, що не застосовували в інших посібниках.

Однак наголосимо, що наявність термінів-синонімів чи варіантних одиниць передбачає домінування однієї з них. Завдання термінознавця – обрати з низки варіантів найбільш вдалу номінацію і відзначити, що саме цей термін він рекомендує для номінування відповідного наукового поняття.

Найчастіше терміни-синоніми виникають у процесі перекладання наукових праць з іноземних мов. З цією проблемою ми зіштовхнувся, перекладаючи з латинської українською мовою трактат Т. Прокоповича «Про риторичне мистецтво» (початок XVIII століття). Ми помітили, що автор часто намагається розтлумачити маловідомий термін (найчастіше грецький за походженням) за допомогою більш доступного для тодішнього студента латинського слова чи навіть кількох синонімних одиниць. Так, термін грецького походження *анакладис* Прокопович передає як *commutatio* (*переміна, перетворення*), а вже згодом автор перекладу з латинської мови «Поетики» М. Довгалевського означає це поняття номінацією *переставлення* слів [20, с. 16]. Оскільки жодна з цих лексем не утвердилася в сучасній українській риторичній термінології, ми вважали за потрібне також у нашому перекладі трактату навести кілька можливих термінів-варіантів (*анакладис, переміна, перетворення*). Ще один приклад: «Т. Прокопович подає тлумачення терміна *пропарергасія*, який походить від давньогрецького *пропар* – попереду, раніше і *έρχασία* – робота. Під цим терміном він має на увазі риторичну фігуру, що

«полягає у висловлення певної думки з приводу того, що має намір сказати оратор». Учений наводить приклад: «Якщо я хочу запросити у свідки ворога або друга, то спочатку відзначу таке: «Я думаю, слухачі, вам відомо, що певнішою є похвала ворога, ніж друга, бо друг хвалить часто з любові, приязні, а ворог, навпаки, тільки тоді, коли його примусить до цього істина» [20, с. 220]. У жодних пізніших працях такого терміна не виявлено» [18, с. 100]. Тому доцільним ми вважали використовувати у перекладі два українські відповідники цього грецького терміна – *підготовка* і *забезпечення*.

Дещо відмінна ситуація, яка теж засвідчує об'єктивність існування синонімів і варіантів у терміносистемах, стосується термінів *катехизм*, *катихизм*, *катихизис*, *катехізіс*, *катехиза* тощо. Поява цих варіантів спричинена різними традиціями (візантійською та західноєвропейською) засвоєння терміноодиниць, а також окремими недоладностями українського правопису. Детальний аналіз переваг і недоліків кожної номінації дав змогу рекомендувати до вжитку як найбільш придатний термін *катехизм*, оскільки цей варіант є найменш суперечливим з погляду правописного і «водночас гармонійно функціонує за фонетико-морфологічними законами української мови» [12, с. 70].

Отже, сучасні термінологічні словники всіх типів (і тлумачні, і перекладні) мають обов'язково фіксувати рекомендований до вживання термін, зазначаючи і правописні, й структурно-морфологічні особливості. Тому до складу авторського колективу має входити досвідчений філолог, який визначатиме ці рекомендації. Підтриманий у середовищі фахівців, рекомендований термін має шанс закріпитися у відповідній терміносистемі, навіть якщо його мотивація є не цілком прозорою чи однозначною.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо, що для сучасного українського термінотворення характерна системність і певна впорядкованість. Але в той же час українська термінологія має чимало проблем: об'єктивний і зазвичай позитивний процес інтернаціоналізації термінології в деяких випадках призводить до переобтяження науково-технічного мовлення лексемами чужомовного походження; недоцільне використання в сучасному професійному спілкуванні синтаксичних моделей з пасивними дієслівними формами призводить до численних логічних помилок в науково-технічних текстах; неправильне вживання

активних дієприкметників теперішнього часу засмічує українську мову невластивими для неї моделями тощо [6, с. 129].

Ми проаналізували переваги й недоліки двох основних моделей термінотворення. Перша модель (використання питомих мовних ресурсів) має на меті зберегти автентичність терміносистеми і застосовує два основні способи словотвору – лексико-семантичний та морфологічний. Лексико-семантичний спосіб (термінологічна метафоризація та метонімізація) не виявляє яскраво своєї експресивно-оцінної функції, а виконує насамперед інформаційну, мислетворчу або інтерпретаційну функції. Цей спосіб має дві важливі позитивні риси: він зберігає прозору внутрішню форму, завдяки чому термін якоюсь мірою відсилає нас до суті наукового поняття; крім того, завдяки лексико-семантичному способу підтримується автентичність термінології. Однак він має і недоліки: по-перше, використання цього способу може призводити до багатозначності терміна, по-друге, цей спосіб не передбачає дотримання одностійності окремих одиниць терміносистеми, по-третє, загальномовні конотації терміна, утвореного цим способом, можуть неповно або й хибно орієнтувати щодо суті означуваного поняття. Морфологічний спосіб термінотворення у своїх різновидах (суфіксальний, префіксальний, безафіксний, префіксально-суфіксальний, основоскладання) виявляє значну продуктивність, оскільки завдяки йому в морфологічній структурі терміна лягаються основи структурної систематизації, що має важливе значення для термінології. Використання цього способу обов'язково має підпорядковуватися морфологічним нормам літературної української мови, а скальковані за взірцями російських слів терміни варто усувати з термінології.

Друга модель термінотворення (запозичання готових лексем з інших мов) має поширення завдяки деяким своїм перевагам: іношомовні терміни є однозначними, зазвичай короткими, стилістично нейтральними, вони позбавлені загальномовних конотацій. Тому вважаємо, що ця модель має перспективи й надалі продуктивно розвиватися, попри бажання термінознавців мінімізувати приплив в українську термінологію запозичених термінологічних одиниць. Насамперед цей висновок стосується першої групи термінів, що потрапляють в українську мову шляхом запозичення, – давніх запозик. Використання інтернаціоналізмів у термінології мусить бути обмеженим: їх не варто вживати замість питомих українських, які вже посіли належне місце в галузевих терміносистемах. Третя група запозичених термінів, яка стала інтенсивно виявляти себе в термінології

останнім часом, – варваризми. Ці терміни часто порушують орфоепічні особливості української мови, не підпорядковуються граматичним нормам літературної мови. Не маючи належних вагомих підстав для свого закріплення в українській мові, вони перешкоджають гармонійному розвитку терміносистем, тому науковці мають докласти максимальних зусиль для того, щоб вилучати їх з активного вжитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в докладному аналізі ще одного важливого способу термінотворення – аналітичного, або синтаксичного, специфіка якого, з огляду на нашу тематику, в тому, що він залучає для свого використання всі наявні мовні ресурси (і власномовні, і запозичені).

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярова Л. Варіантні одиниці в українській науково-технічній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. № 559. С. 22–25.
2. Булаховський Л. Нариси з загального мовознавства. Серія друга. Вибрані праці: У 5 т. Київ, 1975. Т. 1. С. 270.
3. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Значення метафори в розвитку української музичної термінології // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 98–106.
4. Вознюк Г. Відродити замулене джерело // Науково-технічне слово. Львів, 1992. Ч. 1. С. 27–30.
5. Вознюк Г., Конівіцька Т. Процес фразеологізації як засіб творення фінансово-економічних термінів // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 107–116.
6. Вознюк Г., Куньч З. Використання помилкових синтаксичних конструкцій у сучасному науково-технічному мовленні // Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції ІКС 2014 «Інформація, комунікація, суспільство 2014». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 128–129.
7. Вознюк Г., Куньч З. Культура мовлення як невід’ємний аспект курсу риторики для аспірантів // Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2017 «Інформація, комунікація, суспільство 2017». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 286–287.
8. Гінзбург М. Про активні, пасивні та результативні конструкції в українських фахових текстах на тлі інших мов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2017. № 869. С. 3–22.
9. Даниленко В. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии. Москва: Наука, 1971. С. 7–67.

10. Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.

11. Зайцева В. Дещо про вторинну номінацію (на матеріалі українсько-мовної газети) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2016. С. 202–211.

12. Захарків О., Куньч З. Як правильно: катихизм, катехизм, катихизис, катехізіс, катехиза? // Вісник Інституту богословської термінології та перекладів. Єдиними устами. Львів, 2000. Випуск 4. – С. 63–71.

13. Карпіловська Є., Кочерга О., Мейнарович Є. Семантична дивергенція українських термінотворчих моделей у природничих науках // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. № 559. С. 3–6.

14. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івані Франка, 2004. 519 с.

15. Куньч З. Образність мовлення як ознака культури мови (на прикладі метафори) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2018. С. 14–22.

16. Куньч З. Проблеми засвоєння риторичної термінології у навчально-му процесі студентів-іноземців // Матеріали IV-го Українсько-польського форуму «Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості». Львів-Olsztyn: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. С. 165–170.

17. Куньч З. Проблеми екології української мови з погляду сучасної риторики // Матеріали XI Міжнародної наукової конференції «Семантика мови і тексту». Івано-Франківськ, 2012. С. 289–291.

18. Куньч З. Проблеми перекладу українською мовою риторичних термінів Теофана Прокоповича // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. № 765. С. 98–102.

19. Куньч З. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 215–220.

20. Куньч З. Риторичний словник. Київ: Рідна мова, 1997. 341 с.

21. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 216 с.

22. Куньч З. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2005. 848 с.

23. Куньч З., Харчук Л. Особливості лексико-семантичного способу термінотворення (на матеріалі української електроенергетичної термінології) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 141–150.

24. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: Издательство АН СССР, 1961. 160 с.
25. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 164 с.
26. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.
27. Панько Т. Від терміна до системи: Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. Львів: Вища школа, 1979. 146 с.
28. Панько Т. Методологічні засади вивчення і розвитку національної термінології // Тези доповідей республіканської науково-методичної конференції «Теорія і прагматика термінологічної лексики». Київ: НОК ВО, 1991. С. 73–74;
29. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с.
30. Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт? // Вісник Національної академії наук України. 2007. № 9. С. 20–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpanu_2007_9_5.
31. Словник української мови: в 11 т. // АН УРСР, Інститут мовознавства. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
32. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (Науково-навчальне видання). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 336 с.
33. Харчук Л. Суфіксація як продуктивний спосіб творення електроенергетичних термінів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. № 733. С. 161–165.
34. Харчук Л. Терміни-словосполучення в українській електроенергетичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. № 765. С. 73–77.
35. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Видавництво «Молоде життя», 1951. Ч. 3. 402 с.
36. Шиленко О. Фразеологізація та метафоризація в терміносистемах: відмінності та подібності // Українська термінологія і сучасність. 2007. С. 307–310.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ДМИТРА ДОНЦОВА ЯК ОСНОВА УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВОТВІРНИХ ТРАДИЦІЙ

У дослідженні виокремлено мовні та позамовні чинники формування суспільно-політичної термінології. З'ясовано, що для усвідомлення українських державотвірних процесів Д. Донцов використовує численні мовні засоби, приміром антитезу, метафору, синонімний ряд, дефініцію тощо. Доведено, що політичний мислитель здебільшого вживає іношомовні терміни, часто послуговується атрибутивним модифікатором, який надає поняттю емоційно-експресивного характеру².

Ключові слова: суспільно-політична термінологія, антитеза, дефініція, атрибутивний модифікатор, Дмитро Донцов.

Сучасний стан України зі залишками постколоніального мислення, війною, незадоволеністю суспільства, олігархічною владою, низьким рівнем економічного розвитку, численними виборами та постійною кризою, під час якої «слабнуть і рвуться зв'язки, що цементували громаду в єдине ціле» [22, с. 227], передбачає обговорення засадничих політичних питань, які відображено в конкретних термінах. Тому надважливим для теперішнього етапу розбудови держави є розгляд епохальної постаті Дмитра Донцова, який своїми ідеями сфокусував доктрину національного відродження України, показав необхідність державної самостійності та ідеологічно виховав покоління борців. Думки політичного мислителя ще за його життя для модерного українства стали «аксіомою думання, першою вимогою політики, черговим завданням дня» [26, с. 47].

Суспільно-політична термінологія Дмитра Донцова є наскрізним елементом усіх його творів. Відтак текстово-когнітивний аналіз аргументовано-переконливих праць національного трибуна передбачає не лише лексико-семантичний аналіз термінів, а є відтворенням всеохопної системи ідеологічних понять, спрямованих на розвиток українського суспільства та формування державотвірних традицій (знищених свого часу окупаційними режимами). Методичною основою розвідки слугували слова І. Франка, який переконував, що для розуміння будь-якого тексту первісно варто «пізнати внутрішню структуру, так сказати, механіку твору, потім складники, з яких його скомпоновано, немов його хімію; далі сам процес його

² У цьому розділі дотримано норм Проекту українського правопису 1999 р.

творення, його зв'язок з тодішнім часом, що його автор взяв із минушини, зі своєї сучасності; далі йдеш до оцінювання самих основних ідей, так сказати, психології його твору, а потім ще далі розшириш горизонт і ... тоді побачиш, як такий твір, частка життя великої нації, веде нас до студіювання того життя» [31, с. 185]. З огляду на ці слова, вивчення «хімії» та «психології» творів Д. Донцова дозволяє і сьогодні визначити основні вади українського суспільства, з'ясувати можливі шляхи подолання кризи і, як вислід, утверджувати героїчний та могутній «дух нашої давнини».

Творчість Д. Донцова розглядають здебільшого в аспекті політології, філософії, літератури, тому варто простежити мовні аспекти його творів, які показують спосіб мислення ідеолога українського націоналізму, дають вказівку на велику джерельну базу, ілюструють культурно-історичне тло епохи. Крім того, тексти політичного трибуна пройшли випробування часом, витримали численну цензуру советського періоду та невинувачено замовчуваними є донині. «Очі ворога...разу помітили того, хто серед мільйонів українців бачив найдалше, розумів найглибше і робив найдоцільніші висновки з подій, які розвивалися» [26, с. 48]. Тому відрядно, що на сьогодні інтелектуальна громадськість має змогу вивчати та аналізувати 10-томове видання творів неперевершеного мислителя та гострого публіциста свого часу. Ідея цього актуального видавничого проєкту належить видатному історикові Ярославові Дашкевичу, а титанічну роботу виконав Науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова (відповідальний редактор Олег Баган, літературний редактор Ярослав Радевич-Винницький). Розгляд української політичної історії першої половини ХХ ст., де проаналізовано основні праці головного ідеолога українського націоналізму та виокремлено «пораженську особливість українського руху, що виходила з ментальних засад нації» [3, с. 5], а саме з лояльності до влади, з'ясував О. Баган. Професор Я. Дашкевич виразно простежив численні інтерпретації спадщини Д. Донцова та його особистості, позаяк «він підпорядковувався власній безкомпромісній (незважаючи на еволюцію поглядів) внутрішній дисципліні» [6, с. 531], а «його ідеї не залишали нікого спокійним і байдужим» [6, с. 534]. С. Квіт описав постать Д. Донцова як політичного мислителя, показав феномен інтелектуалів-вісниківців, відтворив українські релії міжвоєнної доби на тлі європейської історії [11].

Актуальність роботи зумовлює потреба вивчення націєцентричного мислення Д. Донцова в аспекті впливу на свідомість суспільства, що не було предметом окремих студій. Хоча саму суспіль-

но-політичну термінологію неодноразово розглядали науковці. Приміром, підручник Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк з українського термінознавства [21, с. 37–48] містить розділ з аналізованої термінології. Також М. Паночко охарактеризував лексикографічний аспект української суспільно-політичної термінології кінця XIX–початку XX ст. [19]. Дотично ця терміносистема є предметом обговорення політиків, політологів, філософів та істориків.

Об'єктом поданої розвідки є суспільно-політична термінологія Дмитра Донцова, позаяк «ця постать і своїми думками, і своїми вчинками робить набагато зрозумілішими проблеми та характеристики складної доби» [3, с. 3–4]. Джерелами фактичного матеріалу слугували праці політичного мислителя «Націоналізм», «Дух нашої давнини», «Літературна есеїстика», що є вагомим джерелом для відтворення аналізованої терміносистеми та своїм змістом і досі можуть бути основою українських державотвірних процесів.

Мета дослідження: проаналізувати особливості вживання суспільно-політичних термінів у текстах Дмитра Донцова, простежити аспекти добору певних назв, важливих для розуміння тогочасної та сучасної ситуації. Поставлена мета передбачає розв'язок таких завдань:

- розглянути мовні та позамовні чинники формування суспільно-політичної термінології Дмитра Донцова;
- відтворити можливі способи тлумачень засадничих суспільно-політичних понять;
- охарактеризувати вплив атрибутивного модифікатора на нотацію терміна;
- проаналізувати роль аналізованої термінології для розбудови держави;
- виявити функціонування терміна в контексті та з'ясувати його вплив на читача;
- показати використання іншомовних та власне українських слів у терміносистемі;
- виокремити неологізми автора та з'ясувати емоційно-експресивний характер деяких термінів;
- розглянути правописний аспект спадщини Дмитра Донцова.

Система суспільно-політичної термінології є цілісною для певного історичного періоду, відтак значна частина аналізованих слів є надбанням усіх мовців, «органічною частиною загальнонаціональної мови, звичайно, до деякої міри детермінізуючись, проте не втрачаючи своєї поняттєвої суті» [20, с. 14]. І. Франко, аналізуючи руський рух 1848-го року, що набрав політичного характеру, пояснює,

як народні віча «поучали народ про потребу свідомої національної діяльності та освіти» [34, с. 289], проте вже 80-ті роки стали «роками затишші, спричиненої нечуваним тиском цензури» [34, с. 381]. Тому неможливість аналізувати терміносистему Дмитра Донцова була спричинена забороною його праць в Україні.

Вивчення суспільно-політичної термінології (системи номінативних одиниць, що виражають «сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації» [21, с. 37]) на основі публіцистичних та науково-публіцистичних текстів Дмитра Донцова дає змогу відтворити ідеологічну концепцію мислителя, основою якої є: побудова незалежної держави, формування покоління борців (став ідеологом цілої армії бійців УПА), необхідність зміцнювати волю нації до життя, неймовірна любов до свого. Крім того, «терміни вживають не лише для того, щоб назвати поняття, а й для того, щоб з'ясувати сутність явища, розкрити його зміст» [24, с. 96]. Відтак аналізовані слова-терміни (виразники окремих понять) і цілісні твердження, акумульовані в певних судженнях, – це стрижневі віхи для сучасної української політики, бо автор дає шляхи творення сильної української нації, показує небезпеку азійської Росії для України, формулює засади українського націоналізму, зрештою, праця «“Націоналізм” – ідеологічна основа боротьби за самостійність і державність» [26, с. 54].

На термінологію Дмитра Донцова мали вплив як позамовні (екстралінгвальні), так і мовні (лінгвальні) чинники. До позамовних чинників належать: 1) політична праця (перший голова СВУ, керівник Української телеграфічної агенції при уряді гетьмана Павла Скоропадського, організатор Партії хліборобів-демократів, очільник прес-б'юро в посольстві УНР у Берні), 2) проживання поза межами України, зокрема: в Австрії, Німеччині, Швейцарії, Румунії, Чехії, Франції, США, Канаді, 3) вплив Є. Коновальця та Української Військової Організації (УВО) на його видавничу та редакторську діяльність.

Мовними чинниками формування суспільно-політичного терміноапарату Дмитра Донцова є: 1) знання різних мов: крім української, володів німецькою, англійською, французькою, італійською та еспанською мовами, 2) наукова діяльність, позаяк отримав ступінь доктора юридичних наук, 3) численна україноцентрична публічна діяльність, наприклад, виголосив доповідь про суть політики українізації, 4) журналістська праця в часописах «Дзвін», «Наша дума», 5) редакторська праця в «Літературно-Науковому Вісникові» (1922–1932 рр.), «Заграві» (1923–1924 рр.), «Вісникові» (1933–1939 рр.), завдяки якій було сформовано величезне інтелектуально-потужне

крило письменників-емігрантів, що об'єдналися довкола політичного мислителя, 6) журналістська праця в іноземній пресі, зокрема у німецькій, швейцарській, польській, канадійській, 7) викладацька майстерність, приміром, читав українську літературу в Монреальському університеті Канади. Отож, Дмитра Донцова можна охарактеризувати як поліглота, науковця, оратора, журналіста, викладача, відтак ідейно-ідеологічна насиченість його текстів не викликає сумнівів. Неймовірну політичну та літературну обізнаність мислителя засвідчує список джерел, використаних у працях. Він феноменально знав античну літературу та європейську класику, що дозволило йому акумулювати досвід чужих країн і перенести його на український мовний ґрунт. Глибокий знавець творчості мислителя О. Баган зазначає, що Д. Донцов був «оригінальним мислителем-традиціоналістом, геополітиком-концептуалістом, людиною зі своєрідним культурологічним та історіофілософським мисленням, глибоким теоретиком літератури, а насамперед епохальним журналістом, який за творчим темпераментом і впливом на розвиток українського суспільства дорівнював Іванові Франкові» [1, с. 29].

Отже, розуміння та зіставлення численних реалій українського життя зі світовими тогочасними процесами стало основою політичної позиції українського публіциста, що, зрозуміло, відтворюють його тексти. Таку багатоаспектну діяльність пояснював свого часу І. Франко: «Чим ясніше і докладніше репродукуються ідеї в людській душі, тим ясніше мислення; чим більші і різномірні ряди ідей повстають за даним імпульсом, тим багатше духове життя» [33, с. 65]. Суспільно-політичні терміни (за текстами Д. Донцова) тематично можна погрупувати за назвами: 1) політичних напрямів, рухів, течій (*большевизм, волюнтаризм, гуманізм, гуманітаризм, ідеалізм, лібералізм, матеріалізм, націоналізм, опортунізм, партикуляризм, пацифізм, провансальство, провінціалізм, радикалізм, реалізм, сепаратизм, шовінізм*), 2) суспільного ладу (*демократизм, імперіялізм, капіталізм, комунізм, соціалізм, феодалізм*), 3) учень, теорій, наук (*догматизм, інтелектуалізм, інтернаціоналізм, квієтизм, космополітизм, марксизм, утилітаризм*), 4) суспільно-політичної належності людей (*большевик, демократ, комуніст, ліберал, махновець, молододоукраїнець, монарх, провансалець, пролетарій, радикал, революціонер, соціаліст*), 5) загальнодержавних термінів (*влада, держава, ідеологія, народ, нація, політика, самостійність, суверенність*), 6) релігійних учень (*буддизм, християнство*).

Свого часу О. Потебня вважав, що найважливіше – думку розбудити, тому для досягнення впливу (сформувати державотвірну сві-

домість) Дмитро Донцов використовує численні способи пояснення суспільно-політичних термінів, зокрема: I) подає виразні антитези; II) формулює епізодичні, інколи розлогі чи образні дефініції, де його позицію як публіциста, мислителя, теоретика пояснено описово; III) цитує відомих діячів, IV) творить індивідуальні синонімі ряди; V) ілюструє сказане метафорою; VI) поєднує численні способи впливу на читача (формує дефінітивні визначення, нанизує синонімі відповідники, пояснює сказане методом антитези тощо).

I. Трактатування *націоналізму* за Дмитром Донцовим опирається передусім на **антитезу**, що допомагає відтворити крайні протилежні погляди тогочасного життя і збудити уяву читача. Система протиставлень наявна і в текстах Івана Франка, який вважав, що, коли уява йде від звичайних до незвичайних асоціацій, утворюється «один з наймогутніших способів поетичного мислення – контраст» [33, с. 67]. Принагідно варто звернути увагу, що дослідники терміносистеми Каменяра виокремлюють синонімі відповідники «контраст – антагонізм – противенство» [16, с. 70]. На численних антитезах побудована гостро викривальна манера письма Д. Донцова. С. Квіт визначає, що естетична система політичного мислителя побудована на «жорсткому протиставленні двох першопричин життя, Добра і Зла» [11, с. 77], крім того, «коріння донцовської концепції націоналізму слід також шукати в межовій ситуації українства, коли у XX ст. перед ним руба постало питання: “або-або”, “життя або смерть”» [11, с. 126]. Саме антитеза передбачає оперування різним термінологічним апаратом, відтак у Дмитра Донцова протиставлено поняття *демократизму*, *соціалізму* та (з іншого боку) *націоналізму*. Наприклад, у вступі до праці «Націоналізм» автор за допомогою контрасту відтворює розуміння ідеології, «яка рвала з цілим світоглядом *драгоманівського “демократизму”* і *соціалізму Маркса-Леніна*, просякнутого отрутою *москвофільства*» [9, с. 20]. Відтак маємо опозитивні відношення *драгоманівський «демократизм»*, *соціалізм Маркса-Леніна*, також *«малоросіянство»* та термін *націоналізм*.

Антитеза як основа для зіставлення наявна у всіх засадничих тезах Дмитра Донцова. Наприклад, великий публіцист формулює питання «Як здобути мету?» та дає відповідь, використовуючи такий очевидний для нього контраст, бо по один бік те, чого прагне автор: *боротьба, національна революція проти Московщини*; натомість, по інший бік – *порозуміння та еволюція* (що повністю відкидає *націоналізм*). Чергове стрижневе питання націоналізму – це питання про того, хто має здійснити мету нації, де позиція мислителя теж аксіо-

матична, бо в основі націєцентризму має бути *людина нового Духа, з вірою «в свою ідею, свою Правду»* [9, с. 21], а не *«занепадницький дух речників української інтелігенції, з «рабським мозком» і «рабським серцем»»* (слова І. Франка).

Суть *націоналізму* Дмитро Донцов пояснює не лише крізь призму опозиції термінів (*націоналізм – демократизм, націоналізм – соціалізм* тощо, що розглянуто вище), а й логічно впливає на читача загальноновживаними антонімами *відраза – звеличення*, які переростають в антитезу. Наприклад, характеризуючи Лесю Українку, яка була першою представницею «волевого світогляду», та її філософію «чину для чину», політичний трибун також подає методом контрасту, бо це *відраза* «до гармонійно-розніженого стаціонарного світогляду “євнухів і кастратів”» та, з іншого боку, *звеличення* «експансії, жорстокости і права сильного» [9, с. 146].

Різницю між *націоналізмом* та *народництвом* автор вбачає у двох діаметрально протилежних світовідчужаннях: *«світ, де панує воля, і світ, де панує інтелект. Два темпераменти: чин і контемпляція, інтуїція – і логіка, агресія – і пасивність, догматизм – і релятивність, віра – і знання»* [9, с. 28]. Отже, читач має змогу побачити, що по один бок *воля, чин, інтуїція, агресія, догматизм, віра*, по інший – *інтелект, контемпляція, логіка, пасивність, релятивність, знання*.

Д. Донцов як виразник українського *націоналізму* протиставляє цю ідеологію до *матеріалізму*, відтак в опозитивні відношення входить *невидиме «загальне»* (задля якого важливою є тяглість поколінь та унікальні українські традиції) та «схопиме змислами *“індивідуальне”*» [9, с. 46], що не може бути основою сильної держави. *Націоналізм* ставить за завдання вічну волю нації, зважає *«не на те, що є, а на те, що має бути»*, натомість *матеріалізм* передбачає теперішній добробут і щастя для *«даної генерації, даної кляси»* [9, с. 46].

Влучно та гостро (з побудовою на антитезі *істотне – неістотне*) публіцист трактує *провансальський націоналізм* (далі йтиметься про терміни *провансальство, провансалець*, відтак варто звернути увагу на атрибутивний модифікатор (за визначенням Степаненка [27, с. 196]) *провансальський*). Суть цього *націоналізму* – зважати на неістотне, натомість чин дії має жититися опозицією, тому «великі ідеї все відрізняють *істотне* від *побічного*. В *істотнім* – *не знають компромісів*. *Неістотне* – лишають на волю долі, не зачіпаючи його, як царська Росія, що лишила нам шаровари, галушки, горілку, ковбасу, пісні і “малоросійські драми”, або як большевицька Росія, що лишила нашій пресі нашу мову (з чужим змістом), а владу – для себе,

лишила нам землю, а собі – законодавство про неї і нову панщину...» [9, с. 212–213].

Протест проти *декадентського світогляду провансальства* найкращий та найповніший вияв знайшов у Шевченка [9, с. 149]. Анти-теза: *непорушне щастя, сентиментальна утопія, спокій, щастя* – та *апотеоза волі* у Пророка співзвучна з позицією Д. Донцова: «*Не порушне щастя, не існуюче, не сентиментальна утопія, не ідеал спокою, не щастя “мирної хліборобської країни”, не ідеалізація покійного і беззубого народу, – лише апотеоза волі, що руйнує й будує світи, хоч би це був огонь, землетрус чи страшний суд, хоч би він скупався сльозами і кров’ю, – ось була його віра*» [9, с. 149].

Для характеристики засадничо важливої вади української релігії – провансальства – видатний публіцист також використовує ви-кривальне протиставлення. Тому маємо антоніми *слабі – сильні*, на основі яких сформовано антитезу, бо ідеалом провансальця є «*лю-дяність*», взаємна симпатія, злагодження звичаїв – *чеснота слабих*, які не вміють *стати сильними*» [9, с. 115]. У тексті «Націоналізму» протиставлено *боротьбу* та *з’єднання всіх, державну* та *наддержавну організацію*: «*На місце боротьби за існування став тут принцип з’єд-нання всіх. На місце державної, наддержавної організації, як ідеал*» [9, с. 66–67]. На інших сторінках твору маємо подібну характеристику провансальця: це – *нижча раса*, в опозиції до якої є *чесноти сильних, вищих рас*: «*Нижчою расою почувалися провансальці, і тому ненави-діли чесноти сильніших, вищих рас*» [9, с. 132].

Промовистим виразником ідеології мислителя, незаперечним чинником впливу на свідомість та основою формування покоління борців є відтворення суті національної правди та провансальських доктрин. Це ілюструють антитези: *національна правда* – та *лібералізм, що ставив інтереси маси, як збирання одиниць, понад інтереси нації; інтереси нації – демократизм, що ставив інтереси “народу”, як не-організованої безформної юрби; інтереси нації – соціалізм, що ставив понад інтереси нації – інтереси класи; добро цілої нації – пацифізм, гуманітаризм, анархізм (рід лібералізму) і провінціалізм (рід демо-кратизму)* [9, с. 47]. Варто зазначити, що інтелектуально-всеохопне мислення Д. Донцова синтезує в один ряд суспільно-політичні тер-міни (*лібералізм, демократизм, соціалізм, пацифізм, гуманітаризм, анархізм, провінціалізм, нація, клас*), творячи таким чином індиві-дуально-авторські синонімічні ряди, що показують суспільно-політич-ну суть аналізованого явища.

Протиставлення математичних термінів *аксіома – теорема* є визначальним для характеристики українського провансальства, яке

«ніколи не розуміло національної ідеї як *аксіому*, але все як *теорему*, яку треба було довести, випровадити з іншого твердження» [9, с. 81]. Відтак за логікою провансальців стрижневі національні поняття були предметом теоретизування, внаслідок чого ворожі погляди можна було погоджувати за допомогою логіки та думок, які обидві сторони визнають.

Антитези автора мають найрізноманітніші елементи впливу на свідомість сучасного покоління, тому увиразненням є маркери *свій – чужий, один – інший*. Приміром, *своя правда – чужа правда, одна національність – інша*, бо саме така подвійна душа провансальця, що не вірить у *свою правду*, а потребує «санкції *чужої*, з ослабленою волею» [9, с. 145].

Методом протиставлення понять: *колектив – одиниця, нація – нація як сума окремих одиниць, нації – усі люди брати, політична ідея – інтереси одиниць* – Дмитро Донцов розкриває механізм формування політичної ідеї провансальства, що «прийшло до ототожнення нації з плебсом» [9, с. 110], а демократизм почало ототожнювати з мужицтвом. У підсумку «катехизис цього дивовижного світогляду» провансальця такий: «Замість *боротьби – виховання*; замість *догматизму віри – розслабляючий критицизм*; замість *моралі сильних – етика лагідних*; замість *твердості – м'якості*; замість *нації – людність*, замість *накинення своєї правди – толерація до ворожої*» [9, с. 127]. Фактично афористичним має стати цей вислів, позаяк він наочно показує методику можливої втрати самостійності держави і сьогодні.

Антитеза в текстах великого публіциста допомагає всебічно розкрити думки, сформувані власне бачення ситуації і виховати людей з твердою вірою, побудованою на розумінні політичної ситуації, яку автор визначає як межову для існування українців як нації.

II. У стрижневих працях («Націоналізм», «Дух нашої давнини» «Літературна есеїстика») Д. Донцов дає численні **визначення** таких концептуальних понять суспільно-політичної термінології: *націоналізм, демократизм, матеріалізм, москвофільство, квієтизм, провансальство*. Хоча існує думка, що «есеїстична манера викладу писань...змушує нас вдаватися до спеціальних інтерпретацій, оскільки він практично не залишив сталих визначень» [11, с. 125], спробуємо віднайти дефініції, що відповідають світобаченню автора.

Визначення *націоналізму* завжди є політичним питанням та відповідає ідеологічній спрямованості держави. Наприклад, СУМ у 1974 році дає таку советську реєстрову статтю: «1. Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка пропові-

дує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої ... ; 2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів» [28, т. V, с. 232]. В антології «Націоналізм» дослідники вихідним питанням аналізованого терміна вважають «питання про ідентичність» [13, с. 11] та подають фундаментальний постулат націоналізму, що пояснює, «якою має бути ідея нації» [13, с. 18]. Також В. Лісовий, О. Проценко стверджують: *націоналізм* «не тільки утверджує націю як центральну цінність – він розвинув та розвиває своє власне розуміння нації, відмінне від інших традицій політичної думки» [13, с. 18]. Розгляд націоналізму передбачає всеохопне коло понять, приміром, М. Міхновський вважає, що «*націоналізм* – це велетенська і непоборна сила» [14, с. 159]. А. Альтер бачить у *націоналізмі* динамічний принцип, що «стає основою надій, почуттів і дій; він є засобом об'єднання та активізації людей для досягнення спільної мети» [2, с. 214].

Щодо терміна *націоналізм*, С. Квіт пише, що відсутність пояснень цього поняття у великого публіциста спричинена кількома чинниками, наприклад: а) іронічність Донцова та його полемічний дар «не дозволяє формувати такі важливі поняття, як щось застигле і непорушне» [11, с. 135–136], б) націоналістична доктрина автора вимагає також почуття, інтуїції, віри, в) в умовах тодішньої деморалізації та зневіри його твори були ідеологічним інструментом для національної мобілізації [11, с. 136]. Проте аналіз праць мислителя не лише вимагає подати дефініції основних суспільно-політичних понять, а й з'ясувати їхній вплив на читача. Відтак, найґрунтовнішим визначенням *націоналізму* за політичним мислителем є таке: «*Націоналізм* – безумовне право націй на незалежне існування» [9, с. 77]. Впадає у вічі словосполуча «безумовне право», хоча таке право в Україні ніколи реально не існувало.

Прикметно, що вихідною позицією є трактування націоналізму як світогляду, про що говорить автор. Під поняттям *українського націоналізму* Дмитро Донцов розуміє «не як ту чи іншу програму, не як відповідь та запитання нинішнього дня, – лише як світогляд» [9, с. 26].

Щодо дефініції *націоналізму*, то мислитель виокремлює засадничу тезу, яка за основу має формування політичної нації, ідеалом та метою її є «політичний державницький сепаратизм, повний розрив з усякою Росією, а культурно – повне протиставлення цілому духовому комплексі Московщини, під оглядом соціальним – негація соціалізму» [9, с. 20]. Позаяк мегаважливим завданням Д. Донцова є створити сильну волюву українську молодь (саме його позиція сфор-

мувала борців Є. Коновальця, С. Бандеру, Я. Стецька та ін.), то вражає і чітка постановка проблем, наприклад, «головна болячка українського націоналізму – зник волі до самостійного життя» [9, с. 146].

Влучне і коротке визначення *націоналізму* (за Д. Донцовим) – це «джерело життя і власної правди» – він пояснює на прикладі поглядів Драгоманова: «“Національство” як джерело життя і власної правди були для Драгоманова чимось темним... Над *націоналізмом* він ставив «інтереси інтернаціональні, загальнолюдські». Він настільки ще великодушний, що «не відкидає національності, але відкидає націоналізм, особливо такий, який сам себе протиставляє людськості або космополітизмові» [9, с. 42].

Досліджуючи вісниківську спадщину Дмитра Донцова, О. Баган виокремив таке бачення *націоналізму* за статтею «Націоналізм і фари́сеї-“гуманісти”» («Вістник», 1937): «*Націоналізм* – це бунт проти особистого й гуртового егоїзмів. Бунт проти ідеології, яка ставить інтереси класу над нацією, національної меншости країни над автохтонами... Націоналізм – це бунт проти ідеології затомізування, розпорошення суспільности; бунт в ім'я старих і вічних правд – праці, дисципліни, права, культу предків, власної крові і власної землі та її традицій, Церкви, бунт в ім'я організації проти засади дезорганізації [3, с. 58–59]. Таким чином, визначення націоналізму за працями Д. Донцова допомагають сформуванню державотвірний світогляд і виробляють україноцентричну позицію в читача.

Дефініція *демократизму* в Дмитра Донцова вкрай коротка, бо в його розумінні – це «егоїзм збірний» [9, с. 49]. Хоча лексикографічні праці подають *демократизм* як владу народу, що аргументовано нівелює мислитель.

Прикметно, що визначення *матеріалізму* за СУМом виглядає так: «Науковий напрям у філософії, що визнає об'єктивність існування зовнішнього світу, незалежність його від людської свідомості, первісність матерії та вторинність мислення, пізнаваність світу і його закономірностей; протилежне ідеалізм» [28, т. IV, с. 646]. Цілий образ та численні асоціації передає слово *матеріалізм* в українського мислителя, бо його тексти вчать, що така течія є «запереченням чинника волі в теорії нашого націоналізму» [9, с. 46].

Москвофільство в Дмитра Донцова – це не лише орієнтація на Москву, з її ідеями, поглядами, державним устроєм, а суть *москвофільства* – заперечення всіх національних традицій, культурних, побутових, соціальних, політичних, моральних і релігійних. Персоніфіковано визначає Д. Донцов «*модерне*» *моквофільство* «отих

Тичин, Сосюр, Бажанів, Скрипників і Ю. Коцюбинських як «компроміс з дияволом», як «страх і подив раба перед всякою признаною світом силою» [9, с. 23].

Трактування *квієтизму* в Дмитра Донцова та визначення цього поняття за СУМом мають світоглядові відмінності. Словник української мови визначення *квієтизму* передає як «містико-споглядальне ставлення до дійсності», втечу від життя, «непротивлення злу, цілковите покладання на волю Божу» тощо [28, т. IV, с. 134]. В ідеолога українського націоналізму: «*Квієтизм* – віра в ненарушальні суспільні закони» [9, с. 37]. Дмитро Донцов показує, що саме *інтелектуалізм* привів нашу національну думку до *квієтизму*, доповняв її до зречення власного національного ідеалу, до свого роду «універсалізму», в якому повністю гинуло всяке національне почуття.

Гостра, влучна, скрупульозна та усебічна характеристика публіциста скерована на ваду українців, яку він означає власними термінами-неологізмами *провансалець* та *провансальство*. Щодо дефініції, то автор акумулює низку термінів (*народництво*, *марксизм*, *комунізм* тощо) для викриття провансальства як течії та для показу особливого збірного типу мешканця України. Це непросте явище української політичної історії Д. Донцов відтворює на основі знань з культурно-політичного минулого: *провансальство* – це «дивна мішанина з кирило-методіївства й драгоманівщини, легалістичного українофільства й народництва з їх крайніми течіями, марксизму й комунізму з одного боку, “есерівства” і радикалізму – з другого, нарешті – з правих ідеологій, починаючи від Куліша і кінчаючи неомонархізмом» [9, с. 26]. Зрозуміло, що мислитель пояснює суть *провансальського світогляду*, який не усвідомлює надважливого державного питання, що стосується суб'єкта панування в країні [9, с. 59], тому кожен провансалець завжди проти змагань за незалежність народів, їм завжди байдуже до політичних справ. Великий публіцист показує недержавницьку роль *українського провансалізму* (бути сателітом більшого народу – звичайно, російського), що розумів свої зовнішньополітичні завдання лише як тотожні зі завданнями Росії, або слов'ян, або просто людей. Отже, суть *провансальського світогляду* – це «“гуманність” і “толеранція”» [9, с. 113].

Дмитро Донцов виокремлює позицію *провансальця* (в іншому контексті – *обивателя*), що зіставлена з ідеологією *соціалістів* та *демократів*, які дивляться «на великих людей з погляду льокая, а на історію – з точки погляду льоального обивателя, що журиться лиш дешевим урядом...» [9, с. 50]. Усі вони керуються інтересами най-

більшого числа, а їхній ідеал – «сидіти тихо в хліборобській “мирній країні”, що плила медом і молоком, і, крий Боже, не дати себе з неї вивести жодному Мойсеєві» [9, с. 50]. Відтак автор формулює поняття *індивідуального егоїзму та демократизму*, бо для провінціяла найдорожчими є видимі речі, тобто я, ти, ми, «терпіння й вигоди, теперішність, а не завтра, матерія, а не ідея» [9, с. 49]. Зрештою, провансальці «дбали лиш про позірне, але не про суть, про ту миску сочевиці, за яку продаються права первородства» [9, с. 212–213]. «Суть провансальського світогляду – це “гуманність” і “толерація”» [9, с. 113].

Отже, короткі та часом розлогі формулювання дефініцій є основою розуміння тогочасної політичної ситуації, вони дозволяють і сьогодні розуміти українські вади.

III. Інтелектуалізм тексту Дмитра Донцова вчить українців підкріплювати власні погляди **численними цитатами**, що відтворюють позицію знакових постатей світової історії. Публіцист цитує французького політичного письменника Шарля Мораса, який, формулюючи свій *націоналізм*, писав, що «“інтереси тих земляків, що житимуть,” треба ставити над інтересами “тих, що живуть”, а добро “вічної Франції” – над добром усіх французів даної доби» [9, с. 52]. Прикметно, що Дмитро Донцов в одних текстах засуджує П. Куліша з його ідеєю тихого щастя і спокійного життя на хуторі, проте бачить і позитив творця фонетичного правопису. Політичний мислитель зазначає, що в хвилини просвітку П. Куліш дає визначення *націоналізму*, співзвучне зі силою та життєвістю: «Сила в історії одиноке мірило значности, бо вона є те саме, що життєвість, а життєвість значить право на життя, себто – незаперечну правду... Радію має сильніший...» [9, с. 149].

Визначення *демократії* ідеолог українського націоналізму підкріплює цитатою з Фридриха Ніцше, який вважав, що це «історична форма занепаду держави» [7, с. 140].

Отже, знання української та європейської літератури дозволило Д. Донцову відтворити істотне у трактуванні найрізноманітніших суспільно-політичних назв.

IV. Неймовірно цікаві **синонімні аналогії** до *гуманности, стоїцизму, реалізму, фанатизму, об’єктивности, солідарности, демократизму* формує Дмитро Донцов у праці «Дух нашої давнини». Ці відповідники чи асоціативні зіставлення понять є відтворенням духового світу ідеолога українського націоналізму, бо (за І. Франком) «ясність і прецизія репродукованих ідей – се перша основа наукової здібності» [33, с. 65]. Впадає у вічі, що кожен іншомовний термін великий публіцист подає через український відповідник, даючи сарка-

стичну власну оцінку та формуючи переоцінку вартостей, внаслідок якої «наші смердофіли почали звати трусість – **гуманністю**, мужність – жорстокістю, відвагу – забіяцтвом, **стойцизм** – монахоманією, не-вблаганність у поборюванні зла – ексклюзивністю, прислужництво – **реалізмом**, вірність ідеї – **фанатизмом**, безпринципність – **об'єктивністю**, нерішучість – розважливістю, отарність – **солідарністю**, буденну працю – героїзмом, героїзм – авантюризмом і романтикою, вірність засадам – демократизмом, хамелеонство – швидким розумом, дряблість – шляхетністю, безформність – красою, хохляцьку хитрість – державною мудрістю» [7, с. 44] (у тексті виокремлено суспільно-політичні терміни, що є основою формування активної націєтвірної позиції). Таким чином автор показує «кодекс вартостей навіть не здорової народної маси, а кодекс вартостей плебея» [7, с. 44]. Чергова антитеза (здорова народня маса – плебей) узагальнює погляд мислителя.

Аби підтвердити власну позицію, Д. Донцов відтворює психіку провансальця методом нанизання однопланово негативних лексем: *глупота, плазунство, невміння*, додаючи виразнювальний прикметник (*простацький, очайдушний, органічний*). Отже, характеристичним для такого типу людей є «квінтесенція *простацької глупоти, очайдушного плазунства* перед ворожою ідеєю, і *органічне невміння* навчитися чогось з подій життя» [9, с. 92].

Ідеологію мислителя виразнює своєрідна ампліфікація, бо поєднання понять, синонімних для автора, абсолютно не відповідає синонімному трактуванню цих слів за словниками. Наприклад, *доктрина матеріялістичного світогляду* – це «лібералізм, соціалізм, демократизм» [9, с. 64].

Отже, розлогі синонімні ряди викривально і саркастично резюмують вади тогочасних і теперішніх реалій.

V. Найчисельнішими в Дмитра Донцова є **метафори** щодо українського провансальства. Характеристичним в автора є розуміння провансальського бога, позаяк то був «*бог безжурного щастя миші під мітлою*» [9, с. 48]. Ще одна метафора – *вино націоналізму* – надактуальна для розуміння національної ідеології, крім того, ця образна асоціація підсилена ще й антитезою в тексті публіциста (*самостійницький ідеал – вселюдські, засадничо угодові концепції та вино – вода*). Тому провансальство на хвилі національної революції не могло сформулювати ідеалу самостійності, а їхня національна ідеологія «завжди переполовинювала чисте *вино націоналізму* водою “вселюдських”, засадничо угодових концепцій» [9, с. 66–67].

Метафора *імпотенція українського сучасного провансальства* в політичного мислителя викриває українську політичну думку. Дмитро Донцов подає позицію методіївців, Костомарова, Драгоманова, які понад усе хотіли об'єднання: «ідея симбіози з чужою нацією була для них зовсім природньою. Костомаров об'явив діло унії України з Московщиною органічним і віковичним» [9, с. 67], а Драгоманов не бачив Україну самостійною, вона «не була окремим політичним організмом» [9, с. 67]. Персономени (Костомаров, Драгоманів) та метафора синтезують мислення політика та обстоюють його розуміння державницьких прагнень.

Ідеологію провансальської літератури, розчулену «власною нікчемністю» [9, с. 122], автор пояснює метафорою *топлене масличко* та відтворює нанизуванням численних синонімно-асоціативних рядів: *тоне все сильне, міцне, живе і відважне; солодкі зітхання кирилівських методіївців; гуманність Драгоманова; ніжна любов соціалістів до народу; імпотентна сентиментальна любов радикалів до людськості, пролетаріату чи люду*.

Звукові та кольористичні асоціації передає метафорична сполука *містичний голос крови*. Позаяк провансальці жили лише щасливим сьогоденням, вони не мали «пошани ні до мертвих, ні до ненароджених. Виводячи розумово свої засади, не прислухалися вони до “містичного” голосу крови» [9, с. 80].

Для провансальців поняття держави затримується на першому щаблі – на любові до свого краю, відтак Д. Донцов вводить метафору щодо держави як *пелюшки провінцій*. Тому основою для творення і формування самостійної держави має бути момент панування (суверенність) та елемент влади, «без якої жодна нація не вийде з *пелюшок провінцій*» [9, с. 76].

Метафорично подає Д. Донцов думку К'єлена про національність як волевий і тепловий елемент: «*Національність* в першій мірі має суб'єктивний бік. Це *волевий і тепловий елемент*, який може підноситися до температури пропасниці, але й спадати нижче нуля» [9, с. 203].

Отже, метафори політичного мислителя завжди влучні, дотепні та нищівні щодо недоліків українського та європейського суспільств.

VI. Дмитро Донцов часто одне і те саме поняття пояснює **кількома способами**. Наприклад, суспільно-політичний термін *держав*а автор текстів 1) подає за допомогою дефініції, тому в підсумку *держав*а це – *апарат досягнення мети нації, важлива міць держави*; 2) відтворює метафорично, бо *держав*а *забезпечує погляд згори вниз*: «Обиватель дивився на *державу* з точки погляду потреб і мети оди-

ниці, з погляду “природжених прав людини”, які в першій лінії мали респектуватися. *Не згори вниз, а лише знизу вгору*» [9, с. 53]; 3) визна-чає методом антитези (*щастя одиниці – мета нації*): «Важливе було не міць держави, а лише забезпечення щастя одиниці або одиниць. Держава була не апарат для досягнення мети нації, лише – вигід оди-ниці» [9, с. 53] та 4) підкріплює цитатою, наприклад, Т. Гобса, який встановлює чотири завдання держави: «1) оборону від чужоземців, 2) мир удома, 3) збагачення підданих, 4) ненарушення їх свобод. З цих чотирьох у нас розуміли лише три останні, а найважливішим завданням держави було забезпечення четвертого – “свободи»» [9, с. 53]. Дмитро Донцов за завдання бачить формулювання ідей на-ції, відтак кожне з трактувань підкреслює, доповнює та накладається на розуміння могутності держави. Прикметно, що Етимологічний словник української мови слово *держава* співвідносить з «міцністю; маєтком; владою», що походить з індоевропейського «тримати; міц-но тримати» та споріднене з авестійським «тримати, мати при собі, вести»; є зіставленням з грецьким «міцнію», «годою, живлю», латин-ським «сильний», авестійським «міцно зв’язує, прив’язує», з грець-ким «обнімаю, хапаю», з праслов’янським «дерзкий», литовським «тверднути» [10, с. 39]. Відтак усі можливі варіанти акцентують на міцності та твердості. Держава за советським політичним словни-ком (1982 року випуску) таке: «Держава – організація політичної влади економічно пануючого в суспільстві класу», далі: «Суттю со-ціалістичної держави є диктатура пролетаріату», а в підсумку – «з повною остаточною перемогою комунізму соціалістична держава розвинеться в комуністичне суспільне самоврядування» [23, с. 133]. Варто звернути увагу, що Політичний словник абсолютно не зважає на етимон, тому жодного слова нема про могутність та міцність дер-жави та її завдання держати (тобто тримати, об’єднувати). У праці «Націоналізм», що вийшла 1926 року, майже століття тому, Дмитро Донцов з притаманною йому гостротою та іронічністю показує «дже-рело мудрости наших соціялістів»: «держава без держави», також «однакова й точка виходу: держава, всяка держава, відкидається в ім’я чисто партикулярних цінностей: одиниці, групи та їх “волі”, що не зносять над собою жодного колективу» [9, с. 63].

Прикметно, що Д. Донцов подає дефініцію *декадентського націо-налізму* (це XIX вік) як «золотий вік розуму» [9, с. 28] та доповнює його протиставленням (*створять – обсервують; не ті, що діють на оточення, – ті, на кого воно діє*): «це не був світ тих, що створюють, а тільки світ тих, що його обсервують; не тих, що діють на оточення, а

лиш *тих, на кого діє воно* і його механічний “закон”» [9, с. 28]. Згодом уточнює своє визначення через гасла: «Через знання – до зреформован-ня суспільности» [9, с. 29]. Далі пояснює шлях в Україну нової релігії розуму, яка в «XVI-му віці дістала своїх пророків, у XVIII-му – перших “святих”, а в XIX-му, мов лявіна, летячи з гори в долину, забрукана і звульгаризована, дісталася до рук української демократії» [9, с. 29].

Ще один тип впливу на суспільство – це пояснення певного терміна через низку синонімів, метафоричними протиставленнями та персоніфікацією. Наприклад, *національна ідея* в мислителя «все-обіймаюча, виключна, яскрава» – це доречна метафора, а далі автор використовує антитезу, бо гаслом ідеї «*є не спочинок і уживання, лиш акція і воля до влади над відірваними засадами, над чужою ідеєю, над власним оточенням, над “обставинами”, над усім часовим і пооди-ноком*» [9, с. 219]. Протиставлення *спочинок – акція, уживання – воля* формують світоглядну позицію. Далі персоніфіковано автор пояснює, що «ідея виведе нас зі стану провінції, лише вона сполучиться з тим патосом, без якого мертва всяка ідея» [9, с. 219]. Варто наго-лосити, що Д. Павличко *національну ідею* також подає за допомогою ампліфікації: «Національна ідея – це *творець, захисник, відновлювач і будівничий* державности народу, його *дух свободи, вищий рівень само-усвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості*, його здатність впли-вати на формування позитивного для себе міжнародного клімату» [18, с. 705], *національна ідея* нас «живить, скеровує і надихає вічним світлом» [18, с. 728] та є надважливим елементом держави: «Тільки Українська держава, в якій домінуватиме *національна ідея*, дасть на-шому народові світлу будучину і невмирущість» [18, с. 728].

Термін *соборництво* Дмитро Донцов визначає крізь призму си-нонімів (*соборництво, федерація, союз*) та персономенів (*Драгоманів, Грушевський*), в які вкладає виключно негативний зміст (це відтво-рюють його тексти). Унаслідок маємо таку дефініцію: «соборництво, яке драгоманівсько-грушевсько-соціалістичну-хліборобську “федер-ацію” чи “союз” замінює ідеєю об’єднання з Росією за всяку ціну і з усякою Росією» [9, с. 71].

Привертає увагу, що не лише подача численних дефініцій, тво-рення синонімних рядів, цитування політичних діячів є основою для формування націєцентричного світогляду, а й численні означення впливають на розуміння канви тексту. Відтак терміни з атрибутив-ними модифікаторами повністю або частково відтворюють ідей-но-ідеологічну позицію автора.

Більшість назв політичних напрямів, рухів, течій (*большевизм, волюнтаризм, гуманізм*) та вчень Дмитро Донцов подає в номінатив-

ному значенні. Проте численні означення акцентують на певних особливостях, набуваючи таким чином негативної конотації. Наприклад, в ідеолога націоналізму виняткова функційна вага припадає на прикметник *совєтська, комуністична* [8], бо це вже зовсім інша Україна в розумінні автора. Саме такий атрибутивний модифікатор – це особливе наповнення номінативної суті аналізованої лексеми. Термін *гуманітаризм* в Дмитра Донцова стосується не суспільних наук, а маємо *гуманітаризм звироднілий* [9, с. 48]; *демократизм* [9, с. 45; 9, с. 105; 9, с. 218] і як «форма управління, політичний лад» [28, т. II, с. 239], і водночас *демократизм просовєтський* [9, с. 22]. Попри соціалістичну заідеологізованість Словника української мови, зумовлену тодішніми політичними обставинами, впадає у вічі невідповідність мотивованого слова та слова з атрибутивним модифікатором у тексті Дмитра Донцова.

Схематично незбіжність з визначеннями (поданих за СУМОм) однослівних термінів та виразне протиставлення чи зіставлення позиції автора у дво- чи багатослівному термінові ілюструє таблиця:

Термін та його визначення	Атрибутивний модифікатор, що слугує або увиразненням поняття, або створює повну незбіжність у трактуванні терміна
<i>гуманітаризм</i> [9, с. 48]: який належить до суспільних наук, що вивчають людину і її культуру [28, т. II, с. 193]	<i>гуманітаризм звироднілий</i> [9, с. 48]
<i>демократизм</i> [9, с. 45; 9, с. 105; 9, с. 218]: форма управління, політичний лад, при якому верховна влада належить народові [28, т. II, с. 239]	<i>демократизм просовєтський</i> [9, с. 22]
<i>імперіялізм</i> [9, с. 31; 9, с. 94; 9, с. 186; 9, с. 216; 9, с. 223]: остання, найвища стадія розвитку капіталізму [28, т. IV, с. 20]	<i>імперіялізм російський</i> [9, с. 25]
<i>лібералізм</i> [9, с. 45; 9, с. 155; 9, с. 170]: 1) політичний напрям; 2) заст. вільнодумство [28, т. IV, с. 506]	<i>лібералізм імпотентний земельний</i> [9, с. 86]

націоналізм [9, с. 26; 9, с. 42; 9, с. 44; 9, с. 67; 9, с. 77; 9, с. 79; 9, с. 85; 9, с. 93; 9, с. 98; 9, с. 107; 9, с. 108; 9, с. 110; 9, с. 111; 9, с. 135; 9, с. 144; 9, с. 146; 9, с. 147; 9, с. 203; 9, с. 207; 9, с. 210; 9, с. 223; 9, с. 224]: 1) ідеологія й політика в галузі національних відносин, 2) рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів [28, т. V, с. 232]	націоналізм вольовий [9, с. 151] націоналізм демократичний [9, с. 29] націоналізм перебільшений [9, с. 51] націоналізм провінціо­нальський [9, с. 66; 9, с. 78] націоналізм провінці­яль­ний [9, с. 52] націоналізм український [9, с. 55; 9, с. 89; 9, с. 94]
сепаратизм [9, с. 20]: політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави [28, т. IX, с. 126]	сепаратизм державницький [9, с. 20]
соціалізм [9, с. 20; 9, с. 28; 9, с. 44; 9, с. 58; 9, с. 84; 9, с. 86; 9, с. 94; 9, с. 114; 9, с. 125; 9, с. 165; 9, с. 168; 9, с. 211; 9, с. 213; 9, с. 218; 9, с. 223]: суспільний лад, що приходить на зміну капіталізму [28, СУМ, т. IX, с. 474]	соціалізм національно-нівеляційний [9, с. 38] соціалізм революційний [9, с. 187]

Отже, атрибутивний модифікатор кожного аналізованого терміна (*наприклад, вольовий, перебільшений, провінці­яль­ний (націо­налізм)*) впливає на зміну в тлумаченні терміна, надаючи йому негативної (чи, рідше, позитивної) конотації.

Щодо складу термінів за походженням (український – іншомовний), то передусім у текстах Д. Донцова переважають терміни іншомовні. Реально ще І. Верхратський у «Початках до уложення номенклятури і термінології природописної, народної» (перший випуск датовано 1864 роком) пише: «Дорогоцінні забитки номенклятури і термінології є, хоч і розсіяно у живім словарі, у зав'язковатім нашім народі. Нам, отже, запитувати той нарід, взятися пильно до діла святого, до відкопування наших народних скарбів, а даремно не потрудимось» [5, с. 3]. Проте згодом у Збірнику НТШ, він, подаючи

до латинських термінів народні назви, ще раз зазначає: «Не всі подані назви придатні для наукового називання, попри те наявність значного термінного матеріалу показує спосіб, як наш люд формує назви і як належить нам в науці творити нові вислови» [4, с. 4]. Свого часу І. Франко аналізував позицію «Правди», що звинувачувала вчителів і письменників, у яких було «злобне перекручування мови» або недбальство, що також сприяло «багнам винародовлення і асиміляції» [32, с. 168]. Період 20-30-х років ХХ століття – це вироблення теоретичних засад розвитку української науково-технічної термінології, відтак усі тогочасні наукові інституції торкалися проблеми вибору українського чи іншомовного терміна [див.: 15, с. 9–18, с. 54–55] та намагалися впровадити і популяризувати український національний відповідник.

Політична ситуація періоду СРСР в Україні щодо формування україноцентричного вектора в термінології була вкрай складною. Доба комунізації в Україні розпочалася 3 квітня 1932 року гаслом «про задушення націоналізму в Україні й запровадження у всьому комуністичних ідей» [17, с. 207]. Відтак руйнувати все українське «більшовики взяли спочатку чужими руками – за це взявся був Андрій Хвиля (чи Мусульбас, жид) та Л. Каганович» [17, с. 207]. Нищенню підлягала й уся термінологія в усіх радянських республіках. Приміром, І. Огієнко розповідає про накази радянського комісара таке: «1. Навчатися нових «всесоюзних слів» (себто російських); 2. Соціалістичну й наукову термінологію брати без змін з російської мови» [17, с. 212].

Від 1933-го до проголошення незалежності йде цілеспрямоване усунення з вжитку українських термінів [29, с. 354–399], унаслідок чого, за висловом Ю. Шевельова, отримуємо «суржиковий інтернаціоналізм» у дії. Саме така зросійщена («зінтернаціоналізована») термінологія лягла в основу термінологічного мововжитку в УРСР та внаслідок радянської мови відбулося заперечення всього українського. Попри те, що мова своїми питомими засобами спроможна точно передавати більшість нових понять, ідеолог українського націоналізму використовує іншомовні терміни, не створюючи власних новотворів там, де є усталена система. Ймовірно, термінологія Дмитра Донцова, сформована на основі європейського досвіду, ввібрала в себе ті іншомовні лексеми, якими послуговувалися тогочасні європейські мови. Також має значення, що іншомовні слова інколи мають «вищий ступінь термінологічної визначеності» [30, с. 152] (пор.: *регенерація* (мед.) – *відновлення*, *реставрація* (буд.) – *відновлення*). Крім того, твори публіциста не були поширені в Україні у зв'язку з політичними чинниками.

Досліджуючи тогочасний розвиток суспільно-політичної термінології, мовознавці зазначають, що І. Франко також (як і Дмитро Донцов) «надавав перевагу інтернаціональним термінам, нетермінам-калькам, що популяризували інші автори» [16, с. 69], відтак маємо паралельно вживані терміни: *двоїстість/дуалізм* та *єдність/монізм*, що пов'язано з позицією автора та потребою у відсутності тавтології. Наприклад, аналізуючи суспільно-політичну термінологію, мовознавці констатують, що «не узвичаїлися зокрема терміни *громадівство, громадівець* (у значенні *соціалізм, соціаліст*), *безнагальство* (анархія), *породь* (національність), *установе панство* (конституційна монархія), які увів у публіцистичне мовлення М. Дрогоманов» [21, с. 28]. Відтак зміна суспільно-політичних термінів пов'язана зі зміною поняттєвої бази, що постійно оновлюється, змінюється та переосмислюється. Хоча можна вважати новотвором Д. Донцова часто вживані терміни *провідна верства, провансальство, большевизм*.

Численним запозиченим термінам у текстах Дмитра Донцова притаманний нейтральний або негативний відтінок. Мовознавець Т. Космеда щодо дихотомії «рідне – іноземне (чуже)» зазначає: «Відчуття грубості, “поганості” слів, запозичених з чужої мови, могло безпосередньо асоціюватись з можливістю використовувати чужу формулу як магічну сакральну ідіому. Чуже здавна частіше викликало негативну оцінку, негативні емоції та мало більше експресії, ніж рідне» [12, с. 13].

У суспільно-політичній термінології наявні (за висловом І. Франка) «**емоційно наснажені**» терміни, що залежать від політичних поглядів тих, хто послуговується цією термінологією. Щодо Дмитра Донцова, то терміни *большевизм, совєтський, підсовєтська* Україна [8, с. 597; 7] та терміни-назви людей (*большевик, інтернаціоналіст, комуніст сальоновий, космополіт, ліберал, махнівець, молододукраїнець, патріофоб, провансалець, соціаліст* тощо [7; 8; 9]) переважно вжито з негативною конотацією. Емоційно-експресивний характер у політичного мислителя має зазвичай і атрибутивний модифікатор. Як не погодитися з О. Баганом: «Д. Донцов є, можливо, найбільш афористичним, сентенційним автором у нашій культурі... його спосіб висловлюватися і означати – містко, стисло, гостро» [3, с. 56].

Усі тексти видатного ідеолога українського націоналізму писані єдино правильним правописом 1928 року. Відтак на особливу увагу заслуговує позиція публіциста сьогодні, коли мовні баталії щодо сталінсько-кагановичівсько-постишівського правопису на часі. Хоча існує думка, що «поліваріантність правописних форм передбачає

правдивість, вона стирає з літературного слова пилюку штучності, бо дає можливість висловитися так, як хочеться, а не так, як встановлено рамками. Плюралізм правописних норм – сприятливий ґрунт для творчого злету, стилістичних варіацій, барвиста гама для влучної передачі діалектів» [25, с. 184], проте правопис зобов'язаний відтворювати мову в її самобутності та точності. Найпереконливішим аргументом щодо функціонування правопису 1928-го року (та його продовженням у варіанті 1999-го року) є мовлення наших класиків, серед яких чільне місце посідає Дмитро Донцов. Таким чином, правописна система ідеолога українського націоналізму забезпечує націєвірну функцію мови, впливає на формування державотвірних традицій.

ВИСНОВКИ

- праці мислителя міжвоєнної та повоєнної доби – це основна поняттєва база для відтворення суспільно-політичних реалій;
- суспільно-політична термінологія Д. Донцова цементує ідеологічні настанови щодо утвердження українських пріоритетів та дозволяє зрозуміти політичні проблеми сучасності, що закорінені в минулому;
- вплив на терміносистему творів Дмитра Донцова мали мовні та позамовні чинники;
- для формування націєцентричного мислення видатний публіцист вживає антитезу, подає дефініції, цитує відомих діячів, творить власні синонімічні ряди, послуговується метафорою та для певного терміна використовує різні характеристики. Тексти головного ідеолога українського націоналізму доводять, що основою його творчої манери є антитеза;
- атрибутивне означення є вагомим джерелом оцінної характеристики тогочасної політичної ситуації;
- більшість термінів у текстах Дмитра Донцова – це іншомовні слова, уживання яких можна пояснити екстралінгвальними чинниками, зокрема, життям автора поза межами України, перебуванням в чужомовному середовищі та відсутністю потреби в пошукові українського відповідника;
- ідеологічно вмотивованою є правописна система Д. Донцова, що базована на українській правописній традиції (закріпленій єдиним соборним правописом 1928 року) та відповідає системі мови;
- терміни великого публіциста часто мають емоційно-експресивний характер і, таким чином, підсилюють розуміння політичної ситуації в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авторський проект доктора філології, професора Ірини Фаріон «Від книги до мети» (V–VI випуск). Львів: ФОП Походжай М. М., 2018. 44 с.
2. Альтер П. Націоналізм: проблема визначення // Націоналізм: Антологія. Київ: Смолоскип, 2000. С. 211–215.
3. Баган. О. Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.). Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2008. 78 с.
4. Верхратський І. Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми // НТШ. Збірник Математично-природописно-лікарської секції. Львів, 1908. Т. 12. 84 с.
5. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної. Львів, 1872. Зош. 4. 23 с.
6. Дашкевич Я. Дмитро Донцов і боротьба довкола його спадщини // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури; 2-е вид., випр. й допов. Львів: Піраміда, 2007. С. 525–534.
7. Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів–Київ: Накладом Юрія Криворучка, 2011. 160 с.
8. Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич: Відродження, 2009. 688 с.
9. Донцов Д. Націоналізм. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. 236 с.
10. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1985. 570 с.
11. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет. Вид. 2-е, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
12. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах. Автореф. дис. на ... докт. філол. наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова; 10.02.02 – російська мова. Харків, 2001. 32 с.
13. Лісовий В., Проценко О. Націоналізм, нація та національна держава // Націоналізм: Антологія. Київ: Смолоскип, 2000. С. 11–34.
14. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила // Націоналізм: Антологія. Київ: Смолоскип, 2000. С. 11–34.
15. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.
16. Новоставська О. Парадигматичні відношення (синонімія та антонімія) у філософській термінології творів Івана Франка // Українська мова. 2013. № 2 (46). С. 68–75.
17. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. 296 с.
18. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 771 с.
19. Паночко М. Українська суспільно-політична термінологія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: лексикографічний аспект // Науковий вісник Дрого-

бицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2017. № 7. С. 133–136.

20. Панько Т. Від терміна до системи. Львів: Видавництво при Львівському університеті, 1979. 148 с.

21. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: Підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.

22. Пас О. Мова // «І». Незалежний культурологічний часопис. 2004. Число 35. С. 216–231.

23. Політичний словник. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1982. 656 с.

24. Пономірів О. Стилистика сучасної української мови: Підручник. Київ: Либідь, 1992. 248 с.

25. Сабор І. «Правописна криза»: норвезький досвід // «І». Незалежний культурологічний часопис. 2004. Число 35. С. 176–185.

26. Стебельський Б. Виховник провідної верстви (У 80-річчя з дня народження д-ра Донцова // Донцов Д. Єдине, що є на потребу. Київ: Діокор, 2002. 64 с.

27. Степаненко М. Синтагматика оніма Україна в поетичному дискурсі Тараса Шевченка // Лінгвостилістичні студії: науковий журнал. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 2. С. 188–203.

28. Словник української мови: в 11 томах. Т. I–XI. Київ: Наукова думка, 1970–1981.

29. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 399 с.

30. Фаріон І. Англomовний наступ в українській дійсності // Сучасність. 2000. № 3. С. 150–157.

31. Франко І. Борис Граб // Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 18. Київ: Наукова думка, 1978. С. 177–190.

32. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка // Зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 167–175.

33. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 45–119.

34. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41. С. 194–470.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У дослідженні окреслено склад та специфіку системної організації української музичної термінології, виділено основні тематичні групи, визначено особливості лексико-семантичних відношень (полісемії, омонімії, гіперо-гіпонімії, синонімії, антонімії, паронімії), охарактеризовано зміни, які відбулися в складі музичної термінології української мови.

Ключові слова: українська музична термінологія, лексико-семантичне поле, полісемія, омонімія, гіперо-гіпонімія, синонімія, антонімія, паронімія.

Сучасна українська музична термінологія – це відносно стабільна й закріплена традицією лексико-семантична система, що перебуває в безперервному русі й поступово вдосконалюється. Її розвиток зумовлений факторами суспільно-політичного, фахового й мовного характеру. Елементи музичної терміносистеми відповідають усім вимогам, які стосуються термінів будь-якої галузі знань: системності, тенденції до однозначності, точності, дефінітивності, експресивної нейтральності, лаконічності. Ці риси музична термінологія зберігає лише в межах цієї системи чи лексико-семантичного поля. Поза цим полем терміни зазнають усіх тих впливів, що й загальноживана лексика.

Метою дослідження є з'ясування закономірностей та специфіки лексико-семантичної організації української музичної термінології. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: з'ясування семантичних зв'язків і типів опозицій між термінами, визначення особливостей структури синонімів, антонімів, паронімів, гіперонімів і гіпонімів.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю простежити специфічні лексико-семантичні кореляції у межах музичного термінологічного поля [3, с. 68–71].

За тематичним принципом можна виділити 20 груп термінів: назви музичних інструментів та їхніх деталей; професій, спеціальностей, амплуа; співацьких голосів та їхніх регістрів; музичних колективів та їхніх груп; дій і процесів праці в галузі музики; напрямів, стилів, течій, шкіл у музиці; видів і жанрів музики, окремих музичних творів та їхніх складових частин; нотного письма; музичних форм та їхніх елементів; назви, що означають інтервали, співзвуччя та їхні складові частини; назви ладів і тональностей; метроритмічних

понять; музичних темпів; динамічних відтінків і позначення характеру виконання; прикрас мелодичого рисунка; прийомів і способів виконання музики; музичних звуків, їхніх властивостей і музичних систем; наукових і навчальних музичних дисциплін та їхніх розділів; різновидів музичного слуху; музичних навчальних закладів і концертних організацій.

Музичні терміни неоднорідні за обсягом понять, які вони виражають. Це дає змогу встановити гіперо-гіпонімні відношення між термінами в межах виділених тематичних груп [7, с. 7–9]. Гіперо-гіпонімія – «одна з найважливіших категорій, що формує термінологічні структури і є універсальним засобом тематичної організації конкретної терміносистеми» [28, с. 194]. Ю. Шерех зазначає, що терміни мають «чітко виявляти градацію понять: де родове поняття, де видове» [32, с. 57]. М. Кочерган наголошує на фундаментальності родо-видових відношень, за допомогою яких «структурується словниковий склад мови. На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднуються в тематичні й лексико-семантичні групи і поля» [16, с. 269].

Гіперо-гіпонімні відношення в музичній терміносистемі базуються на спільності категорійних ознак термінів, але ці терміни відрізняються ступенем конкретизації: гіперонім позначає родове, а гіпоніми – конкретні видові поняття, зміст видового поняття є ширшим за родове, а обсяг – вузьчим.

У межах гіперо-гіпонімної групи один термін позначає загальне родове поняття і є гіперонімом та кілька термінів виражають видові поняття і є гіпонімами. Значення гіпонімів містять більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення гіперонімів, оскільки «терміни, які виражають поняття видового плану, містять весь той комплекс ознак, що становить значення терміна-виразника родового поняття, плюс деякі додаткові значеннєві ознаки» [28, с. 192]. Відповідно терміни-гіпоніми, що виражають видове поняття, мають більшу кількість диференційних сем, ніж родовий термін.

Наприклад, гіперонім *флейта* зі значенням 'духовий музичний інструмент' набуває диференційної семи 'форма і особливості конструкції' у гіпонімах *поздовжня флейта* і *поперечна флейта* і семи 'висота звука' у гіпонімах *флейта-прима*, *флейта-ніколо*, *альтова флейта*.

Складнішою є ієрархічна побудова від терміна *тональність* зі значенням 'звуківисотне положення ладу', що виступає гіперонімом до гіпонімів *близька тональність*, *головна тональність* і *побічна тональність*, у яких є диференційна сема 'відхилення'. Гіпонім (щодо терміна *тональність*) *близька тональність* є вже гіперонімом щодо

термінів *тональність першого рівня спорідненості, тональність другого рівня спорідненості, тональність третього рівня спорідненості*, де набуває семи 'ступеня спорідненості'.

Із парадигматичного погляду родо-видовим відношенням при-
таманні два типи опозицій:

1) привативні опозиції – протиставлення гіперонімного й кожного гіпонімного значення за відсутністю чи наявністю розрізнювального семантичного компонента. Наприклад, гіперонім *інтервал* протиставляється кожному із гіпонімів (*прима, секунда, терція, кварта, квінта, секста, септима, октава, нона, децима, ундецима, дуодецима, терцдецима, квартдецима, квінтдецима, подвійна октава*) відсутністю диференційної семи 'відношення двох звуків за висотою';

2) еквіполентні опозиції – протиставлення одне одному всіх співгіпонімів за змістом розрізнювального компонента значень. Наприклад, протиставлення усіх названих гіпонімів (*прима, секунда...*). Т. Панько, Г. Мацюк, І. Кочан зазначають, що гіперо-гіпонімні відношення виникають унаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів або шляхом актуалізації їхніх парадигматичних значень. Гіпонімна парадигма є універсальним засобом ієрархічної організації певного тематичного угруповання, відбиваючи взаємозалежність між родовим і видовим поняттями, що є «вищою формою відображення у свідомості людини суті явищ, понять, і в них акумульований увесь теоретичний досвід, набутий конкретною наукою» [28, с. 194].

Беручи до уваги обсяг поняття, розглянемо гіперо-гіпонімні відношення на прикладі тематичних груп музичних термінів.

У групі «музичні інструменти» родовим поняттям є *музичні інструменти*.

За джерелом звука виділяємо видові поняття: *струнні, духові, язичкові, перетинкові, пластинкові, електричні музичні інструменти*. Джерелом звука в них є *струна, повітря, язичок, тростина, пластинка, електроенергія*. Правда, в музичній термінології перетинкові та пластинкові інструменти прийнято називати *ударними*, проте в цьому випадку відбувається змішування видової і підвидової ознаки, бо удар є способом звукодобування, а не джерелом звука. Тому цей термін вважаємо невдалим у системі видових понять; крім того, ударними можуть бути і струнні, й електричні музичні інструменти. Термін *ударні інструменти* треба вживати для виділення підвидів.

За способом звукодобування виділяємо такі підвидові поняття: для струнних: *смичкові, щипкові, ударні, ударно-клавішні*; для духових: *дульцеві, тростинні, мундштукові, пневматичні*. Ця класифікація

струнних і духових інструментів більш послідовна, ніж поділ духових на дерев'яні та мідні, бо тут розглядаємо один принцип виділення підвидів – спосіб звукодобування. Для язичкових, перетинкових, пластинкових, електричних музичних інструментів не виділяємо підвидових понять за способом звукодобування.

У групі «назви співацьких голосів» родовим є поняття *співацький голос*, видовими – *чоловічий, жіночий, дитячий голоси* (за фізіологічними ознаками); підвидовими – для чоловічого: *тенор, баритон, бас*, для жіночого: *сопрано, альт*, для дитячого: *високий, середній, низький голоси* (за обсягом звуків); груповим – *ліричний, драматичний, лірико-драматичний* (за характером звучання).

У групі «професії, спеціальності, амплуа» родовим є поняття *музикант*, видовим – *виконавець, композитор, музикознавець* (за характером занять). Підвидовим для поняття *виконавець* є *інструменталіст і вокаліст*. Груповими для поняття *інструменталіст* є *піаніст* (підгрупові – *піаніст-соліст і акомпаніатор*), *струнник* (підгрупові – *скрипаль, альтист, віолончеліст* та ін.), *духовик* (підгрупові – *фаготист, кларнетист, сопілкар* та ін.), *ударник* (підгрупові – *бубніст, перкусист* та ін.).

У групі «назви музичних колективів» родовим є поняття *музичний колектив*, видовим – *вокальний, інструментальний колектив* (за способом звукодобування), підвидовим – *оркестр, хор, ансамбль* (за кількістю елементів, що входить у ціле), груповим – *симфонічний, духовий, камерний, естрадний оркестри; чоловічий, жіночий, мішаний хори* (за характером елементів, що входять у ціле).

Отже, дослідження засвідчило важливість гіперо-гіпонімних відношень в українській музичній термінології, вони зумовлюють ієрархічний характер терміносистеми, забезпечують чітке розмежування понять, сприяють збагаченню терміносистеми. За принципом виділення гіперо-гіпонімних відношень можна класифікувати й терміни інших тематичних груп. Варто зауважити, що виділення родових, видових, підвидових, групових ознак не завжди послідовно здійснюють у музичній термінології. Це свідчить про те, що необхідно ще раз переглянути класифікації музичних понять і створити логічні та стрункі класифікації.

У науковій літературі однією з основних ознак терміна визнають його однозначність, тобто співвіднесеність лише з одним поняттям. Вимогу наявності одного термінного значення сформульовано і виражено в лінгвістичних працях науково-дослідного і навчального характеру, зокрема у працях Т. Секунди, Л. Булаховського, Р. Бу-

дагова, О. Реформатського. Інші науковці, зокрема В. Даниленко, Л. Капанадзе, А. Коваль, менш категорично розглядають питання про однозначність термінів, визнаючи тенденцію до однозначності в термінології [4, с. 142–146].

Однозначними в аналізованій терміносистемі є терміни в таких тематичних групах: назви музичних інструментів: *банджо* (народний струнний щипковий інструмент американських негрів [33, с. 13]), назви професій, спеціальностей, амплуа: *саксофоніст* (музикант, який грає на саксофоні [31, т. 9, с. 18]), назви співацьких голосів та їх регістрів: *басо профундо* (дуже низький бас [33, с. 15]), назви музичних колективів та їх груп: *мішаний хор* (хор, до складу якого входять чоловічі та жіночі голоси [33, с. 65]), назви дій, процесів праці в галузі музики: *інтонування* (дія за знач. інтонувати – вимовляти або співати що-небудь з певною інтонацією [31, т. 4, с. 40]), назви напрямів, шкіл, течій, стилів у музиці: *бельканто* (стиль вокального виконання, який особливо поширився з XVII ст. в італійському оперному мистецтві [33, с. 15]), назви видів, жанрів, форм, окремих музичних творів та їхніх складових частин: *кабале́та* (невелика вокальна арія героїчного характеру з чітким ритмічним рисунком [33, с. 45]), назви нотного письма: *акола́да* (дужка, яка з'єднує два або більше нотоносців у фортепіанних, органних творах, хорових та інструментальних партитурах [33, с. 8]), назви, що означають інтервали, співзвуччя та їхні складові частини: *великий тризвук* (тризвук, який у стислому розташуванні послідовно має велику і малу терції, що утворюють чисту квінту, мажорний тризвук [33, с. 19]), назви ладів і тональностей: *гармонічний мінор* (натуральний мінорний лад з підвищеним на півтона VII ступенем [33, с. 24]), назви метроритмічних понять: *зата́кт* (неповний такт, з якого починається музичний твір або окрема музична фраза, мелодія [33, с. 41]).

Хоча більшість музичних термінів має одне значення, в українській музичній термінології наявна група багатозначних термінів. Полісемія не бажана у термінології; це явище не є особливістю лише музичної термінології, а поширене і в терміносистемах інших галузей. На основі розщеплення значень полісемантів у термінології виникають омоніми. Визначити межу між полісемією та омонімією досить складно, для цього необхідно «розглядати зовнішні й внутрішні ознаки в нерозривній єдності, брати до уваги наявність чи відсутність внутрішнього смислового зв'язку між значеннями співзвучних слів, і лише при втраті мотивування спільної ознаки в семантичній структурі слів вважати їх омонімами» [21, с. 35].

У межах музичної термінології численними є багатозначні терміни: *алегро* (швидкий темп; частина музичного твору; умовна назва твору, яка написана в цьому темпі [33, с. 9]), *баритон* (чоловічий голос, середній між басом і тенором; мідний духовий інструмент зі звуком приємного тембру [33, с. 14]), *басо остinato* (мелодичний рисунок, що безперервно повторюється в басовому голосі музичного твору; поліфонічний твір, у якому бас безперервно повторює одну тему [33, с. 15]), *вступ* (інструментальна п'єса, яку виконують на початку вистави; назва першої частини сюїти; необов'язковий початковий розділ у циклічному творі гомофонної форми, що має на меті підготувати появу основних розділів; частина основного твору, яка передує основному викладу [33, с. 22]), *дует* (ансамбль, який складається з двох співаків або інструменталістів; твір, написаний для двох виконавців [33, с. 36]), *експромт* (музичний твір, створений без попередньої підготовки; назва музичного твору імпровізаційного, поривчастого характеру [33, с. 38]), *квінтет* (ансамбль з п'яти виконавців; твір для п'яти виконавців з окремою партією для кожного [33, с. 49]), *композиція* (процес музичної творчості; закінчений музичний твір; побудова музичного твору, розташування і співвідношення його частин [33, с. 53]), *нона* (один із складених інтервалів, який охоплює 9 ступенів; дев'ятий ступінь від того, що заданий [33, с. 70]), *хор* (група співаків, яких об'єднано для спільного виконання вокальних творів, переважно багатоголосних; музичний вокальний твір, призначений для хорового виконання [33, с. 108]).

Розкриваючи значення цих термінів, спостерігаємо певну закономірність. Так, наприклад, терміни, які означають темпи, називають також і музичні твори, які виконують у цих темпах (*адажіо, алєгро, анданте, лярго*); терміни, які позначають колективи виконавців, називають і музичні твори, написані для цих колективів (*ансамбль, вокальний квартет, квінтет, нонет, секстет, фортепіанний дует*); терміни, які означають процеси праці, називають також продукти цих процесів (*композиція, інструментування, оркестрування*); терміни, які позначають співацькі голоси, називають і музичні інструменти з подібними тембрами і регістрами (*альт, баритон, бас, тенор*); терміни, які означають жанри музики, позначають і відповідні твори цих жанрів (*опера, симфонія, романс, соната*).

Більшість наявних лексем має по два значення (*антракт, артикуляція, баритон, допоміжна нота, рапсодія, секвенція, дуодецима, експромт, кантабіле, паралельні тональності*), але є і такі, що мають більшу кількість значень (*альт, анданте, ансамбль, дивертисмент, квінта, композиція, октава, розв'язання, тон, фраза*).

Поряд з багатозначними термінами трапляються в музичній термінології й омоніми, наприклад, *гармоніка* (I – музичний інструмент з рядами металевих язичків, прикріплених на спеціальних пластинках і з'єднаних з міхом за допомогою клапанів, які відкриваються натисканням на кнопки; II – в акустиці – складові тони, що виникають унаслідок коливання всього обсягу тіла, яке звучить, і одночасного коливання часток цього тіла [33, с. 23]), *гармонія* (I – закономірне поєднання тонів при одночасному звучанні, співзвуччя; злагожене звучання, приємне для слуху, милозвучність; II – пневматичний музичний інструмент (ручний, губний) з металевими язичками, що приводяться в рух струменем повітря [31, т. 2, с. 33]), *лад* (I – система інтонаційних взаємозв'язків на основі організації стійких та нестійких звуків; II – невеликі металеві виступи (поріжки) на грифах деяких струнних музичних інструментів (домра, балалайка, мандоліна, гітара), які вказують місце для видобування звуків визначеної висоти [33, с. 57]). Однак термінів-омонімів у музичній терміносистемі мало.

Терміни, які належать до терміносистем різних галузей, існують незалежно один від одного, адже мають різні сфери використання, проте вважаємо їх багатозначними, оскільки вони означають споріднені поняття, наприклад:

– музичні і літературні: *балада* (музичний твір епічного характеру для голосу або інструмента; віршовий твір на героїчну, легендарну або казкову тему [31, т. 1, с. 93]), *елегія* (вокальний чи інструментальний твір задумливого, сумного характеру; ліричний вірш задумливого, сумного характеру; смуток, меланхолія; [31, т. 2, с. 467]), *ода* (музичний твір, урочистий за характером, створений на честь певної події або особи [33, с. 71]); жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних постатей [19, с. 515]);

– музичні і живописні: *ансамбль* (художня узгодженість драматичного, музичного виконання; спільна участь кількох осіб у виконанні музичного твору; музичний твір для кількох виконавців; постійний художній колектив, що займається концертною діяльністю; композиційно цілісна група споруд [29, с. 54]), *арабеска* (невеликий музичний твір, примхливий і невимушений за характером; складний орнамент з геометричних і стилізованих рослинних візерунків, переважно з арабськими написами [29, с. 64]), *штрих* (спосіб добування звука на струнних смичкових музичних інструментах; лінія, риска, основний найпростіший елемент техніки малюнка [29, с. 754]);

– музичні і хореографічні: *адажіо* (повільний темп і частина твору (симфонії, концерту, сонати, квартету), що написана в повіль-

ному темпі та має характер глибокого роздуму; повільний ліричний танець в класичному балеті [33, с. 7]), *варіація* (видозміна музичної теми, мелодії або її супроводу; сольний класичний танець у балеті [33, с. 18]);

— музичні і мовознавчі: *акцент* (силове виділення окремого звука (або акорду), найчастіше сильної долі такту [26, с. 9]; своєрідний характер вимови, властивий тій чи іншій мові (діалектові), особі; наголос у слові [31, т. 1, с. 31]), *вокалізація* (спів на самих голосних звуках; перетворення напівголосних або приголосних звуків у голосні [31, т. 1, с. 725-726]), *синкопа* (зміщення музичного наголосу з сильної долі такту на слабку; випадання звука або групи звуків у середині слова [31, т. 9, с. 184]);

— музичні і технічні: *вентиль* (вид клапана в духових музичних інструментах для зміни висоти звука; клапан для вмикання і вимикання трубопроводу або для регулювання руху рідини, газу, пари у трубопроводі [31, т. 1, с. 325]), *демпфер* (пристрій у багатострунних музичних інструментах для зменшення коливання струн; пристрій для зменшення розмаху механічних коливань в електровимірвальних приладах, електромашинах, двигунах внутрішнього згорання [31, т. 2, с. 241]), *ударник* (в оркестрі – виконавець партій на ударних інструментах; частина затвора вогнепальної зброї; деталь або спеціальне пристосування в механізмі, інструменті, за допомогою якого здійснюється удар з певною метою [31, т. 10, с. 386]).

Існують також багатозначні терміни, які входять у більшу кількість галузевих терміносистем, наприклад, *варіація* (в музиці – видозміна музичної теми, мелодії або її супроводу; в балеті – невеликий сольний класичний танець, звичайно технічно складний; в біології – таксономічна категорія [29, с. 120]), *експозиція* (в музиці – перша частина сонатної форми або фуги, в якій викладено основні теми; в літературознавстві – частина сюжету твору, де змальовано суспільне середовище й життєві обставини, в яких формувалися риси характеру дійових осіб, історичні умови; в мистецтвознавстві – систематизоване розміщення експонатів у музеї або на виставці; в кіно- та фотогалузях – час, протягом якого при фотографуванні відкритий об'єктив кіно- чи фотоапарата [29, с. 238]), *етюд* (в музиці – п'єса віртуозного характеру; в образотворчому мистецтві – первісний допоміжний малюнок, виконаний з натури, для майбутнього твору; в літературознавстві – невеликий твір, присвячений якому-небудь окремому питанню [31, т. 2, с. 491-492]).

Для розмежування полісемії та омонімії у термінології і загальноживаній лексиці використовуємо критерії, вироблені в мовознавстві:

1. Зміст слова, наявність чи відсутність внутрішнього семантичного зв'язку між суголосними словами.

2. Заміна синонімами. До різних значень полісемантичного слова можна дібрати той самий синонім, наприклад, музичний термін і термін образотворчого мистецтва *нюанс* (відтінки у динаміці, темпі, засобах звуковидобування, які посилюють художньо-емоційну виразність твору [33, с. 71]; ледь помітний перехід від одного кольорового тону до іншого, від однієї світлотіньової градації до іншої [23, с. 117]) можна замінити синонімом *відтінок*, отже, ця лексема багатозначна. Омонімічні значення неможливо замінити синонімами: *веснянка* – I – хорова обрядова пісня; II – ластовиння; III – пташка [11, с. 17; 31, т. 1, с. 341].

3. Словотворчі можливості. Від музичного терміна *нота* утворюємо лексеми *нотний*, *нотниця*, *нотодрукування*, а від *нота* (офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав [29, с. 471]) – *нотифікувати*, *нотифікований*, *нотифікація*. Наявність різних похідних слів свідчить про те, що ці лексеми є омонімами.

4. Морфологічні ознаки та синтаксичні зв'язки між словами. Граматичними омонімами вважаємо слова *біс* (вигук – уживають як прохання глядачів повторити виступ; іменник – уявна надприродна істота, що втілює зло, злий дух, чорт, диявол, сатана [31, т. 1, с. 189]), *браво* (вигук – уживають як вияв похвали, схвалення чого-небудь; прислівник від «бравий» [31, т. 1, с. 225]), *най* (іменник – духовий дерев'яний музичний інструмент, флейта з кількох трубок; частка – діалектне «хай, нехай»; у значенні сполучника «щоб» [31, т. 5, с. 96]).

В українській мові трапляються омоніми, які виникли внаслідок випадкового збігу кількох слів, запозичених з різних мов, наприклад, *гриф* (I – від нім. Griff – довга вузька частина струнних інструментів, вздовж якої натягнуті струни; II – від гр. γρύψ – фантастична істота з головою орла й тулубом лева і великий хижий птах; III – від фр. griffe – печатка, штампель [31, т. 2, с. 169]), *ліга* (I – від іт. liga – знак у вигляді дуги над нотами, який означає, що треба грати зв'язно; II – від фр. ligue – спілка, товариство, асоціація, об'єднання окремих осіб, організацій або держав; III – від англ. league – міра відстані, прийнята у Великобританії і США [29, с. 391]), *ліра* (I – гр. λύρα – струнний щипковий музичний інструмент; II – лат. lyra – сузір'я Північної півкулі неба; III – іт. lira – грошова одиниця Італії [29, с. 395]), *такт*

(I – нім. *Takt* – музична одиниця метра і ритм руху, рівномірність; II – фр. *tact* – почуття міри, вміння поводитися, додержувати правил пристойності [29, с. 650]).

Омонімами є номінації, які побутують у музичній термінології та загальноновживаній лексиці, наприклад, *гуцулка* (I – гуцульська мелодія до танцю; II – жінка, яка належить до етнічної групи українців [31, т. 2, с. 200]), *доля* (I – частина чого-небудь, зокрема частина розміру музичного такту; II – хід подій, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини і майбутнє чогось [31, т. 2, с. 360]), *камерний* (I – призначений для виконання невеликою кількістю музикантів-солістів або ансамблями з кількох учасників; II – прикметник від «камера» [31, т. 4, с. 82]), *кант* (I – хвалебна врочиста пісня духовного або світського змісту; II – облямівка і ребро, пруг дошки, бруса [31, т. 4, с. 89]), *лезгинка* (I – народний танець лезгинів, а також музика до нього; II – жінка лезгинської народності [31, т. 4, с. 471]).

Омонімію виявлено здебільшого як міжсистемне явище, омоніми виникають унаслідок семантичного розщеплення значень полісемантичного слова, звукових змін у процесі розвитку мови та в результаті запозичення слів з різних мов. Полісемія, яка виступає однією з форм економії мовних засобів, виникає в результаті термінологізації слів літературної мови (*вступ, головка, ключ*) або як наслідок семантичних змін самих музичних термінів (*адажіо, альт, тріо*). Багатозначні музичні терміни не залежать від контексту, вони можуть існувати, не змінюючи семантики, і поза контекстом. Цим терміни відрізняються від загальноновживаних слів, які можуть змінювати значення залежно від фразового оточення.

Наявність синонімів свідчить як про багатство української мови, так і про неунормованість і неусталеність української музичної термінології [6, с. 264–267].

Широко досліджують синонімію науковці Харківської школи, зокрема її предтеча О. Потебня вважає, що значення слів-синонімів найчастіше збігаються, хоча ці слова спочатку позначали різні поняття. Л. Булаховський присвячує питанням синонімії окремий розділ у «Нарисах із загального мовознавства», у якому подає таке визначення синонімів: «слова, здатні в тому ж контексті або в контекстах, близьких за змістом, замінити одне одного без відчуття помітної відмінності у змісті» [1, с. 32].

Синонімами в сучасному українському мовознавстві вважають «слова, що означають назву одного і того ж поняття, спільні

за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами» [10, с. 249]. Ф. Будагов, Ф. Буслаєв вважають наявність різних відтінків у значеннях синонімів обов'язковою. Однак у значній кількості лінгвістичних досліджень висловлено думку про те, що слова-синоніми можуть не тільки відрізнятися відтінками у значеннях, але й мати тотожні значення [1, 10, 18, 22]. Саме це твердження дозволяє розглядати терміни з нульовим семантичним протиставленням як синоніми. А. Шапіро, А. Коваль заперечують існування синонімів у термінології і виділяють лише дублети: «немає термінів-синонімів (термінів-близькозначних слів), а є терміни-дублети» [15, с. 225–226]. Проте терміни, тотожні за значенням, можуть відрізнятися іншими ознаками, наприклад, структурою, етимологією, ступенем сучасності, особливостями функціонування. Отже, у музичній термінології української мови терміни, які збігаються за семантикою, розглядаємо як абсолютні синоніми.

Смислова тотожність є особливо важливою в термінології, де вимагати від синонімів різниці у відтінках значення не можна, бо в цьому випадку втрачиться зв'язок терміна з поняттям, всупереч тому, що точність і відповідність терміна науковому поняттю є основними вимогами до термінів. Тому кількість відносних синонімів в українській музичній термінології є обмеженою: *олус* (термін, вживаний для порядкової класифікації творів композиторів) [29, с. 483] – *музичний твір, композиція*. Це є свідченням того, що відносні синоніми не є характерними для української музичної термінології.

Наявність абсолютних синонімів у музичній термінолексичі української мови є безсумнівною. У межах аналізованої терміносистеми виділяємо лексичну, словотвірну, структурну синонімію та синонімію на міжзнаковому рівні.

Лексичні синоніми виникають внаслідок пізнавальної діяльності людини, яка виокремила в явищі інші чи нові властивості і таким чином створила синонім, що «означає це саме явище, але з урахуванням нового елемента значення» [18, с. 42].

Серед лексичних синонімів виділяємо такі різновиди:

1. Запозичені терміни – українські терміни: *аккомпанемент* – *супровід*; *акт* – *дія*; *акцент* – *наголос*; *ансамбль, банда* – *гурт*; *ауфтакт* – *затакт*; *вокаліст* – *співак*; *демпфер* – *глушник*; *детонація* – *фальшування*; *дикція* – *вимова*; *епілог* – *закінчення*; *імітація* – *наслідування*; *каденція* – *закінчення*; *каніфоль* – *живиця, смола, липанда*; *кантор* –

півчий, співак; композиція – твір; консонанс – злагожденість; ліга – зв'язка; мелодія – наспів; нюанс – відтінок; рефрен – приспів; тон – звук; увертюра – вступ; фрагмент – уривок; arco – смичок; piatti – тарілки; violino – скрипка та ін.

Ці терміни-синоніми мають однакове значення і можуть замінювати один одного без зміни семантики висловлювання, але вони відрізняються стилістичними відтінками. Запозичені терміни у зв'язку із втратою внутрішньої форми безпосередньо виражають термінове значення, а українські терміни зберегли зв'язок з українською мовою. Тому в наукових працях перевагу надають термінам іншомовного походження, у науково-популярних виданнях частіше вживають українські терміни.

Крім того, терміни відрізняються вживанням у межах наукового стилю. Так, терміни *piatti*, *violino* використовують у партитурах, в інших випадках уживають відповідні терміни *тарілки*, *скрипка*. Термін *arco* трапляється в нотних текстах і методичних працях для позначення способу гри на струнних інструментах, зокрема скрипці, в інших випадках вживають термін *смичок*.

В українській музичній термінології можемо виділити синоніміні терміни, запозичені з різних мов: *каприс* (фр.) – *капричіо* (іт.); *каданс* (фр.) – *каденція* (іт.); *мінор* (іт.) – *moll* (нім.); *мажор* (іт.) – *dur* (нім.); *медіатор* (лат.) – *плектр* (гр.) та ін.

2. Застарілі терміни – сучасні терміни: *капельмейстер, регент – диригент; ут – до; пропорція – метр у 3\1, 3\2, 3\4; піканда – метр у 6\4, 6\8; такт – ціла нота; чвертка непов'язаная – чвертка; чвертка в'язаная – вісімка; чвертка два рази в'язаная – шістнадцятка; ес – пауза півноти; пол-ес – пауза чвертки; сема – пауза вісімки, мусикійський – музичний та ін.*

Застарілі терміни в сучасних музикознавчих дослідженнях надають науковому мовленню архаїчного відтінку, тому їх вживання обмежене.

3. Діалектні термінолексеми – терміни літературної мови. Навіть у межах одного діалекту наявна значна кількість різноманітних найменувань того самого поняття: *дримля, дрімля, дрімка, дрімки, дрімливиці, дрімота, доромба, турумба* (Бойківщина) – *дримба, варган* (гр.); *коза, козиця, баран, міх, гайда, гайдиця, гайдичка* (Гуцульщина) – *дуда, волинка, мюзет* (фр.).

Трапляються синоніміні найменування в різних діалектах: *басоля* (Слобожанщина), *босок, басюка, підбасок* (Поділля), *бамбір, бас, гук* (Бойківщина), *варвара* (Буковина) – саморобний інструмент типу

віолончелі; *бугай* (Поділля), *бербениця* (Закарпаття, Гуцульщина); *сопілка* (Слобожанщина, загальноукраїнське), *дудка* (Поділля), *пищалка* (Бойківщина), *денцівка* (Гуцульщина); *бубон* (загальноукраїнське), *решітко*, *решітце* (Бойківщина, Поділля); *свиріль* (загальноукраїнське), *ребро* (Гуцульщина), *кувиця*, *цівниця* (Слобожанщина); *скрипка* (загальноукраїнське), *гуслі*, *гушлі*, *гусята* (Закарпаття, Бойківщина, Лемківщина).

Фактично неможливо знайти хоча б один інструмент або деталь будь-якого інструмента, які б не мали кількох назв у діалектах української мови. Отже, для народної української музичної термінологіки синонімія є характерною.

Сфера вживання діалектної термінологіки, на жаль, обмежена, діалектні назви музичних інструментів та їхніх деталей, діячів у галузі музики фіксують у дослідженнях про народну музику, а також у діалектологічних словниках. Значну кількість народних музичних назв використовують письменники у творах художньої літератури, де музичні діалектизми є одним із засобів створення місцевого колориту.

Словотвірні синоніми вперше в українському мовознавстві описує І. Ковалик, виділяючи два різновиди: омоосновні та гетероосновні. У музичній термінології трапляється значна кількість словотвірних синонімів:

1. Омоосновні синоніми: *барабанник* – *барабанищик*; *дудар* – *дудчак*; *зурнач* – *зурнист*; *інструментування* – *інструментовка*; *консерваторний* – *консерваторський*; *оркестрування* – *оркестровка*; *орнаментация* – *орнаментика*; *скрипаль* – *скрипач*, *скрипак*; *співець* – *співак*; *трубач* – *трубайло*, *трубаш*; *флуєрник* – *флуєраш*; *фаготний* – *фаготовий* та ін. Необхідно зазначити, що здебільшого один із омоосновних термінів запровадили в українську музичну термінологію в радянський час із метою її уподібнення до російської. Тому сьогодні необхідно відмовитися від зросійщених назв *барабанищик*, *інструментовка*, *оркестровка*, *скрипач*.

2. Гетероосновні синоніми: *дудар* – *гайдар*; *інструментування* – *оркестрування*; *інструментувати* – *оркеструвати*; *смичок* – *лучок*; *сопілка* – *денцівка*; *брязкало* – *било*, *бовкало*, *бухало*, *грало*, *деренчало*, *диркало*, *калатало* та ін.

Серед музичних назв, утворених префіксально-суфіксальним способом, маємо низку утворень для позначення тієї самої реалії. Для їх творення використовують синонімні суфікси (*борода* – *підбородок*, *підборідник*) і префікси (*крутити* – *підкрутка*, *закрутка*; *струна* – *приструнник*, *надструнник*).

Структурні синоніми розглядає А. Лагутіна у статті «Синонімія слова і словосполучення» [17, с. 34–45]. Структурні синоніми не відрізняються один від одного ні семантикою, ні стилістично. Заміну складеного терміна простим пояснюємо бажанням зменшити кількість слів у висловлюванні або прагненням не повторювати його кілька разів.

У музичній термінології низка складених і простих термінів вступає в синонімні відношення: *баскійський барабан – тамбурин; басовий голос – бас; енгармонічна рівність – енгармонізм; запис звуку – звукозапис; звукова шкаля – гама, звукоряд; метричний розмір – розмір; нижня медіанта – субмедіанта; нотне письмо – нотація; нотний стан – нотоносець; основний тон – прима; перелом голосу – мутація; подвійна денцівка – дводенцівка; провідний мотив – лейтмотив; тема з варіаціями – варіації; цілий тон – тон; шостий ступінь – секста та ін.*

Складені терміни можуть вступати у синонімні відношення не лише з простими термінами, а й між собою: *англійський ріжок – альтовий гобой; баскійський барабан – ручний барабан; важка доля – сильна доля; основні інтервали – прості інтервали; рух протилежний – рух супротивний; контрапункт рухомий – контрапункт пересувний та ін.*

Усі три групи синонімів не можна розглядати ізольовано одна від одної. Термін може одночасно входити в різні групи синонімів: *творець – компоніст – композитор* (синоніми різні за походженням й активною вживаністю в різних історичних епохах), *перший ступінь – тоніка, перелом голосу – мутація* (структурні синоніми і різні за походженням).

Полісемічний термін, залежно від значення, може входити в різні синонімні пари: *транскрипція – аранжування і транскрипція – фантазія; тон – звук і тон – цілий тон; мелодія – наспів і мелодія – верхній голос; прима – перший ступінь і прима – основний тон.*

Синоніми на міжзнаковому рівні широко використовують у музичній термінології: *S – субдомінанта; D7 – домінантсептакорд; T6 – тонічний сектакорд; II2 – секундакорд другого ступеня; D4/3 – домінантовий терцквартакорд; ff – фортисимо; p – піано; # – дієз; ♭ – вісімка та ін.*

Окрім синонімів, у музичній термінології української мови виділяємо фонетичні, орфоепічні, орфографічні і граматичні варіанти одного терміна: *адажіо – адажьо; аріозо – аріозо; каприччіо – капричіо; хабанера – габанера; піцикато – піцікато – піццикато; фортисимо – фортісімо – фортіссімо; басоль – басоля; віолончель – віолончеля; клавіш – клавіша; парафраз – парафраза; реприз – реприза; ДТК – добре темперований клавір; ді-джей – диск-жокей.*

Незважаючи на те, що синонімія є небажаним явищем у термінології, на противагу літературній мові, і свідчить про початкову

стадію формування терміносистеми, в музичній термінології української мови це явище дуже поширене. Сьогодні необхідно збирати й фіксувати синонімічні назви на позначення музичних реалій з метою відбору найбільш вдалих назв.

У музичній терміносистемі наявна значна кількість антонімів [2, с. 111–114]. Будь-яке явище, поняття, предмет сприймається глибше і яскравіше під час зіставлення чи протиставлення, пошуку антитези, діаметрально протилежного значення.

Антоніми позначають не будь-які протилежні поняття, а обов'язково поняття співвідносні, тобто ті, які належать до того самого ряду явищ об'єктивної дійсності, об'єднаних змістом на основі їхнього протиставлення. Для встановлення антонімності наукових понять визначальним є з'ясування семантики терміна.

Семантичний структурі лексико-семантичних варіантів антонімічних термінів притаманна наявність семи (сем), яка передає спільну для цієї пари родову ознаку, і диференційних сем, що позначають полярно протиставлені видові ознаки [20, с. 278].

В українській музичній термінології виявлено антонімічні відношення між термінами, які протиставляють за такими ознаками: властивості явищ, предметів (*головні голоси – супровідні голоси, вокальний ансамбль – інструментальний ансамбль*), наявність чи відсутність ознаки (*однорідні голоси – неоднорідні голоси, звучання – беззвучність*), кількісні відношення (*однострунник – багатострунник, одноголосся – багатоголосся*), локалізація (*верхняк (верхня дека) – спідняк (нижня дека), надструнник – підструнник*), спрямованість дій чи ознак (*висхідна секвенція – низхідна секвенція, висхідний звукоряд – низхідний звукоряд*), розмір (*великий симфонічний оркестр – малий симфонічний оркестр*).

В антонімічні відношення вступають різнокореневі терміни (*бемоль – дієз, вступ – фінал*), спільнокореневі терміни (*гармонія – дисгармонія, тональність – атональність*) і терміни-словосполучення (*вокальний дуєт – інструментальний дуєт, головна партія – побічна партія*).

У музичній термінології української мови функціонують складні назви музичного інструмента – *фортепіано* і *п'янофорте*, утворені, правда, в італійській мові внаслідок поєднання двох протилежних термінів – назв динамічних відтінків – *форте* і *піано*. Зафіксовано також складені назви, елементами яких є слова, побудовані на протиставленні понять: *мажорно-мінорна система ладів* (система ладів, що спирається на тонічні тризвуки, які мають протилежне емоційне забарвлення – мажор і мінор), *мажорно-мінорна тональність*.

В основному «сприймання одного антоніма поза контекстом викликає в людській свідомості асоціативні зв'язки з протилежним поняттям, однак якщо вилучити окремі терміни ... з контексту, то асоціативні зв'язки можуть призвести до помилок у тлумаченні термінів, які є схожими на антоніми» [20, с. 281]. Так, музичні терміни *нотація* (система умовних позначень у музиці) і *анотація* (коротка, стисла характеристика змісту книги, рукопису, музичного твору) антонімами не є, хоча префікс *а-* має значення «заперечення, відсутність» у термінах *тональність* – *атональність* (відмова від тональності, ігнорування логіки ладових і гармонійних зв'язків, які утворюють мову тональної музики), *фонія* – *афонія* (втрата голосу, беззвучність).

Антоніми є в кожній тематичній групі музичної термінології. Найбільшу кількість антонімних пар зафіксовано у таких тематичних групах: назви ладів і тональностей: *мажор, мажорний лад* (лад, в основу якого покладено великий тризвук) – *мінор, мінорний лад* (лад, в основу якого покладено малий тризвук), *мажорна гама* (мелодична послідовність всіх ступенів мажорного ладу) – *мінорна гама* (мелодична послідовність всіх ступенів мінорного ладу), *головна тональність* (тональність, у якій викладається і, як правило, закінчується музика будь-якої музичної п'єси) – *побічна тональність* (тональність, у яку здійснюють відхилення від головної тональності), *стара тональність* (тональність, з якої відбувається модуляція в нову (іншу) тональність) – *нова тональність* (тональність, у яку здійснюють модуляцію зі старої (попередньої) тональності), *тональність* (звуківисотне положення ладу) – *атональність* (відмова від тональності, ігнорування логіки ладових і гармонійних зв'язків, які утворюють мову тональної музики) та назви, що означають інтервали, співзвуччя та їхні складові частини: *велика секста* (інтервал, який дорівнює 4,5 тонам) – *мала секста* (інтервал, який дорівнює 4 тонам), *велика секунда* – *мала секунда* (один з основних інтервалів, що охоплює два ступені; мала секунда охоплює півтона, велика – один тон), *дисонанс* (немилозвучне звучання двох або більше звуків, через що порушується рівновага або стійке поєднання звуків) – *консонанс* (узгоджене поєднання звуків у співзвуччі), *збільшений інтервал* (інтервал, який має на півтона більше чистих або великих інтервалів з тією ж кількістю звуків) – *зменшений інтервал* (інтервал, який має на півтона менше чистих або великих інтервалів з тією ж кількістю звуків), *збільшений тризвук* (тризвук, який у стислому розташуванні має дві великі терції, що складають збільшену квінту) – *зменшений тризвук* (тризвук, який у стислому розташуванні має дві малі терції, що складають зменшену квінту) та ін.

Характерними є антонімічні відношення серед назв музичних темпів: *анданте* (повільно) – *алегро* (швидко, весело), *андантіно* (швидше, ніж анданте) – *алегретто* (повільніше, ніж алегро), *престо* (швидко) – *лярго* (широко, дуже повільно); назв динамічних відтінків та позначень характеру виконання: *форте* (сильно, голосно) – *піано* (тихо), *крещендо* (збільшуючи силу звука) – *димінуюендо* (зменшуючи силу звука), *фортисимо* (дуже сильно, дуже голосно) – *піанісимо* (дуже тихо); *легато* (зв'язно, зливо) – *стакато* (уривчасто), *піцicato* (щипком) – *аркато* (смичком), *рітардандо* (сповільнюючи) – *серандо* (прискорюючи).

Низку термінів-антонімів зафіксовано серед назв співацьких голосів: *вільний голос* – *канонічний (імітаційний) голос*, *верхній голос* – *нижній голос*, *головні голоси* – *супровідні голоси*, *найнижчий голос* – *найвищий голос*, *однорідні* – *неоднорідні (мішані) голоси*, *сопрано* – *бас*.

Поширеною є думка, що в антонімічні зв'язки не вступають слова, які позначають конкретні поняття, а саме – іменники з конкретним значенням. Цю тезу обґрунтовують тим, що «слова з конкретним значенням називають такі поняття, які не мають прямих, співвідносних за протилежністю відповідників» [25, с. 95].

Однак наші спостереження дають підстави стверджувати, що в українській музичній термінології антонімізується значна кількість іменників із конкретною семантикою. Зокрема, виділяємо такі антонімічні назви деталей музичних інструментів: *багатострунник* – *однострунник*, *надструнник* – *підструнник*, *мануаль* – *педаль*, *верхняк* – *спідняк*, *спідник*; *верхня дека* – *спідня дека*, *верхня дошка* – *спідня дошка*, *верхній шемсток* – *нижній шемсток*, *верхній підструнник* – *нижній підструнник*.

У тематичній групі «назви професій, спеціальностей, амплуа» можна виокремити антонімічні пари, протиставлені за способом виконання музичної дії «співати – грати»: *співак* – *грець*, *гравець*; *хорист*, *хоровик* – *оркестрант*. В антонімічні відношення вступають терміни, протиставлені за вагомістю виконуваної музичної дії: *концертмейстер*, *перший скрипак*, *перший скрипаль*, *перша скрипка* (соліст в оркестрі), *прімаш* (соліст в оркестрі українських народних інструментів) – *оркестрант*. Цікаво, що в музичній термінолексії Бойківщини побутує антонімічне протиставлення *прімаш* – *турістий*, *турист*, *туріст*, *турівник* (той, що «турує», грає на супровідному інструменті, переважно басі) [9, с. 40]. Антонімами є номінації, протиставлені за фаховою підготовленістю: *артист-професіонал*, *фаховий (професійний) музикант* – *артист-дилетант*, *артист-аматор*, *нефаховий (непрофесійний) музикант*.

На периферії музичної термінології перебуває лексика, протиставлена на основі емоційної оцінки, наприклад, *музикант* (термінна назва вправного гравця, професіонала) – *цигикало, цигикач, бренькач, партач, грайко* (діалектні назви невправного музиканта), *лабух* (сленгова назва музиканта, який грає на весіллі, виконує «несерйозну» музику).

В антонімні відношення вступають назви амплуа оперних співаків: *прем'єр* (співак, який виконує головні партії в опері чи опереті; артист, який виконує головні ролі) – *компримаріо* (оперний співак, який виконує другорядні партії).

Назви музичних професій та спеціальностей можуть мати дві форми вираження – чоловічого і жіночого родів, які вказують на стать виконавців дії у сфері музичної діяльності: *скрипаль* – *скрипалька, арфіст* – *арфістка* (твори на арфі виконують переважно жінки), *бандурист* – *бандуристка, співак* – *співачка*. Деякі мовознавці (Ю. Апресян, Л. Новиков) вважають такі номінації антонімними. На наш погляд, статева ознака у сфері термінологічних назв музичних професій не є диференційною і суттєвою для протиставлення, адже існують назви осіб без розрізнення їх за статтю (лише чоловічого роду): *композитор, теоретик, віртуоз, диригент*; виключно чоловіки виконують музичні композиції на деяких інструментах: *басист, трембітанник, тулумбасник*. Протиставлення за статтю фіксуємо в назвах найкращих оперних співаків: *примадонна* (співачка в опері чи опереті, яка виконує перші партії) – *прімоуомо* (найкращий тенор в опері).

Серед назв дій, процесів праці в галузі музикування можна виділити такі антонімні пари: *звучання* – *беззвучність, афонія* (втрата голосу, беззвучність), *монодія* (одноголосний спів) – *поліфонія* (багатоголосний спів), *низхідна (спадна) секвенція* – *висхідна (підносна) секвенція* (повторення якогось музичного мотиву на різних ступенях висхідної або низхідної гами), *гармонія* (злагоджене звучання, приємне для слуху, співзвучність, милозвучність) – *дисгармонія, какофонія* (порушення гармонії, відсутність милозвучності), а також спільнокореневі слова *гармоніювати, гармонувати* – *дисгармоніювати, дисгармонувати*; *гармонійний* – *дисгармонійний*; *гармонійність* – *дисгармонійність, гармонічно* – *дисгармонічно*.

Антонімними є терміни-словосполучення, до складу яких входить іменник *спів*: *твердий спів* – *м'який спів, ритмізований спів* – *неритмізований спів, сольний спів* – *ансамблевий спів, спів зі словами* – *спів без слів, вокалізація* (виконання музичного твору або його частини без слів).

У тематичній групі «назви музичних творів» кількість антонімів обмежена: *ранкова пісня* – *вечірня пісня*, а також відповідні запози-

чення з різних мов, які утворюють небажані синонімічні відповідники: *альборада* (ісп.), *обад* (фр.), *мантінета* (італ.) – ранкова пісня; *серенада*, *серената* (італ.), *серена* (лат.) – вечірня пісня; *опера-буффа* (комічна опера) – *опера серія* (серйозна опера).

Серед назв складових частин музичних творів виділяємо такі антонімічні назви: *теза* (важка частина) – *арза* (легка частина), *головна партія* (перший структурно оформлений розділ сонатної експозиції або репризи) – *побічна партія* (другий розділ експозиції або репризи, який контрастує з головною партією).

Назви складових частин музичних творів пов'язані з початком і закінчення музичної дії: *прелюдія*, *прелюд*, *вступ*, *інтродукція*, *загра*, *застів* (твір вільної форми, що є вступом до більшого твору) – *фінал* (кінцева частина циклічного твору), ці терміни є, на нашу думку, антонімами.

В антонімічні відношення вступають назви нотного письма: *наголошена нота* – *ненаголошена нота*, *довга пауза* – *мала пауза*, *бемоль* (знак, який вказує на пониження ступеня звукоряду на півтон) – *дієз* (знак, який вказує на підвищення ступеня звукоряду на півтон). До двох останніх антонімічних пар протиставляють термін *бекар* (від-*кличник*, *касівник*) – знак, який відмінняє дію попередніх знаків альтерації бемоля і дієза. Протиставляють у музичній термінології також назви ступенів ладу: *стійкі ступені ладу* (звуки ладу, на яких можна завершувати музичний рух (I, III, V) – *нестійкі ступені ладу* (звуки ладу, які тяжіють до стійких ступенів (II, IV, VI, VII)).

Антонімічними є відношення між термінами *одноголосся*, *монодія* (наявність у музичному творі однієї мелодії (голосу) без супроводу інших одночасних з нею мелодій) – *багатоголосся*, *поліфонія* (поєднання кількох самостійних голосів).

В українській музичній термінології виявлено значну кількість антонімічних одиниць. Отже, антонімія є поширеним явищем у цій терміносистемі, оскільки забезпечує повну “контрастну характеристику образів, предметів, явищ” [25 с. 99]. Антонімічні відношення дають змогу виділити глибинну сутність понять, які протиставляються, допомагають визначити місце кожного терміна в музичній термінології і сприяють системному та цілісному сприйняттю наукової інформації.

Аналізуючи лексико-семантичні особливості української музичної термінології, можна виділити різні види паронімів [5, с. 61–63]. Зовнішньосистемна паронімія виникає, коли одне найменування паронімної групи належить до терміносистеми, а друге є загальноживаним словом або терміном іншої галузі: *інвенція* (музична п'єса поліфонічного характеру [33, с. 279]) – *інтенція* (намір, ціль

[24, с. 298]); *xit* (модна пісня, шлягер [24, с. 820]) – *xid* (іменник від дієслова *ходити*); *дуоль* (дводольна ритмічна фігура в музиці [24, с. 222]) – *дуель* (збройний поєдинок; змагання [24, с. 221]); *експромт* (музичний твір, створений без попередньої підготовки, імпровізація; назва імпровізаційного характеру твору [33, с. 81]) – *експорт* (вивіз за межі країни товарів, капіталу, цінних паперів для реалізації її на зовнішньому ринку; кількість і вартість вивезених за кордон товарів [24, с. 234]). Сплутування таких паронімних назв відбувається рідко.

Найпоширенішою є внутрішньосистемна паронімія, що створює труднощі вживання термінів: *звукозапис* (фіксація звукових коливань за допомогою пристроїв на звуконосіях [33, с. 91]) – *звукопис* (відтворення об'єктивного світу за допомогою виражальних музичних засобів [33, с. 91]); *гармонія* (виражальний засіб у музиці; наука про акорди; назви окремих акордів як образне визначення їх виразності; характерна для творчості певного композитора послідовність акордів; навчальна дисципліна [33, с. 49–50]) – *гармоніка* (назва групи пневматичних музичних інструментів; тони, що виникають унаслідок одночасного коливання вібратора і його частин [33, с. 48]); *куранта* (старовинний французький салонний танець італійського походження, поширений у XVI–XVII ст. [33, с. 132]) – *куранти* (механічний музичний інструмент; комплект настроєних дзвонів баштових годинників; великий кімнатний годинник, в якому набір металевих язичків виконує мелодію; куранти з клавіатурою – карійон [33, с. 132]); *джаг* (музичний інструмент негрів – глиняний горщик з вузькою горляною [33, с. 64]) – *джаз* (жанр професійної музики, що виник на поч. XX ст. в південних штатах США [33, с. 64]) – *джайв* (назва танцювальної музики; символічна назва блюзу, де в тексті обігрувались «заборонені» теми; те саме, що *джаз*; жаргонний вираз джазових музикантів і прихильників джазу [33, с. 65]) – *джамп* (різновид свінгу; танець [33, с. 65]) – *джангл* (джазовий стиль, що характеризується екзотичними комбінаціями тембрів, гострим дисонансним звучанням, кластерами, сурдинними ефектами, глісандо [33, с. 65]) – *драйв* (енергійне виконання джазового твору з використанням специфічної метроритміки, фразування та звуковидобування, здатне викликати збудження слухачів, захопити їх [33, с. 76]).

Серед музичних термінів вирізняємо пароніми трьох типів:

1) автохтонні найменування: *шум* (невпорядковані неперіодичні коливання вібратора [33, с. 319]) – *шумка* (українська та польська народна пісня-танець, подібна до коломийки [33, с. 319]), *дума* (український народний твір ліро-епічного характеру, що розповідає

про героїко-історичні та соціально-побутові події минулого і сучасності [33, с. 78]) – *думка* (українська та польська ліро-епічна пісня, близька до думи оповідальними, імпровізаційними, ладовими особливостями; назви деяких вокальних та інструментальних п'єс, арій з опер або окремих розділів [33, с. 78]), *заспів* (початок хорового твору або пісні, що виконується перед вступом усього складу хору; початок билини, безпосередньо не пов'язаний з її основним змістом; у творах куплетної форми – частина куплета з текстом, що оновлюється [33, с. 89]) – *приспів* (у хорових піснях – друга половина куплета, яку після заспіву виконує хор; у куплетній формі – частина куплета з незмінним текстом, що повторюється в кожному куплеті пісні [33, с. 210];

2) назви іншомовного походження: *вокаліз* (вправа або етюд для голосу без тексту, його виконують на будь-який голосний, з назвами нот або складів; художні твори для голосу, написані у формі В [33, с. 42–43]) – *вокалізм* (система голосних фонем певної мови [33, с. 43]), *епізод* (в рондо – кожний розділ, який чергується з основним розділом – рефреном; нова музична думка (тема або цілий розділ), що не пов'язана з основним матеріалом [33, с. 84]) – *епілог* (картина або частина акту, що доповнює основну дію в опері, балеті, кантатах, ораторіях, завершуючи твір [33, с. 84]), *туш* (І. Коротка п'єса урочистого характеру, що складається з одного музичного речення [33, с. 280]; ІІ. Рідка або суха фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яку вживають для креслення, малювання пензлем, пером; ІІІ. У грі в більярд – ненавмисне торкання до кулі, що є ударом [31, т. 10, с. 331]) – *туше* (характер дотику, натискання, удару пальців до клавіатури під час гри на клавішних інструментах [33, с. 280]) – *деташе* (виконавський прийом (штрих) видобування звука на струнних смичкових інструментах плавними рухами смичка вгору або вниз без пауз [33, с. 63];

3) українські та запозичені найменування: *доля* (І. Одиниця музичного метру, ритму та розміру, частина тривалості такту, де рівномірно чергуються сильні і слабкі долі [33, с. 74]; частина чого-небудь [31, т. 2, с. 360]; ІІ. Хід подій обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини; стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь, майбутнє чогось [31, т. 2, с. 360]) – *дол*, *дул*, *доул* (ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан, поширений в країнах Середньої Азії [33, с. 74]) – *долі* (грузинський, абхазький, аджарський ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан [33, с. 74]) – *доол*, *дхол* (вірменський ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан з мембранами різної товщини [33, с. 75]) – *дуоль* (особлива

ритмічна фігура, утворена поділом тридольного такту на дві рівні частини [33, с. 78]) – *дуо* (давня назва ансамблю з двох виконавців; у XV–XVI ст. – двоголосна поліфонічна частина вокального, пізніше інструментального твору [33, с. 78]).

Аналіз музичних термінів засвідчує, що в паронімні відношення вступають багатозначні номінації (*думка, заспів, приспів*) та омоніми (*доля, туш*).

Українські паронімні назви – це переважно спільнокореневі слова, що відрізняються афіксами, а саме префіксами (*приспів – за-спів*) чи суфіксами (*мелодійний – мелодичний, музичний – музикальний, гармонічний – гармонійний*); складні терміни, що відрізняються одним коренем (*звукозапис – звукопис, одноголосний – двоголосний*); рідко трапляються різнокореневі пароніми (*здатність – здібність*); наявні навіть терміни, що розрізняються за граматичними ознаками (*дзвін – дзвони, тарілки – тарілка*).

Пароніми іншомовного походження мають спільні корені з префіксами або без них (*децима – ундецима, крещендо – декрещендо*); спільні корені, але різні суфікси (*канцона – канцонета, опера – оперета, дуєт – дуетино*); різні корені (*тембр – темп, тріоль – тріодь, кантор – кантрі*); спільні префікси, але різні корені (*інтерлюдія – інтермедія*).

Треба пам'ятати, що фонетична близькість паронімних найменувань може спричиняти їх сплутування в мовленні людей, які недостатньо добре знають українську мову чи сферу музики. Для усунення неправильного вживання термінів-паронімів необхідно враховувати семантику національних та іншомовних словотвірних елементів. Точному розкриттю значень термінів-паронімів сприяє виявлення парадигматичних відношень синонімії, антонімії, омонімії. Уникнути помилкового вживання музичних термінів-паронімів допоможе лінгвістичний аналіз складних випадків, їх фіксація у словниках та довідковій літературі.

Отже, паронімія в музичній терміносистемі є явищем закономірним, вона зумовлена такими чинниками: утворенням похідних від різних термінів зі спільними коренями, але різними афіксами (*музичний* (від *музика*) – *музикальний* (від *музикальність*), *мелодичний* (від *мелодика*) – *мелодійний* (від *мелодія*), утворенням похідних способом основоскладання, зі спільним і різним коренями (*звукозапис – звукопис*), специфікою способу найменування музичних понять (*кода – кодета; дуєт – дуетино; крещендо – декрещендо*), випадковою подібністю звучання (*хід – хіт*). Проаналізовані випадки паронімії

засвідчують, що це мовне явище в термінології та в загальнозжованій лексикі має спільні риси. Специфіка термінної паронімії зумовлена своєрідністю терміна як мовного знака, а також особливостями музичної галузі.

Музична термінологія як невід'ємна частина лексичної системи мови є відкритою системою, вона постійно перебуває в динамічному розвитку, який «досить рельєфно віддзеркалюється перед нами чи то появою нових слів, чи то виходом окремих лексичних одиниць з ужитку (через втрату своєї комунікативної здатності), чи то зміною значення існуючих слів (у бік його розширення чи звуження)» [27, с. 3]. Процес удосконалення музичної термінології безпосередньо пов'язаний з розвитком музичної культури. Тому кількісні та якісні зміни в межах української музичної термінології є результатом взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів і закономірностей.

У складі української музичної термінології відбуваються такі зміни:

1. Виходять з активного вжитку різноманітні музичні терміни, які сприймають у наш час як історизми, вони трапляються лише в незначній кількості праць з історії музики, у творах художньої літератури, в історичних довідниках тощо. Процес виходу музичних термінів з активного вжитку відбувається з таких причин:

а) відмерли жанри, види, стилі музики: *алеманда* (французький танець XVI–XVIII ст., величний, плавний за характером) [33, с. 9], *діафонія* (у середньовічній музиці – музика двоголосного складу) [33, с. 32], *зінгшпіль* (німецька комічна опера, у якій спів і танці чергуються з розмовними діалогами; особливо поширений цей жанр у Німеччині й Австрії у XVIII ст.) [33, с. 42], *знаменний спів* (система старовинних православних культових наспівів XII–XVII ст.; назва походить від старослов'янського «знамя» – співацький знак) [33, с. 42], *концерто грассо* (віртуозний багатоголосний твір, де звучність всього оркестру протиставляється звучності групи солістів. Найбільшого розвитку цей жанр досяг у творчості композиторів XVII–XVIII ст.: А. Кореллі, А. Вівальді, Й. Баха, Г. Генделя) [33, с. 55], *партесний концерт* (дванадцятиголосний акапельний розгорнутий одночастинний твір з безперервним музичним розвитком) [14, с. 73], *суворий стиль* (назва поліфонічного стилю XV–XVI ст., що характеризується діатонічністю, використанням натуральних ладів, інтонаційною і ритмічною простотою мелодії) [33, с. 95], *шаракан* (духовний спів у вірменській середньовічній культовій музиці) [33, с. 111];

б) зникли виконавці музичних творів у зв'язку зі змінами суспільно-політичного і духовного життя: *лірник* (у XVII ст. в Україні

народний музикант-співак, який акомпанує собі на лірі) [33, с. 59], *менестрель* (народний мандрівний поет-музикант в Англії та Франції в XIII–XIV ст.) [33, с. 63], *розспівщик* (майстер церковного співу в Київській Русі) [14, с. 18], *скоморох* (мандрівний народний артист у Київській Русі) [33, с. 89], *трубадур*, *трувер* (мандрівний лицар-поет і співак у середньовічній Франції) [33, с. 100];

в) перестали використовувати деякі музичні інструменти: *авлос* (назва старогрецького духового музичного інструмента, флейта) [26, с. 1], *еолова арфа* (найстаровинніший струнний музичний інструмент, який складається з дерев'яної скриньки і натягнутих у ній 8–13 струн, які приводить у коливання вітер; назва походить від імені Еола – бога вітру в стародавніх греків) [33, с. 38], *кантеле* (карельський і фінський народний струнний щипковий інструмент) [33, с. 47], *набат* (дзвін великого розміру, який вживали для подання сигналу тривоги) [33, с. 68];

г) відбулися зміни в системі запису музичних звуків та їхніх властивостей: *діафонія* (у стародавній Греції те ж саме, що *дисонанс* в протилежність *симфонії* – консонанс) [33, с. 32], *крюки*, *знамена* (спеціальні значки, за допомогою яких здійснювали запис церковних наспівів у Київській Русі) [14, с. 18].

2. Виходять з ужитку архаїчні назви. Музичні найменування замінюють іншими термінами з чіткіше вираженим значенням. Так, у праці «Граматика музикальна» [12] найвизначнішого українського музикознавця XVII–XVIII ст. Миколи Дилецького знаходимо немало термінів, які згодом було замінено іншими. Наприклад, терміни метро-ритмічного перетворення матеріалу: *пропорція* – метр у $3\sqrt{1}$, $3\sqrt{2}$, $3\sqrt{4}$, *пиканда* – метр у $6\sqrt{4}$, $6\sqrt{8}$; *такт* – ціла нота, *чвертка непов'язана* – чвертка, *чвертка в'язана* – вісімка, *чвертка два рази в'язана* – шістнадцятка, *ес* – пауза півноти, *пол-ес* – пауза чвертки, *сема* – пауза вісімки і т. ін.

3. Виходять з ужитку терміни-синоніми, які вживали в певний період як назви одного поняття. У парах *мусикія* [12, с. 3] – *музика* [33, с. 66] – (вид мистецтва), *контрапункт* [33, с. 54] – *поліфонія* [33, с. 79] (вид багатоголосся, в якому окремі мелодії або групи мелодій мають самостійне звучання і самостійний інтонаційно-ритмічний розвиток), *подвійний бемоль* [33, с. 78] – *дубль-бемоль* [33, с. 36] (знак альтерації, який означає пониження ступеня звукоряду на два півтони), перші терміни вийшли з ужитку та дали місце новим.

4. Поповнюється склад української музичної термінології. Оновлення музичної терміносистеми зумовлене потребами музичного життя. Збагачення музичної термінології відбувається завдяки де-

риваційним процесам, через використання запозичень та залучення діалектних назв.

У XX ст. в українську музичну термінологію входить велика кількість запозичених термінів-неологізмів, які називають сучасні предмети та явища, що переважно пов'язані з розвитком музичної техніки, із використанням електроенергії. Зокрема у XX ст. активно поповнюється склад таких тематичних груп музичної термінології:

а) назви музичних напрямів, течій, стилів: *диско* (стиль танцювальної ритмічної музики, яка виникла з музики соул у середині 70-х років XX ст. у США і якій притаманні різко акцентований ритм та насичене електронне звучання) [13, с. 3], *ритм-енд-блюз* (блюзовий вокально-інструментальний стиль музики, який виник під впливом свінгу) [13, с. 17], *свінг* (стиль оркестрового джазу, що виник на межі 20–30-х років XX ст. у результаті синтезу негритянських та європейських стильових форм джазової музики) [13, с. 17], *соул* (музична течія, в якій переважають мелодійні традиції спірічуелс; у 70-х роках XX ст. ця музика комерціалізувалась, викликавши появу стилю диско) [13, с. 17], *хард-рок* (музична течія рок-музики, важка та інтенсивна, що виникла протягом 1972–1978 років на основі блюз-року; на початку 80-х років XX ст. хард-рок переріс у хеві-метал) [13, с. 21], *хеві-метал* (музична течія рок-музики, якій притаманні складні гітарні рифи, що базуються на злагодженій роботі ритм-секції з напірним вокалом) [13, с. 21];

б) назви видів, жанрів, окремих музичних творів та форм: *бугі-вугі* (північноамериканський танець 30-х років XX ст.) [13, с. 13], *рок-н-рол* (пісенно-танцювальна форма, яка виникла в США на початку 50-х років XX ст. на основі спрощеного варіанту музики ритм-енд-блюз) [13, с. 21], *рок-опера* (музично-драматичний жанр, стильовою основою якого є рок-музика, а жанровою – мюзикл; цей жанр виник у кінці 60-х років XX ст. у США та Великобританії) [13, с. 21], *фокстрот* (американський бальний парний танець, що виник із регтайму, тустепу і уанстепу в 1912 році) [13, с. 14], *хіт* (популярна пісня або популярна мелодія, шлягер) [13, с. 4], *шейк* (сучасний англійський танець, що виник 1965 року; шейк походить від стилю Є-Є, його виконують парами або невеликими групами, які створюють кола) [13, с. 14];

в) назви музичних інструментів: *бас-гітара* (чотириструнна електрогітара, розроблена на початку 50-х років XX ст., замість акустичного корпусу має дошку та гриф з тонкою шийкою) [13, с. 10], *синтезатор* (електронний пристрій для добування та модуляції звуків, який має магнітну або електронну пам'ять) [13, с. 11];

г) назви музичної техніки: *апаратура* (сукупність технічних пристосувань, які використовують у своїх виступах артисти різних жанрів) [13, с. 6], *мікшерський пульт* (пульт попереднього підсилення, оброблення звуку та управління, на якому здійснюють підсилення слабких сигналів, змішування декількох сигналів від різних джерел, одержання звукових ефектів) [13, с. 6], *монітор* (спеціальні звукові колонки, які стоять перед виконавцями на сцені та допомагають їм слухати один одного) [13, с. 6];

г) назви музичної продукції: *альбом* (платівка-гігант, яку записали музиканти або ансамбль) [13, с. 7], *відеокліп* (відеозапис музичних творів, у якому використовують мультиплікацію, монтаж, відеоефекти, комп'ютерну графіку) [13, с. 6], *звукозапис* (запис звукових коливань на носій інформації для подальшого відтворення) [13, с. 7], *компакт-диск* (лазерна грамплатівка, яка записана цифровим способом; вперше компакт-диски було випущено 1982 року) [13, с. 7], *фонограма* (носіє запису інформації, яку одержано в результаті запису звуку) [13, с. 8];

д) назви музичних професій, спеціальностей: *диск-жокей*, *ді-джей* (коментатор на дискотеках, а також у музичних радіо- та телепередачах) [13, с. 3].

Позитивним явищем в українській музичній термінології є активне її збагачення діалектизмами, а саме:

а) назвами музичних інструментів: *басоля* (український народний смичковий музичний інструмент, схожий на віолончель; поширений на Слобожанщині) [8, с. 217], *дримба* (український народний музичний інструмент, поширений у Західній Україні; за формою схожий на невелику підкову, всередині якої розташований тоненький сталевий язичок) [33, с. 35], *баран*, *дуда*, *коза*, *міх*, *гайда* (назви мюзету (рос. волінки) на Бойківщині, Гуцульщині, Поділлі) [8, с. 217], *кувиця* (назва флейти Пана на Слобожанщині) [8, с. 218], *ребро* (назва флейти Пана на Гуцульщині) [8, с. 218], *трембіта* (гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів) [31, т. 10, с. 242], *флюяра* (басова сопілка-зубівка, поширена на Гуцульщині) [31, т. 10, с. 609];

б) назвами деталей музичних інструментів: *верхняк* (верхня дека в струнному музичному інструменті) [31, т. 1, с. 335], *голосник* (звуковий отвір у верхній частині коробки народних (переважно струнних) інструментів) [31, т. 2, с. 117], *дульце* (мундштук, деталь духових інструментів) [30, с. 86], *спідняк* (нижня дека кобзи, бандури) [31, т. 9, с. 524];

в) назвами музикантів: *басоліст* (музикант, що грає на басолі) [9, с. 39], *бубній* (музикант, що грає на бубні) [30, с. 77], *гучіль* (му-

зикант, що грає на гуці) [9, с. 43], *дудар* (майстер, що робить дудки; той, хто грає на дудці, сопілці) [31, т. 2, с. 431], (музикант, що грає на дуді) [9, с. 41], *катеринник* (музикант, що грає на катеринці) [30, с. 94], *флуєрник* (музикант, що грає на флуєрі) [9, с. 40].

Негативним явищем в українській музичній термінології ХХ ст. є значний спад активності дериваційних процесів, адже втрачається баланс між основними джерелами збагачення української музичної терміносистеми – між термінотворенням та використанням запозичень. Вважаємо, що варто замінити деякі іншомовні музичні терміни власне українськими, наприклад, *варган* (гр.) – *дримба*; *каніфоль* (фр.) – *живиця*; *ліга* (італ.) – *зв'язка*; *мундштук* (нім.) – *дульце*; *мюзет* (фр.), *волинка* (рос.) – *дуда*, *коза*; *флейта Пана* (італ.), *най* (рум.) – *кувиця*, *ребро* та ін.

5. Утворюються семантичні неологізми. З появою нових явищ у музичному мистецтві виникає потреба дати їм назви. Для цього використовують слова, які вже є у мові, за ними закріплюють нові, не вживані досі значення. У результаті виникають семантичні неологізми, у яких стару фонетичну оболонку наповнюють новим значенням. Саме такі зміни у семантиці відбулися у термінах *балада*, *бард*, *канцона*, *капела*, *симфонія*, *соната* і т. ін.

Так, у середні віки термін *балада* означав пісню народного походження, якою супроводжували танці; пізніше – літературний епіко-ліричний твір драматичного характеру, часто з елементами фантастики, зміст якого навіяний подіями минулого, легендами. В епоху романтизму цей термін проник у вокальну музику, потім в інструментальну [33, с. 12–13].

У кельтських народів *бардом* називали співця-лірика, який оспілював подвиги свого короля та його дружини, у середні віки цим терміном позначали професійного поета, у наш час *бардами* називають співаків, які виконують переважно свої твори, акомпануючи собі на гітарі [13, с. 2].

У XV–XVI ст. термін *канцона* називав багатоголосну вокальну пісню поліфонічного складу, близьку за характером до народної пісні, у XVI–XX ст. – інструментальну наспівну п'єсу або невелику оперну пісню ліричного характеру [33, с. 47].

Термін *капела* позначав місце в католицькій церкві, де розміщувались співаки, пізніше таку назву одержав сам церковний хор, що за суворими правилами культу співав без супроводу. У наш час капелою називають великий висококваліфікований хор [33, с. 47].

Давні греки використовували термін *симфонія* зі значенням консонанс [33, с. 32], у XVII–XVIII ст. терміном *симфонія* називали

вступні частини сюїт, а також оркестрові вступи до опер, і лише у кінці XVIII ст. цей термін набув сучасного значення – великий твір для симфонічного оркестру, написаний у формі сонатного циклу [33, с. 88].

У XVII ст. термін *соната* означав будь-який інструментальний твір на відміну від вокального, з XVIII ст. – це твір для одного або двох інструментів, написаний у формі сонатного циклу [33, с. 91].

Становлення української музичної термінології розглядаємо як еволюцію мови, її модифікацію, зумовлену витворами нашої духовності.

ВИСНОВКИ

Українська музична термінологія становить сформовану підсистему літературної мови, яка репрезентує відповідну систему понять і якій притаманна добре розвинена лексико-семантична організація. У межах музичного термінологічного поля спостерігаємо системність термінів, що виявляється в закономірних явищах гіперо-гіпонімії, синонімії, антонімії, полісемії, омонімії, паронімії.

Музична термінологія як лексико-семантичне поле розпадається на тематичні групи, в кожну з яких входять терміни зі спільною загальною ознакою. Музичні терміни неоднорідні за обсягом понять, які вони виражають. Це дозволяє встановити гіперо-гіпонімії відношення між термінами у межах виділених тематичних груп. Наприклад, у групі «професії, спеціальності, амплуа» родовим є поняття *музикант*, видовим – *виконавець*, *композитор*, *музикознавець* (за характером занять). Родо-видові відношення між предметами та явищами, з одного боку, і поняттями, з іншого, сприяють структуризації складу музичної терміносистеми.

У музичній термінології української мови спостерігаємо тенденцію до однозначності термінів, наявність багатозначності та омонімії є безсумнівним фактом, хоча й небажаним. У межах музичної термінології характерна полісемія (*нона* – один із складених інтервалів, який охоплює дев'ять ступенів; дев'ятий ступінь від того, що заданий), а омонімія не властива (*гармонія I* – закономірне поєднання тонів при одночасному звучанні, співзвуччя; злагоджене звучання, приємне для слуху, милозвучність; *гармонія II* – пневматичний музичний інструмент (ручний, губний) з металевими язичками, що приводяться в рух струменем повітря). Багатозначними є номінації, вживані в різногалузевих терміносистемах (*елегія* – вокальний чи інструментальний твір задумливого, сумного характеру; ліричний вірш задумливого, сумного характеру; смуток, меланхолія). Музичні

терміни, утворені шляхом термінологізації загальноживаних слів, стають омонімами (*доля I* – частина чого-небудь, зокрема частина розміру музичного такту; *доля II* – хід подій, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини; майбутнє чогось).

Явище синонімії виявилось найпоширенішим на всіх етапах розвитку української музичної термінології. У межах музичної терміносистеми виділено лексичні синоніми, які виникли внаслідок уживання запозиченого й українського термінів (*демпфер* (нім.) – *глушник*) або кількох запозичених термінів (*плектр* (гр.) – *медіатор* (лат.)). Терміни вступають у синонімні відношення і з термінолексикою: застарілий – сучасний (*ікт* – *акцент*, *наголос*), діалектна лексема – термін (*дримля*, *дрімля*, *дрімка*, *дрімки*, *дрімливий*, *дрімота*, *доромба*, *турумба* (Бойківщина) – *дримба*, *варган*), професіоналізм – термін (*кляпа* – *клавішний інструмент* (*піаніно*), *лабати* – *грати*). В аналізованій терміносистемі наявні словотвірні синоніми: гомоосновні (*барабанник* – *барабанщик*) та гетероосновні (*інструментувати* – *оркеструвати*), структурні синоніми (*нотний стан* – *нотоносець*), а також синоніми на міжзнаковому рівні (*D7* – *домінантсептакорд*). Синонімію вважають небажаною в термінології, вона свідчить про етап формування терміносистеми. Проте, зважаючи на несприятливі умови для української наукової мови в період національної бездержавності, синонімні найменування вважаємо позитивним явищем. За сприятливих умов для розвитку музичної термінології постає можливість відібрати найбільш вдалі з-поміж синонімних назв для позначення музичних понять.

Антонімії відношення сприяють проникненню в суть протиставлюваних понять, дають змогу цілісно та системно сприймати інформацію, визначати місце кожного терміна в системі. Виявлено різнокореневі терміни-слова (*вступ* – *фінал*), спільнокореневі терміни-слова (*тональність* – *атональність*) і терміни-словосполучення (*професійний ансамбль* – *аматорський ансамбль*). Протиставлення відбувається за такими ознаками: властивості явищ, предметів (*головні голоси* – *супровідні голоси*), наявність чи відсутність ознаки (*звучання* – *беззвучність*), кількісні відношення (*одноголосся* – *багатоголосся*), локалізація (*надструнник* – *підструнник*), спрямованість дій і ознак (*висхідна секвенція* – *нисхідна секвенція*), розмір (*великий симфонічний оркестр* – *малий симфонічний оркестр*).

Закономірним явищем в музичній терміносистемі є паронімія, вона зумовлена специфікою способу найменування музичних понять. Виявлено внутрішньосистемну (*звукозапис* – *звукопис*) та зовнішньосистемну (*інвенція* – *інтенція*) паронімію. Необхідно врахову-

вати семантику національних та іншомовних словотвірних елементів для усунення неправильного вживання термінів-паронімів.

Музична термінологія як невід’ємна частина лексичної системи мови належить до найбільш відкритих, вона постійно розвивається, оскільки в її межах відбуваються такі процеси, як зникнення одних і поява інших термінів, уживання старих термінів у новому значенні, заміна одних термінів іншими, ліквідація паралельних форм. Розвинена національна музична термінологія є свідченням високої духовної культури, що дає підставу прогнозувати її збагачення новими чи забутими номінаціями. Процес удосконалення музичної термінології безпосередньо пов’язаний з розвитком музичної культури. Тому кількісні та якісні зміни в українській музичній термінології є результатом взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних чинників і закономірностей. З огляду на зроблені висновки відкривається перспектива нових досліджень музичної термінології у лінгвокраїнознавчому аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. Нариси з загального мовознавства. Київ, 1955. 248 с.
2. Булик-Верхола С. Антонімічні відношення в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 111–114.
3. Булик-Верхола С. Лексико-семантична характеристика української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 675. С. 68–71.
4. Булик-Верхола С. Омонімія і полісемія в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2003. № 490. С. 142–146.
5. Булик-Верхола С. Паронімія в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 61–63.
6. Булик-Верхола С. Синонімія в українській музичній термінології // Вісник Харківського національного університету. Серія філологічна. Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М. Ф. Наконечного. Харків, 2000. № 491. С. 264–267.
7. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. Одеса, 2015. Випуск 15. Т. 1. С. 7–9.

8. Булик З. Лексико-словотвірна будова бойківських і гуцульських назв музичного інструментарію // Матеріали республіканської наукової конференції «Культура і побут населення українських Карпат». Ужгород, 1973. С. 216–223.
9. Булик З. Словотвір назв діячів у музичній лексиці української мови // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 1973. Вип. 8. С. 39–44.
10. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 163 с.
11. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996. 224 с.
12. Дилецький М. Граматика музикальна, фотокопія рукопису 1723 року. Київ, 1770. 109 с.
13. Естрада. Рок-музика. Джаз. Термінологічний словник. Суми, 1993. 22 с.
14. Історія української дожовтневої музики. Київ, 1969. 587 с.
15. Коваль А. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. Київ, 1970. 307 с.
16. Кочерган М. Загальне мовознавство: Підручник [2 вид., випр. і доп.]. Київ: Академія, 2006. 464 с.
17. Лагутіна А. Синонімія слова і словосполучення // Мовознавство. 1973. № 3. С. 34–45.
18. Лисиченко Л. Типи синонімів за значенням // Українська мова і література в школі. 1973. № 11. С. 40–46.
19. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 1997. 752 с.
20. Михайлова Т. Антонімія в українській науково-технічній термінології // Вісник Харківського національного університету. Серія філологія. Харків, 2000. № 491. С. 278–282.
21. Мукан Г. Багатозначність і омонімія // Українська мова і література в школі. Київ, 1970. № 8. С. 30–36.
22. Наконечна Г. Про синонімію в богословській термінології // Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів «Єдиними устами». 1998. № 2. С. 16–27.
23. Ничкало С. Мистецтвознавство: короткий тлумачний словник. Київ: Либідь, 1999. 208 с.
24. Новий словник іншомовних слів. Київ: Аконіт, 2007. 848 с. (Серія «Нові словники»);
25. Олійник І. Антонімі в українській мові // Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ, 1973. С. 95–100.
26. Павлюченко С. Музиканту-любителю. Короткий словник-довідник. Київ: Мистецтво, 1965. 187 с.
27. Паламарчук Л. Лексико-семантичний розвиток мови // Мовознавство. 1982. № 4. С. 3–7.
28. Панько Т. Українське термінознавство: Підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
29. Словник іншомовних слів. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 776 с.
30. Словник музичної термінології (Проект). Харків–Київ, 1930. 135 с.
31. Словник української мови в 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
32. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 402 с.
33. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. Київ: Музична Україна, 1971. 142 с.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДЕНИХ НАЗВ ІЗ СЕМОЮ 'ВОДА' В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Сучасна українська науково-технічна термінологія – це відносно стабільна і закріплена традицією лексико-семантична система, що поступово вдосконалюється. Роботу присвячено вивченню лексико-семантичних особливостей складених назв із семою 'вода' в сучасній українській науково-технічній термінології. Для дослідження лексем, що є структурними компонентами складених назв із семою 'вода', використано польовий підхід.

Ключові слова: *складена назва, лексико-семантичне поле, лексема, сема 'вода', інтегральна сема, диференційна сема.*

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу зумовлює високу інформативність термінологічної лексики сучасної української літературної мови, що відрізняється від загальнолітературної мови за кількома ознаками:

- *семантичною* (терміни є унікальними за своїм змістом, оскільки іменують лише спеціальні об'єкти чи поняття);
- *функціональною* (терміни мають не лише номінативну, але й дефінітивну функцію, за допомогою якої можна точніше відобразити зміст поняття, виділити такі ознаки, які дозволять розмежувати одне поняття від іншого і поставити його в певний класифікаційний ряд);
- *за наявністю складених назв*, що, на відміну від загальноживаних слів, становлять поєднання кількох лексем, тобто утворюють аналітичні конструкції. Продуктивність багатослівних термінів у різних сферах сучасної української літературної мови робить актуальним питання про межі складеного спеціального найменування, здатність певної вербальної конструкції виступати цілісним позначенням.

Вчення про терміни-словосполучення має свою історію. Перші серйозні роботи належать Д. Лотте, який, досліджуючи термінологічні словосполучення, дотримувався загальнолінгвістичного твердження, що «під словосполученням переважно розуміють групу слів, що перебувають у певній граматичній єдності» [20, с. 48]. З лінгвістичної теорії відомо, що складений термін – це синтаксична конструкція, що складається з кількох компонентів, пов'язаних між собою граматично і за змістом. Значна кількість науковців (М. Алефіренко [1], І. Верста [7], Р. Возна [8], М. Годована [10], З. Куньч [19], Б. Михайлишин [24], Н. Нікуліна [27], В. Овчаренко [28], Т. Панько [29], Р. Стецюк [46] та ін.), які аналізували у своїх

працях особливості термінологічних сполук, вважають, що понад 70 % термінів у кожній терміносистемі є словосполучення, або складені терміни. Особливий ступінь продуктивності синтаксичного способу, яким утворено більшість таких термінів, пояснюють тим, що «модель словосполучення має конструктивну функцію, відтворює відношення між об'єктами дійсності» [27, с. 19–20].

Аналізуючи специфіку складених термінів, Б. Михайлишин [24, с. 48] називає чинники, що надають термінологічній стійкості словосполученням: 1) неодмінність зв'язку словосполучення з денотативно-сигніфікативним комплексом, який перебуває у складі конкретної галузі знань; 2) постійний порядок складників, зміна якого веде до втрати стійкості і як результат – детермінологізації; 3) функціонування термінологічних словосполучень у наукових текстах, закріплення їх як поняттєво-вербальних комплексів в активі фахівців конкретної галузі знань; 4) поширеність таких утворень зі сфери функціонування на сферу фіксації та їх закріплення.

На сучасному етапі лінгвісти дедалі більше звертають увагу на те, як світ відображається у свідомості людини і яким чином сприяє цьому лексична система мови.

Слово як одиниця лексико-семантичної системи відображає дійсність у тих елементах, які зіставляються з ознаками позначуваних словом предметів, явищ, процесів, властивостей тощо. Семантичний бік слова є складним явищем, оскільки система мови виявляється в таких аспектах значень, якими вони відрізняються одне від одного. Тому значення та важливість компонентів тією чи іншою мірою будуть залежати від їхнього місця в лексико-семантичній парадигмі, тобто від *парадигматичних відношень*, а також від значень *синтагматично пов'язаних* із ними слів.

Розуміння мови як системно-структурного утворення спонукало науковців до думки про компонентну структуру лексичного значення слова. Основи *компонентного аналізу* заклали В. Потье та А. Греймас. Поштовхом для його виникнення слугувала методика опозитивного аналізу у фонології, яку розробив М. Трубецькой. Згодом цей метод поширився на дослідження граматичних та лексичних значень. На матеріалі граматичних значень метод *компонентного аналізу* вперше застосував Р. Якобсон для опису категорії відмінка. Перенесена на вивчення лексичної семантики, ця методика отримала назву *компонентного аналізу*, сутність і призначення якого зводиться до того, що «в сукупності аналізованих мовних одиниць виділяються ті ознаки, за допомогою яких одні одиниці різняться між собою, інші, навпаки,

об'єднуються» [32, с. 106]. Отже, метод компонентного аналізу орієнтований на встановлення семантичної структури значень, на визначення поняттєвого змісту та ролі кожної семи в структурі значення.

Актуальність роботи зумовлена тим, що складені назви із семою **‘вода’** ще не були об'єктом окремого дослідження, до сьогодні не акцентовано уваги на ролі окремої семи у збагаченні значень компонентів складеної назви. Тривалий час терміни описували:

1) як одиниці певної терміносистеми: соціолінгвістична (І. Верста), економічна (О. Винник), фізична (І. Волкова, І. Процик, В. Пілецький), хімічна (Г. Наконечна), термінологія офіційно-ділових документів (Д. Горбачук), видавнича (Е. Огар, М. Процик), біологічна (Л. Симоненко), юридична (О. Сербенська), військова (Т. Михайленко, Л. Мурашко, Я. Яремко, М. Паночко, І. Боровська), радіотехнічна (І. Кочан), морська (М. Полупанова), мінералогічна (Н. Овчаренко), геологічна (М. Годована), гідромеліоративна (Л. Малевич), соціально-економічна (Т. Дячук) та ін.;

2) як окремі семантичні, тематичні чи граматичні групи: абстрактні іменники (О. Микитюк), предметні назви (Л. Чернишова), окремі групи релігійної лексики (С. Бібла, І. Бочарова, Н. Піддубна), назви військової форми одягу (Н. Яценко), військових звань і посад (Л. Мурашко) та ін.;

3) за історією становлення і розвитку окремої терміносистеми: фізична термінологія (І. Процик), терміносистема соціальної праці (І. Байбакова), музична термінологія (С. Булик-Верхола), термінологія риторики (З. Куньч), термінологія автомобілебудування (Н. Нікуліна), термінологія державного управління (Н. Коцюба), машинобудівна термінологія (О. Литвин), електроенергетична термінологія (Л. Харчук), політекономічна термінологія (Т. Панько) та ін. За семами терміни майже не описано. Окремі аспекти семного аналізу термінів досліджувала Г. Мацюк.

Мета роботи – з'ясувати лексико-семантичні особливості складених назв із семою **‘вода’**. Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– схарактеризувати особливості лексико-семантичного поля із семою **‘вода’**;

– встановити наявність семи **‘вода’** у семантичній структурі компонентів складених назв;

– з'ясувати, які лексеми становлять ядро і периферію лексико-семантичного поля із семою **‘вода’**;

– визначити, чи є сема **‘вода’** явною в семантичній структурі аналізованих складених назв, чи прихованою (або відсутньою).

Під *семою* розуміємо елементарні одиниці змісту, на які можна розкласти значення слова. Тому використання *компонентного аналізу* є актуальним для аналізу семантичної структури слова, і для вивчення схожості та близькості між словами і встановлення семантичного зв'язку між ними у структурі термінів-словосполучень із семою *'вода'*. Високий ступінь абстрактності семантичного компонента сприяє тому, що він може входити у значення різних слів. *Семи*, з яких складається зміст лексичного значення слова, співвідносяться з ознаками відповідних понять. Ознаки понять відображають ознаки явищ об'єктивної дійсності, чим пояснюється екстралінгвальна природа *семи*.

Щодо складених назв із семою *'вода'*, то метод *компонентного аналізу* орієнтований на встановлення семантичної структури значень компонентів. Отже, семантична структура складених назв із семою *'вода'* – це сукупність сем, які відображають суттєві ознаки наукового поняття. Науковці вважають, що «для спеціальної лексики є виправданим використання поняття «лексичне поле». Поза межами поля спеціальна лексика залишається або зовсім незрозумілою, або вживається в іншому значенні, має іншу валентність, інші системні зв'язки» [48, с. 29].

Термін *поле* ввів у лінгвістику Г. Ібсен у 1924, визначивши поняття поля як сукупність слів, об'єднаних спільним значенням. Сама ідея поля виникла у Й. Тріра, який вважав, що слова існують у свідомості мовця чи слухача не розрізнено, а пов'язані за змістом. Тому мовознавець висунув ідею *поняттєвого поля*, розмежувавши його із *полем лексичним*. Метод *поля*, незважаючи на неоднозначне трактування та оцінку дослідників (Л. Васильєв [4], Н. Долгих [11], С. Кантемір [12], Ю. Караулов [13], Н. Мех [23], Л. Пац [30], Е. Столярова [47] та ін.), найширше застосовують для дослідження лексичних одиниць. Ю. Апресян, прагнучи знайти об'єктивні критерії для виділення семантичних полів, виходить зі структурної моделі вживаних у певному значенні слів. Е. Косеріу визначає *лексичне поле* як *лексичну парадигму* або *сукупність лексем*, об'єднаних спільною лексичною сутністю. З. Вердієва наголошує на тому, що «поле в лінгвістиці – це сукупність слів різних частин мови, об'єднаних спільністю вираження одного поняття. Саме поняття і є основою інтеграції слів у поле. Слово може виражати поняття і співвідноситися з ним опосередковано через субординативні компоненти своєї смислової структури. Словесні знаки, в смисловій структурі яких домінує ознака, що співвідноситься з поняттям, яке інтегрує поле, становить ядро поля» [6, с. 4].

Г. Пірус [31, с. 324] зазначає, що побудова поля зводиться до вибору семантичної зони, центром якої буде лексичний ідентифікатор,

що поєднує в своїй структурі і семантичні, і функціональні ознаки, спільні для всього поля. Тому лексичний центр поля не варто отожднювати з компонентом поля, оскільки він є лише його своєрідною назвою, відображаючи його значеннєве наповнення та маючи *інтегральну сему*³ – категорійно-лексичну (архісему, класему). Отже, під **лексико-семантичним полем** розуміємо складну *системно-структурну* організацію, елементами якої є слова, що в плані змісту характеризуються особливою семантичною структурою, а в плані вираження – характерною сполучуваністю.

Лексико-семантичні поля здатні семантично розпадатися на *лексико-семантичні групи*, об'єднані спільною *диференційною*⁴ семою, а ті, у свою чергу, на *лексико-семантичні підгрупи*, для яких сема, що була *диференційною* для лексико-семантичної групи, стає інтегральною. Відповідно у значенні кожної лексеми, що представляє *лексико-семантичні групи* чи *підгрупи*, можна виявити власні *диференційні* семи. Основною ознакою, за якою відбувається відбір лексем у лексико-семантичні групи, є *інтегральна сема*, до якої висувають такі вимоги [18, с. 71–72]: однорідність значення лексем, які відбираються у лексико-семантичне поле; чітка орієнтація на тип лексико-семантичної групи. Такі особливості *інтегральної* ознаки відповідають загальним властивостям лексико-семантичних угруповань, що існують у мові, відображаючи системні взаємозв'язки елементів усередині групи, їхню відносну самостійність.

Особливості лексико-семантичного поля із семою 'вода'.

Оскільки структурним компонентом кожної аналізованої складеної назви є слово із семою **'вода'**, то ці компоненти мають предметно-логічний аспект, утворюючи *лексико-семантичне поле із семою 'вода'*. У межах *лексико-семантичного поля* слова мають різний статус: в одних наявні найбільш суттєві диференційні ознаки, тому вони утворюють *ядро лексико-семантичного поля*, інші, маючи специфічні диференційні ознаки, становлять *периферію* поля. Кожне *лексико-семантичне поле* за співвідношенням *ядра* і *периферії* відзначається своєрідністю. Центральним словам, що мають просту морфологічну будову, притаманна широка сполучуваність. Лексеми, які належать до *периферії лексико-семантичного поля*, відзначаються складністю морфологічної будови, обмеженістю у сполучуваності,

³ Під інтегральною розуміємо сему, за якою лексичні одиниці об'єднуються у лексико-семантичні групи.

⁴ Під диференційною розуміємо сему, за якою протиставляються значення лексичних одиниць.

часто є запозиченими. Ядро лексико-семантичного поля із семою **‘вода’** утворюють лексеми, у яких сема **‘вода’** є інтегральною, зокрема, це іменники *ріка, озеро, море, водойма (водоймище), джерело, крапля, лагуна, вода, рідина, лід, пара, хвиля, дощ, течія, повінь, приплив, акваторія*, прикметники *водний, річковий, краплинний, рідинний*, які в межах поля завдяки диференційним семам утворюють лексико-семантичні групи та підгрупи (рис. 1.). Диференційні семи виділяємо через лексикографічний опис компонентів лексико-семантичного поля із семою **‘вода’**.

Периферією лексико-семантичного поля із семою **‘вода’** є лексеми, у яких сема **‘вода’** є диференційною, зокрема, це складні слова з компонентами **аква-** (*аквадистильатор*), **гідро-** (*гідровузол, гідроелектростанція, гідрологія, гідромеханізація, гідротехніка, гідротурбіна, гідрохімічний* тощо), **водо-** (*водозабір, водозабірний, водовід, водовибірання, водовідлив, вододіл, водозлив, водокористування, водомір, водоносіть, водопровід* тощо), **льодо-** (*льодохід*), **паро-** (*пароподібний*) тощо.

Підхід до опису лексико-семантичних полів, що охоплюють одиниці різних частин мови та об’єднані інтегральною семою, вважають досить перспективним, оскільки між членами поля встановлюються і семантичні зв’язки, і функціональні відношення. Інтегральні та диференційні семи встановлюють завдяки лексикографічному описові компонентів, оскільки семантичні компоненти значень мають узагальнений характер.

Наприклад, до лексико-семантичної групи **вода-лід** належить лексема **лід** – «замерзла **вода**, вода, що *перейшла* в твердий кристалічний стан; // сукупність суцільної маси *замерзлої води*» [45, т. 4, с. 508]. У дефініції лексеми є диференційні семи *‘процес’*, *‘температура’*.

До лексико-семантичної групи **вода-газ** належить лексема **пара** – «газ, у який *перетворюється вода* при випаровуванні; *газоподібний стан води*; // видиме *скупчення* найдрібніших краплинок *води*, що утворюються в повітрі від чого-небудь вологого, при зіткненні теплого і холодного повітря і т. ін.» [45, т. 6, с. 60]. У значенні лексеми є диференційні семи *‘процес’*, *‘температура’*.

Особливості лексико-семантичної групи **вода-рідина** полягають у тому, що лексеми, які належать до неї, мають певний набір диференційних сем. Спільні для значення цих лексем диференційні семи (диференційні семи другого рівня) автоматично стають інтегральними, на основі чого лексеми об’єднуються у лексико-семантичні підгрупи (усього утворено дев’ять лексико-семантичних підгруп).

Наприклад, лексико-семантичну підгрупу **заглибина в землі** об'єднує аналогічна диференційна сема другого рівня. Отже, ця диференційна сема другого рівня стає інтегральною для лексем *озеро, море, водойма (водоймище), акваторія, став (ставок), лагуна, лиман*:

Рис. 1. Схема ядра лексико-семантичного поля із семою **‘вода’**

– **акваторія** – «ділянка **водної поверхні** у визначених межах моря чи порту» [44, с. 33]. Диференційними у значенні лексеми є семи **‘розмір’**, **‘місце утворення’**, **‘водна поверхня’**;

– **водойма (водоймище)** – «природне або штучне заглиблення в землі, у якому нагромаджується і затримується **вода**» [45, т. 1, с. 720]. Диференційними у значенні лексеми є семи **‘функція’**, **‘місце утворення’**, **‘спосіб утворення’**;

– **лагуна** – «1. Неглибока **морська затока**, що утворилася внаслідок відокремлення частини моря піщаною косою. 2. Внутрішньоводна **водойма** коралового острова» [45, т. 8, с. 432]. Для першого і другого значень лексеми характерні диференційні семи **‘спосіб утворення’**, **‘місце утворення’**;

– **лиман** – «**затока** з морською **водою** в гирлі річки або озера поблизу моря, іноді багата на грязі з лікувальними властивостями» [45, т. 4, с. 485]. У значенні лексеми виявлено диференційні семи **‘функція’**, **‘місце утворення’**;

– **море** – «частина океану – великий **водний простір** з гірко-солоною водою, який більш-менш оточений суходолом; // дуже велике озеро з такою **водою**» [45, т. 4, с. 802]. У значенні лексеми наявні диференційні семи 'розмір', 'смак', 'місце утворення';

– **озеро** – «природна або штучна заглибина, заповнена **водою**» [45, т. 5, с. 653]. У значенні лексеми виявлено диференційну сему 'спосіб утворення';

– **став, ставок** – «**водоймище** (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною **водою**; місце розлиття річки, струмка перед загатою» [45, т. 9, с. 624]. У значенні лексеми є диференційні семи 'спосіб утворення', 'місце утворення'.

Лексико-семантичну підгрупу **рух води** утворюють лексеми, об'єднані диференційною семою другого рівня '**рух**', що є інтегральною для лексем *річка, потік, джерело, течія, хвиля*:

– **потік** – «*річка* (переважно невелика), струмок із стрімкою течією; // *маса води, що стрімко тече*» [45, т. 7, с. 410]. Для значення лексеми характерні диференційні семи '*швидкість*', '*розмір*';

– **приплив** – «періодичне підвищення рівня **води** в океанах і відкритих морях; // збільшення кількості води де-небудь» [5, с. 944]. Для значення лексеми характерні диференційні семи '*процес*', '*місце утворення*', '*темпоральна характеристика*', '*кількість*';

– **рідина**⁵ – «один із станів речовини, проміжний між твердим і газуватим; // *текуча суміш* із різних твердих і рідких речовин» [5, с. 1033];

– **ріка (річка)** – «**водний потік**, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і *тече* по видовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла» [45, т. 8, с. 574]. Диференційними у зазначеній лексемі є семи '*живлення*', '*напрямок руху*';

– **течія** – «1. *Рух води* в річці від верхів'я до гирла; // напрям потоку води в річці від верхів'я до гирла. 2. *Маса води*, що *рухається* в річці, струмкові тощо; струмине; // *маса води* в морях і океанах, що *рухається* в певному напрямку» [45, т. 4, с. 519]. У значенні лексеми виявлено диференційні семи '*напрямок руху*', '*місце утворення*', '*маса*';

– **хвиля** – «*вал води*, зумовлений коливальним рухом водної поверхні внаслідок дії вітру» [45, т. 11, с. 307]. У значенні лексеми диференційною є сема '*спосіб утворення*', '*процес*'.

До лексико-семантичної підгрупи **хімічна сполука** належить лексема **вода** – «прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу **хімічну сполуку** водню з киснем» [45, т. 1, с. 716–717]. У значенні лексеми виявлено диференційну сему '*колір*'.

⁵ Беремо до уваги лексему *рідина*, яка у значенні складеної назви містить сему *вода*.

Лексико-семантичну підгрупу **спосіб утворення** утворюють лексеми, об'єднані аналогічною *диференційною семою другого рівня*, яка є інтегральною для лексем *розчин, повінь, джерело, дощовий, басейн*:

– **басейн** – «1. *Штучне водоймище* зі стінами, укріпленими цементом, бетоном і т. ін. 2. Територія, яку охоплює річка з притоками; // *територія, прилегла до моря, озера*» [5, с. 38]. У значенні лексеми виявлено диференційні семи *'спосіб утворення', 'величина'*;

– **джерело** – «потік *води*, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню» [45, т. 2, с. 262]. У значенні лексеми виявлено диференційні семи *'рух', 'спосіб утворення'*;

– **дощовий** – «який складається з *краплин дощу*; // який утворився з *дощу*» [5, с. 246]. У значенні лексеми виявлено диференційну сему *'спосіб утворення'*;

– **розчин**⁶ – «*рідина*, що утворилася в результаті розчину твердої, рідкої чи газоподібної речовини в рідкій речовині» [45, т. 11, с. 543]. У значенні лексеми виділено диференційні семи *'температура', 'спосіб утворення'*;

– **сніговий** – як компонент складених термінів із семою *'вода'* вживається зі значенням «зроблений зі *снігу* або в *снігу*; // який утворився зі *снігу*» [5, с. 1156]. У значенні лексеми виявлено диференційну сему *'спосіб утворення'*.

До лексико-семантичної групи **процес** належить лексема *повінь* – «розлиття річки при весняному розтаванні снігу, льоду або тривалих дощів чи великих злив» [45, т. 6, с. 673], у значенні якої сема *'процес'* є диференційною семою другого рівня. У значенні лексеми також виявлено диференційну сему *'темпоральна характеристика'*.

Лексико-семантичну підгрупу **форма води** об'єднує аналогічна диференційна сема другого рівня, яка є інтегральною для лексеми *крапля*:

– **крапля** – «маленька частинка якої-небудь *рідини*, схожа на кульку» [45, т. 4, с. 325]. Диференційними в зазначеній лексемі є семи *'розмір', 'кількість'*. Такі самі диференційні семи набуває лексема **краплинний** ← *краплина* ← *крапля* [45, т. 4, с. 325].

До лексико-семантичної підгрупи **функція** належать лексеми, об'єднані аналогічною *диференційною семою другого рівня*:

– **водяний** – «1. Стосується *води*; 2. Який живе або росте у *воді* чи на її поверхні; 3. Який діє за допомогою *води*» [5, с. 155];

– **лиманний** – «який стосується *лиману*» [5, с. 486];

– **льодяний** ← **льодовий** – як компонент складених термінів вживається у значенні «*призначений для використання в місцевості,*

⁶ Беремо до уваги лексему *розчин*, яка у значенні складеної назви містить сему *вода*.

вкритій шаром **льоду**» [5, с. 498]. У дефініції лексеми є диференційна сема '*стан води*';

– **озерний** – як компонент складених термінів із семою **вода** вживається у значенні «*який живе, водиться, росте в озері, на озері*» [5, с. 664]. У значенні лексеми є диференційна сема '*місце розташування*';

– **паровий** – «1. Який *служить* для одержання, скупчення **пари**; // якому *надає руху* сила **пари**; // який *використовує* тепло пари. 2. Приготовлений для споживання дією **пари**» [5, с. 706]. У дефініції лексеми диференційною є сема '*стан води*';

– **річковий** – «1. Прикм. до ріка, річка. 2. Призначений для плавання по **річці**, пов'язаний із роботою на ній» [45, т. 8, с. 579].

У межах лексико-семантичної групи **вода-рідина** виділено лексико-семантичну підгрупу **атмосферні опади** на основі аналогічної диференційної семи другого рівня, що є інтегральною для лексем **сніг**, **дощ**:

– **сніг** – «*атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів*» [45, т. 9, с. 422]. У значенні лексеми виявлено диференційні семи '*температура*', '*форма*', '*колір*', '*спосіб утворення*';

– **дощ** – «*атмосферні опади, що випадають з хмар у вигляді краплин води*» [45, т. 2, с. 402]. У значенні лексеми є диференційні семи '*форма*', '*характер руху*'.

Сукупність усіх опозиційних зв'язків усередині ядра лексико-семантичного поля із семою '**вода**' формує ієрархічний характер його структури, який пояснюється тим, що всі елементи лексико-семантичних груп та підгруп містять сему '**вода**'. Крім того, кожна лексико-семантична група чи підгрупа передбачає інтегральні семи (*диференційні семи першого і другого рівнів*), які конкретизуються власними диференційними семами, утворюючи підпарадигми. За допомогою таких диференційних сем встановлюються відношення між лексичними значеннями слів. Тісний взаємозв'язок між лексико-семантичними групами і семантичними ознаками визначається характером та кількістю диференційних сем.

Периферію лексико-семантичного поля із семою '**вода**' утворюють складні слова із композитами **аква-**, **водо-**, **гідро-**, **сніго-**, у яких сема '**вода**' є диференційною, а також слова, у яких сема '**вода**' прихована (*ванна, душ, гребля*). Щоправда терміни з компонентом **аква-** здебільшого є однослівними (*акваланг, акварель, аквамарин, акваріум, аквакультура, акватинта, акведук, акватинія, акваплан, аквагідрокомплекс, акватація, аквавіта, аквадаг та ін.*).

У лексемах із компонентами **гідро-**, **водо-**, **аква-**, **сніго-** сема '**вода**' є диференційною, інтегральними будуть семи:

– ‘**споруда**’ у лексемах: **водозабір** – така сема є інтегральною для цієї лексеми у другому значенні – «**споруда** для забирання води з річки, водоймища і т. ін.» [5, с. 154]; **водопідіймач** – «**споруда** для підймання води» [45, т. 1, с. 721]; **водоскид** – «**споруда** для зливання зайвої води (проти розрахованого рівня) з водоймищ, каналів і т. ін.» [45, т. 1, с. 722]; **водоприймач** – «**споруда** для забирання води з річки, водоймища і т. ін.» [45, т. 1, с. 720–721]; **водовипуск** – «**споруда** для регульованого випуску води з водойми (з метою водопостачання, іригації та ін.)» [5, с. 154]; **водозбір** у другому значенні – «горизонтальна **споруда** або природне водоймище, де збирається вода» [5, с. 154]; **водозбірник** – «природна або штучна **ємність** для нагромадження, збирання води» [5, с. 154]; **гребля** – «гідротехнічна **споруда**, що перегороджує річку або інший водотік для створення водосховищ, одержання енергії і т. ін.» [5, с. 197];

– ‘**сукупність споруд**’: у значенні лексем **гідроелектростанція** («комплекс гідротехнічних **споруда** і енергетичного устаткування для перетворення енергії водного потоку в електричну енергію» [45, т. 2, с. 66]), **гідровузол** («**сукупність** гідротехнічних **споруд**, розташованих в одному місці та призначених для вирішення одного або кількох водогосподарських завдань» [5, с. 180–181]); **водовідвідний** ← **водовідвід** («**система споруд** для відведення поверхневих і ґрунтових вод» [5, с. 154]);

– ‘**устаткування**’: така інтегральна сема є у значенні лексеми **водовідлив** у першому значенні – «**устаткування** для спускання води» [45, т. 1, с. 719];

– ‘**насиченість**’ у лексемі **водоносність** – «**насиченість** водою; // потужність річки (потоку і т. ін.), що визначається кількістю води, яка протікає через поперечний переріз річки за одиницю часу» [45, т. 1, с. 721];

– ‘**функція**’: **водоочисний** – «який **очищає** воду...» [45, т. 1, с. 721]; **водонепроникність** ← **водонепроникний** – «який **не пропускає** води» [45, т. 1, с. 721]; **водопроникність** ← **водопроникний** – «який **пропускає** воду» [5, с. 154]; **водонапірний** – «який **подає** воду під дією тиску» [45, т. 1, с. 721]; **водозбірний** – «який **збирає, нагромаджує** воду» [45, т. 1, с. 720]); така сама інтегральна сема властива лексемам **водоспоживання**, **водокористування**, утворених від словосполучень **споживання води** (значення лексеми **споживання** ← **споживати** – «1. **Уживати** як їжу, як питво; 2. **Використовувати, витрачати** для задоволення» [5, с. 1176]), **використання води** (значення лексеми **користування** ← **користуватися** – «**Уживати, вико-**

ристовувати що-небудь для власних потреб» [5, с. 455]); **гідроізоляція** – «захист будівельних конструкцій і споруд від проникнення та руйнівного впливу води або хімічно агресивних рідин» [44, с. 195]; **водостічний** – «призначений для стікання води» [5, с. 155]; **водовідливний** – «призначений для відливання води» [5, с. 154];

– **‘процес’**: **гідротранспорт** – «переміщення твердих матеріалів у завислому стані в потоці води» [5, с. 181]; **водовідлив** у другому значенні – «те саме, що **водовідливання** – **відкачування** води, яка проникає куди-небудь» [5, с. 154]; **гідрограф**: така інтегральна сема властива значенню лексеми, яке подає Словник іншомовних слів за редакцією О. Мельничука, – «**графік зміни** в часі витрат води в річці за рік або його частину, наприклад, за сезон» [44, с. 194]; **водозбір** у першому значенні – «**збирання, нагромадження** води» [5, с. 154]; лексема **ванна** у другому значенні – «**процес** миття, купання у такій посудині; // **занурення** оголеного тіла або якоїсь його частини на певний час у воду чи інше середовище (грязь із лікувальною метою)» [5, с. 74]; **водопостачання** – «**постачання** води населенню, промисловим об’єктам тощо» [45, т. 1, с. 721]; **водоспоживання** – «**споживання** води (у процесі життєдіяльності, для господарських або побутових потреб)» [5, с. 154]; **гідравлічний** – «який **діє або здійснюється** за допомогою тиску води» [5, с. 180];

– **‘спосіб виконання’**: **гідромеханізація** – «**спосіб виконання** земляних, гірничих та ін. робіт за допомогою енергії потоку води» [45, т. 2, с. 67];

– **‘прилад’** у першому значенні лексеми **водомір** – «**прилад** для вимірювання витрат води» [45, т. 1, с. 720]; **аквадистильатор** – «**прилад** для перегонки води» [45, т. 1, с. 376];

– **‘наука’** у лексемах **гідрологія** – «**наука**, що вивчає гідросферу, її властивості, явища й процеси, що відбуваються в ній» [44, с. 196]; **гідрометричний** ← **гідрометрія** – «**розділ гідрології**, що розробляє методи вивчення режиму водних об’єктів, вимірювання та обліку всіх вод земної поверхні» [44, с. 196]; **гідротехнічний** ← **гідротехніка** – «**наука** про водні ресурси, використання їх та боротьбу з руйнівною дією води за допомогою гідротехнічних споруд» [44, с. 197];

– **‘механізм’** у значенні лексеми **гідротурбіна** – «**двигун** з обертотним рухом, у якому використовується енергія потоку води» [5, с. 181]; **гідроагрегат** – «**агрегат**, що складається з гідротурбіни й гідрогенератора» [44, с. 194]; **гідрогенератор** – «синхронний **генератор** змінного струму, що приводиться у дію гідротурбіною» [44, с. 194]; **гідроциліндр** – «гідравлічний **двигун** із зворотно-поступаль-

ним рухом поршня» [44, с. 198]; **водоспуск** – «**труба** для спускання води» [5, с. 155];

– **‘сукупність механізмів’**: **гідропередача** – «**сукупність** гідравлічних **механізмів**, які служать для передачі енергії від головного вала до веденого» [5, с. 181];

– **‘система’** у значеннях лексем **водовід** («те саме, що водопровід» [5, с. 154]), **водопровід** – «**система труб**, нагнітальних установок, фільтрів і т. ін. для подавання води до місць споживання» [45, т. 1, с. 721]; **водовідвід** – «**система споруд** для відведення поверхневих і ґрунтових вод» [45, т. 1, с. 719];

– **‘пристрій’** у значенні лексем **водоспуск** («**труба** для спускання води» [45, т. 1, с. 722]), **гідрант** («водорозбірний **пристрій** на водопровідній мережі для подачі води, здебільшого під час гасіння пожеж» [5, с. 180]), **водостік** («**пристрій** для стікання води (водовідвідний жолоб, труба тощо); // спадисте місце на поверхні землі для стікання води» [5, с. 155]);

– **‘отвір’** у лексемі водозлив – «**отвір** у верхній частині греблі для пропускання зайвої води» [45, т. 1, с. 720];

– **‘машинна’**: **гідромотор** – «**машина**, у якій ведена ланка (вал, шток) приводиться в обертання напором робочої рідини» [5, с. 181]; снігоочисник – «**машина** для очищення снігу із залізничних колій, автомобільних шляхів, вулиць і т. ін.» [5, с. 1156];

– **‘місце розташування’**: **водосховище** – «**місце**, де нагромаджується та зберігається вода» [5, с. 155];

– **‘лікувальна процедура’**: лексема **душ** у другому значенні – «**водолікувальна** або **гігієнічна процедура**, за якої водяний струмінь діє на тіло людини» [5, с. 252]; лексема **ванна** у третьому значенні – «**лікування**, зміцнення тіла діянням чого-небудь (повітря, сонця і т. ін.) на його поверхню» [5, с. 74];

– **‘пристосування’**: лексема **душ** у першому значенні – «**пристосування** для обливання тіла водяними струминками» [5, с. 252];

– **‘посудина’**: лексема **ванна** у першому та четвертому значеннях – «1. Велика, довгаста **посудина** для миття, купання. 4. У різних галузях техніки – відкрита **посудина** або апарат, в якому міститься рідке середовище (розчин, розплав)» [5, с. 74];

– **‘організм’**: **гідробіонти** – «**організми**, що живуть у водному середовищі» [5, с. 180].

Зважаючи на ті диференційні семи, що наявні в значенні лексем, які утворюють периферію лексико-семантичного поля із семою **‘вода’** і є компонентами аналізованих складених назв, вважаємо, що

всі лексеми утворюють п'ять лексико-семантичних підгруп (рис. 2.):

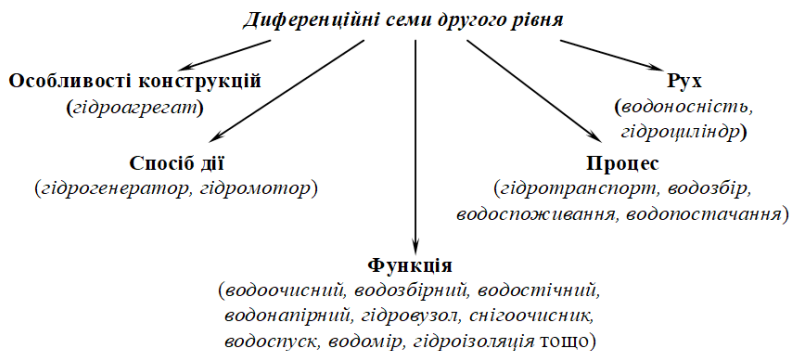

Рис. 2. Схема периферії лексико-семантичного поля із семою **‘вода’**

Сема **‘вода’** у структурі складених назв.

Кожна спеціальна термінологія як інструмент організації та репрезентації спеціальних знань відображає поняттєву систему певної галузі науки або техніки у формі терміносистеми. Така система водночас виконує функцію лексичної системи спеціальної мови в певній галузі. Отже, системному аналізу підлягає і структурна будова термінів, і їхнє семантичне наповнення.

Лексико-семантичні процеси складених назв із семою **‘вода’** передбачають розвиток семантичної структури тієї лексичної одиниці, яка вже існує в сучасній українській літературній мові, у напрямі спеціалізації цієї одиниці в науково-технічній термінології. Така лексична одиниця набуває нових сем, які розширюють та уточнюють значення того чи іншого компонента в структурі складеної назви, що відповідно впливає на значення терміносполуки в цілому.

Оскільки складені назви із семою **‘вода’** належать до різних терміносистем (іноді один термін-словосполучення входить у різні терміносистеми), то поділяємо їх на *лексико-семантичні групи* за лексемою, що є стрижневим компонентом і містить інтегральну сему **‘вода’**. Принцип лексико-семантичного поля дає змогу встановити вагомість семи **‘вода’** у семантичній структурі аналізованих складених назв, а також простежити, яких диференційних сем набувають загальнонавчовані лексеми чи загальнонаукові терміни як компоненти складеної назви, а які диференційні семи конкретизуються інши-

ми компонентами аналітичної конструкції. Зокрема, це стосується тих структурних компонентів, у значенні яких сема **‘вода’** є інтегральною.

До лексико-семантичної групи, що має диференційну сему *першого рівня* **‘стан води’**, належать складені назви, стрижневими компонентами яких є лексеми:

- **лід**: значення лексеми набуває диференційних сем **‘розташування’** (лід внутрішньоводний, лід глибинний, лід донний, лід материковий, лід полярного моря, лід [крига] полярний), **‘спосіб утворення’** (лід штучний), **‘хімічна характеристика’** (лід кристалічний), **‘форма’** (лід млинчастий), **‘якість’** (лід аморфний, лід крихкий, лід сухий, лід щільний) тощо;

- **пара**: як компонент складених назв значення лексеми набуває диференційної семи **‘спосіб утворення’** (пара водяна, пара свіжа тощо).

Лексико-семантичну групу **вода-рідина** поділяємо, як і лексеми, за диференційними семами *другого рівня*. Диференційну сему **‘заглибина в землі’** представляють складені назви, стрижневими компонентами яких є лексеми:

- **озеро**: у значенні лексеми як компонента складених назва із семою **‘вода’** конкретизуються диференційні семи **‘спосіб утворення’** (озеро вулканічне, озеро гирлове, озеро улоговинне, озеро кратерне), **‘функція’** (озеро поповнювальне), а також набуває нових диференційних сем **‘рух’** (озеро проточне, озеро безстічне), **‘хімічна характеристика’** (озеро солоне, озера дистрофні, озера евтрофні, озера мезотрофні), **‘температура’** (озеро (температурно) одностаїне [ненашароване]) тощо;

- **водойма (водоймище)**: у складі термінів-словосполучень конкретизує диференційні семи **‘спосіб утворення’** (водойма штучна, водоймище наливне, водоймище міжбасейнове), **‘функція’** (водойма фільтрувальна, водоймище добового регулювання, водоймище регулювальне, водоймище тижневого регулювання), а також набуває диференційних сем: **‘температура’** (водойма ізотермічна), **‘темпоральна характеристика’** (водоймище сезонне, водоймище тимчасове), **‘хімічна характеристика’** (водойма дистрофна, водойма евтрофна) тощо;

- **море**: отримує диференційні семи **‘процес’** (море бурхливе, море наступальне), **‘розташування’** (море внутрішнє (континентальне));

- **ставок**: містить диференційну сему **‘функція’** (ставок [водойма] аеробний, ставок охолоджувальний, ставок водоростевий);

- **лагуна**: містить диференційну сему **‘функція’** (стічноводна лагуна);

- **лиман**: у структурі складених термінів уточнює диференційну сему **‘місце утворення’** (лиман заплавний), а також набуває дифе-

ренційних сем **‘темпоральна характеристика’** (лиман тимчасовий), **‘спосіб утворення’** (лиман природний);

– **акваторія**: у структурі терміносполук із семою **‘вода’** уточнює диференційну сему **‘місце утворення’** (акваторія малярійна, акваторія природна, акваторія портова).

Диференційну сему **‘рух’** представляють складені назви, стрижневими компонентами яких є лексеми:

– **потік**: як компонент складених назв набуває диференційної семи **‘характер руху’** (потоки вільні);

– **приплив**: у структурі аналізованих терміносполук набуває диференційної семи **‘колір’** (приплив блакитний, приплив зелений, приплив червоний);

– **рідина**: як компонент складених термінів набуває диференційних сем **‘функція’** (рідина водоочисна), **‘розташування’** (рідина амніотична, рідина внутрішньоочна).

– **ріка (рчка)**: як компонент складених термінів набуває диференційних сем **‘характер руху’** (річка бурхлива, річка спокійна, річка з активною динамікою руслових процесів, річка припливна, річка сплавна, річка неприпливна, річка мандрівна), **‘спосіб утворення’** (річка озерна, річка гірська, річка передгірна, річка рівнинна), **‘температура’** (річка замерзла), **‘функція’** (річка відкрита) тощо;

– **течія**: конкретизує диференційну сему **‘місце утворення’** (течія підземна, течія придонна, течія морська, течія річки, течія води, течія річки, течія приземна), а також отримує диференційні семи **‘характер руху’** (течія бурхлива, течія вільна [безнапірна], течія неперервна, течія спокійна, течія стрімка, течія турбулентна), **‘розмір’** (течія дворозмірна, течія неоднорозмірна), **‘форма’** (течія віялоподібна, течія кільцева, течія суцільна) тощо;

– **хвиля**: як компонент складених назв набуває диференційної семи **‘характер руху’** (хвилі рухомі, хвилі нерегулярні, хвилі регулярні, хвилі нерухомі).

Диференційну сему **‘хімічна сполука’** представляють складені терміни, компонентом яких є лексема:

– **вода**: лексема вода у структурі складених термінів із семою **‘вода’** конкретизує диференційні семи **‘колір’** (вода рожева, вода забарвлена), **‘хімічна характеристика’** (вода мінералізована, вода капілярна, вода кисла, вода деаерована, вода деіонізована (у парфумерії – м’яка вода), вода жорстка, вода зм’якшена, вода знесолена, вода знекремнена), а також набуває таких диференційних сем: **‘руйнування’** (вода агресивна), **‘рух’** (вода проточна, вода нерухома, вода

транзитна), **‘розташування’** (вода поверхнева, вода підземна, вода котлова), **‘функція’** (вода освітлена, вода купальна, вода зрошувальна [іригаційна], вода гравітаційна, вода охолоджувальна, вода відпрацьована, вода лікувальна, вода живильна, вода питна), **‘вбирання вологі’** (вода гігроскопічна), **‘ступінь забруднення/очищення’** (вода прозора, вода очищена, вода брудна, профільтрована річкова вода, вода чиста та ін.), **‘якість’** (вода сумнівної якості) та ін.;

– **води стічні (вода стічна)** (у Великому тлумачному словнику сучасної української мови – **води льяльні**) відразу подано із термінологічним значенням – «забруднена вода, що зливається з морських річкових суден через льяло (канал уздовж борту судна в нижній частині судна для стікання води)» [5, с. 153]. У різних терміносистемах значення терміна-словосполучення набуває диференційних сем **‘очищення’** (води стічні дезінфіковані, вода стічна очищена, вода стічна прогресивно очищена, води стічні [стоки] регенеровані, води стічні освітлені, вода стічна необроблена тощо), **‘руйнування’** (води стічні агресивні), **‘ступінь радіоактивності’** (вода стічна [суспензія] високої радіоактивності), **‘хімічна характеристика’** (стоки [стічні води] без вмісту азоту, стоки кислі, стоки лужні), **‘бруд’** (води стічні побутові, води стічні промислові, води стічні феноловмісні тощо), **‘місце розташування’** (стоки [стічна вода] у металевих [залізних] бочках, води стічні, транспортовані в цистернах) тощо;

– **розчин:** розчин водяний, розчин водний.

Диференційну сему **‘процес’** виявлено у складених назвах із компонентом:

– **повінь:** набуває диференційної семи **‘спосіб утворення’** (повінь водна, повінь водокамінна, повінь дощова, повінь льодовикова, повінь снігова).

Диференційну сему **‘форма води’** представляють складені назви із компонентами:

– **крапля:** отримує диференційну сему **‘спосіб утворення’** (крапля дощова).

Диференційну сему **‘спосіб утворення’** представляють складені назви із компонентом:

– **басейн:** у структурі аналізованих термінів-словосполучень конкретизує диференційну сему **‘спосіб утворення’** (басейн водозбірний, басейн річковий), а також набуває диференційної семи **‘функція’** (басейн [озеро] поповнювальний, басейн (стічних вод) допоміжний осадний).

Диференційну сему **‘атмосферні опади’** представляють складені назви із компонентами:

– **дощ**: у структурі аналізованих термінів-словосполучень конкретизує диференційну сему **‘спосіб утворення’** (дощ *штучний*), а також набуває диференційних сем **‘колір’** (дощ *кривавий* «кольоровий»), **‘характер руху’** (дощ *дрібний*, дощ *інтенсивний*), **‘хімічна характеристика’** (дощ *кислий*, дощ *кислотний*), **‘функція’** (дощ *атмосфероочисний*, дощ *очищувальний*, дощ *зливовий*) тощо;

– **сніг**: у значенні лексеми конкретизує диференційну сему **‘якість’** (сніг *мокрый*, сніг *хуртовинний*, сніг *щільний*).

На окрему увагу заслуговують складні слова з компонентом **водо-**:

– **водовідлив**: набуває диференційних сем **‘спосіб відливу’** (водовідлив *механічний*, водовідлив *ступінчастий*), **‘місце відливу’** (водовідлив *рудниковий*, водовідлив *шахтний*);

– **водозабір**: як компонент складених назв набуває диференційних сем **‘функція’** (водозабір [водойма] *приймальний*), **‘місце розташування’** (водозабір з *сільськогосподарської території*, водозабір *поверхневий* та ін.), **‘спосіб утворення’** (водозабір *озерний*, водозабір *пригребельний*, водозабір *річковий*, водозабір *тунельний*, водозабір *шахтний* та ін.), **‘форма’** (водозабір *багатоголовий*, водозабір *баштовий*, водозабір *гратчастий*, водозабір *ківшевий*, водозабір *одноголовий*), **‘глибина’** (водозабір *глибинний*, водозабір *донний*, водозабір *із донними галереями*), **‘походження’** (водозабір *китайський*, водозабір *індійський*) тощо;

– **водозлив**: як компонент складених назв набуває диференційних сем **‘спосіб утворення’** (водозлив *вакуумний*, водозлив *безвакуумний*), **‘особливості конструкції’** (водозлив *із боковим тисненням*, водозлив *без бокового тиснення*, водозлив *із гострим краєм*, водозлив *із широким порогом* та ін.), **‘форма’** (водозлив *косий*, водозлив *прямокутний*, водозлив *трапецеїдальний*, водозлив *трикутний*, водозлив *щілинний*, водозлив *призматичний* та ін.), **‘функція’** (водозлив *вимірjuвальний*) тощо;

– **водомір**: значення лексеми набуває диференційних сем **‘форма’** (водомір *крильчастий*, водомір *млинковий*), **‘особливості конструкції’** (водомір *поршневий*, водомір *трубчастий*, водомір *турбінний*, водомір *дисковий*), **‘швидкість’** (водомір *швидкісний*), **‘функція’** (водомір *водовипускний*, водомір *ротаційний*) тощо;

– **водопостачання**: набуває диференційних сем **‘призначення’** (водопостачання *громадське*, водопостачання *непитне*, водопостачання *польове*, водопостачання *промислове*, водопостачання *протипожежне*, водопостачання *централізоване* та ін.), **‘спосіб функціонування’** (водопостачання *двоїсте* [окреме, роздільне], водопостачання

прямоточне, компенсаційне водопостачання [водоподавання] у силовий апарат) тощо;

– **водоприймач**: набуває диференційних сем **‘глибина’** (водоприймач глибинний), **‘спосіб утворення’** (водоприймач озерний, водоприймач пригребельний, водоприймач річковий), **‘місце розташування’** (водоприймач поверхневий), **‘форма’** (водоприймач баштовий), **‘функція’** (водоприймач напірний, водоприймач безнапірний) тощо;

– **водопровід**: лексема набуває диференційних сем **‘спосіб подання води’** (водопровід напірний, водопровід безнапірний), **‘призначення’** (водопровід міський, водопровід магістральний, водопровід залізничний, водопровід сільський та ін.) тощо;

– **водоскид**: як компонент складених термінів із семою **‘вода’** набуває диференційних сем **‘особливості конструкції’** (водоскид баштовий, водоскид трубчастий), **‘місце розташування’** (водоскид береговий, водоскид тунельний, водоскид шахтний), **‘глибина’** (водоскид глибинний) тощо;

– **водоспуск**: набуває диференційних сем **‘глибина’** (водоспуск глибинний, водоспуск донний), **‘особливості конструкції’** (водоспуск трубчастий, водоспуск закритого типу), **‘місце розташування’** (водоспуск тунельний, водоспуск гребельний, водоспуск шахтний).

Нових диференційних сем набувають складні слова з формантом **гідро-**, які є компонентами складених назв із семою **‘вода’**:

– **гідровузол**: набуває диференційних сем **‘функція’** (гідровузол водотransпортний, гідровузол водозабірний), **‘спосіб утворення’** (гідровузол енергетичний, гідровузол комплексний);

– **гідрограф**: як компонент складених термінів лексема набуває значення пристрій, що записує. У значенні лексеми виявлено диференційні семи **‘функція’** (гідрограф стікання), **‘особливості конструкції’** (гідрограф суміщений, гідрограф узагальнений, гідрограф елементарний);

– **гідроелектростанція**: набуває диференційних сем **‘особливості конструкції’** (гідроелектростанція вбудована, гідроелектростанція мішаного типу, гідроелектростанція суміщеного типу), **‘місце розташування’** (гідроелектростанція сільська, гідроелектростанція підземна, гідроелектростанція пригребельна, гідроелектростанція річкова, гідроелектростанція руслова), **‘потужність’** (гідроелектростанція великої потужності, гідроелектростанція малої потужності, гідроелектростанція середньої потужності), **‘функція’** (гідроелектростанція дериваційна) та ін.;

– **гідроізоляція**: у семантичній структурі термінів-словосполучень набуває диференційних сем **‘якість’** (гідроізоляція жорстка), **‘спосіб утворення’** (гідроізоляція комбінована, гідроізоляція пластикна);

– **гідромеханізація**: набуває диференційних сем: **‘функція’** (гідромеханізація занурення паль, гідромеханізація земляних робіт, гідромеханізація кесонних робіт, гідромеханізація розкривних робіт), **‘місце’** (гідромеханізація у будівництві);

– **гідротехніка**: як компонент складених назв із семою **‘вода’** набуває диференційної семи **‘функція’** (гідротехніка водотранспортна, гідротехніка енергетична, гідротехніка протималярійна, гідротехніка річкова, гідротехніка рибоводна, гідротехніка сільськогосподарська, гідротехніка судноплавна та ін.);

– **гідротурбіна**: набуває диференційних сем **‘функція’** (гідротурбіна активна), **‘форма’** (гідротурбіна вертикальна, гідротурбіна горизонтальна), **‘особливості конструкції’** (гідротурбіна поворотно-лопатева, гідротурбіна ківшева, гідротурбіна пропелерна, гідротурбіна осьова та ін.), **‘швидкість’** (гідротурбіна надшвидкохідна, гідротурбіна нормальної швидкохідності, гідротурбіна тихохідна, гідротурбіна швидкохідна, гідротурбіна реактивна) та ін.

Складені назви із диференційною семою **‘вода’** поділяємо за такими інтегральними семами:

– **‘споруда’**: **завод** водоочисний; **бак [резервуар, цистерна]** для водних розчинів; **басейн** водозбірний; **башта** водонапірна; **ванна** водяна; **відведення** господарсько-побутових стічних вод; водовідвідний **жолоб**; водозбірний **колодязь**; водознижувальний **колодязь**; водозаривна **колона**; водорозбірна **колонка**; **мережа** водопровідна; водна **свердловина** підземного впорскування [нагнітання]; **споруда** водозбірна; **споруди** водоочисні; **станція** водовідливна; **стовбур** водовідливний; **установка** водовідливна; **гідроелектростанція** великої потужності; **гідроелектростанція** вбудована, **гідроелектростанція** дериваційна та ін.;

– **‘прилад’**: **апарат** водоочисний; **зм’якшувач** води; **камера** водяна; **підігрівач** постачальної [живильної] води; **радіатор** водяний; **сепаратор** системи нафта-вода; **труба** загальна стічна; **гідрограф** елементарний, **гідрограф** повені, **гідрограф** процентний, **гідрограф** типовий та ін.;

– **‘предмет’**: **скло** водомірне (водопоказне);

– **‘процес’**: **аерація** води, **аналіз** води, **боротьба** з забрудненням води, **будівництво** водогосподарчих споруд, **вапнування** води; **вживання [використання]** води; вигідне **використання** води; повторне **використання** води; **випускання** з водосховища; непродуктивна **витрата** ґрунтової води; **витрати** ґрунтової води; **відбір** проб з ріки; **відновлення** якості води; **відноситися** водою; шкідливий **вплив** води; шкідливий **вплив** на водні організми; **вторгнення** морської [соленої] води; **гартування** у воді; **гігієна** водна; **готування** живильної води;

добування води; дослідження води на бактерії; ерозія водна; зм'якшування води; інвентаризація вод; контроль забруднення (водоймища) зливовими стоками; найбільша допускна концентрація у водоймищах; охолодження у воді; очищення води; гідромеханізація у будівництві, гідромеханізація земляних робіт, гідромеханізація кесонних робіт; гідроізоляція жорстка, гідроізоляція комбінована, районування критеріїв якості води та ін.;

– **‘частина земної поверхні’:** **джерело водне; дзеркало води; дзеркало ґрунтових вод; критична ділянка водостоку; ділянка [сегмент] течії з не досить якісною водою; насичена зона підземної води; канал підводний; район інтенсивного [активного] водокористування; ненасичена зона підземної води та ін.;**

– **‘рослина’:** **гіацинт водний; рослина водна;**

– **‘назва науки’:** **гідрологія озер, гідрологія рік; гідрологія інженерна, гідрометрія лабораторна, гідрометрія річкова та ін.;**

– **‘речовина, суміш, матеріал’:** **гіпс безводний; глина льодовикова; пісок морський; емульсія нафти у воді; зависі у воді механічні;**

– **‘глибина’:** **глибина течії;**

– **‘фізичні параметри’:** **градус твердості води; енергія водна; колювання рівня підземних вод; колірність води;**

– **‘обладнання’:** **дзвін водолазний;**

– **‘механізм, машина’:** **двигун водяний; двигун з водяним охолодженням; колесо водяне; кран водорозбірний; кран паровий; насос водоструминний; насос водяний; насос паровий; перемичка водонепроникна; помпа водяна; пристрій водознижувальний; пристрій для введення у воду фарби; двері водонепроникні; гідротурбіна активна, гідротурбіна швидкохідна; машина водовідливна;**

– **‘документ’:** **дозвіл на скидання стоків [стічних вод]; заявка на воду; кадастр водний; накладна морська; накладна річкова;**

– **‘показник’:** **індекс ступеня забрудненості води; ліміт водоспоживання; квота на скидання стоків [стічних вод]; нормативи якості скиданих стічних вод; обрис підземного стікання води; показник стабільності води; нормативно-цільові показники (якості) чистої води; аварійний рівень (води); стандарт (якості) води у водотоці;**

– **‘метод’:** **методи визначення (хімічної речовини) у воді; метод «дощу»;**

– **‘об’єм’:** **мертвий об’єм водосховища; об’єм розчиняльної води;**

– **‘фінансові операції’:** **оплата за скид стоків [стічних вод]; податки за скидання стічних вод;**

– **‘організми’:** **організми водні; організми воднопатогенні; гідробіонти холодостійкі;**

- ‘хвороба’: *сліпота річкова*; *грибок [цвіль] стічноводний*;
- ‘оболонка чогось’: *сорочка водяна, сорочка парова*;
- ‘швидкість’: *швидкість течії*; *швидкість течії потоку*;
- ‘якість’: *якість води [початкова] вихідна, фоновая якість води; якість води купальної; якість очищених стоків [стічних вод]; якість рекреаційних вод; якість води*;
- ‘величина’: *відношення (коефіцієнт) вода – повітря; відстань до водозабору*;
- ‘система’: *система відведення господарсько-побутових стоків [стічних вод]; система обробляння підземних вод*;
- ‘техніка, транспорт’: *гідротранспорт безнапірний, гідротранспорт ґрунту, гідротранспорт напірний; гідротехніка воднотранспортна, гідротехніка енергетична, гідротехніка річкова та ін.*

Отже, широке використання загальноживаної та загальнонаукової лексики є характерним явищем для науково-технічної термінології сучасної української літературної мови. Порівнюючи термінологічні та лексико-семантичні поля, з’ясовано, що їхня структура не є тотожною, хоча принцип побудови, відбору та структурування компонентів є близьким. Це означає, що відбір слів чи словосполучень до складу поля відбувається за інтегральними семами, а їхній розподіл на підгрупи – за диференційними.

У процесі аналізу складених назв із семою ‘*вода*’ виявлено:

– сема ‘*вода*’, властива значенню одного з компонентів терміна-словосполучення, не завжди є частиною дефініції терміна. Це дає можливість визначити, чи є сема ‘*вода*’ явною в семантичній структурі аналізованих терміносполук, чи прихованою (або відсутньою). Зокрема, відсутність семи ‘*вода*’, яка властива значенню компонента, спостерігаємо в складених назвах медичної термінології. Наприклад, у складеній назві *озеро слізне* є компонент із явною інтегральною семою ‘*вода*’ – *озеро*. У дефініції сема ‘*вода*’ відсутня – «анатомічний *утвір* між верхньою і нижньою повіками в присередній частині очної щілини» [52, т. 2, с. 183]. У складеній назві *водопровід мозку* сема ‘*вода*’ властива компоненту *водопровід* і відсутня у дефініції терміна – «*порожнина* середнього мозку у вигляді вузького каналу, що сполучає третій і четвертий шлуночки мозку» [52, т. 1, с. 246]. Аналогічно складені назви *водопровід завитки* («*канал* у піраміді вискової кістки, що з’єднує перилімфатичний простір завитки з субарахноїдальним» [52, т. 2, с. 333]), *водопровід присінка* («*канал* у піраміді вискової кістки між присінком кісткового лабіринту та порожниною черепа» [52, т. 1, с. 246]). У складеній назві *перець водяний* диференційна сема

‘вода’ властива компоненту *водяний* і відсутня у дефініції – «однорічна трав’яниста **рослина**; використовується як кровоспинний засіб при маткових і гемороїдальних кровотечах» [52, т. 1, с. 246];

– сема **‘вода’**, яка була диференційною в семантичній структурі складеної назви, стає інтегральною в науковому понятті. Наприклад, у складеній назві *агресивність води* інтегральною є сема **‘руйнування’**, а сема **‘вода’** – диференційною, яка стає інтегральною в значенні терміна – «здатність природної води, насиченої киснем і двооксидом вуглецю, кородувати різні матеріали» [2, с. 272]. Аналогічний процес зміни диференційної семи на інтегральну спостерігаємо у складених назвах *ерозія водна*, *ерозія краплинна*. Інтегральною є сема **‘руйнування’**, властива значенню стрижневого компонента *ерозія*. У дефініції складених назв інтегральною стає сема **‘вода’**: *ерозія водна* – «фізична ерозія, при якій руйнування ґрунту відбувається під дією талих, дощових або промивних вод» [51, с. 68]; *ерозія краплинна* – «водна ерозія, при якій руйнування незахищеної поверхні відбувається під кінетичною дією дощових крапель, які розбризкують вниз по схилу на більшу відстань, ніж зверху» [51, с. 69];

– сема **‘вода’**, яка була прихованою у значенні компонентів, стає явною у дефініції складених назв. Наприклад, сема **‘вода’** є прихованою у лексемах *ванна*, *душ*. У сполученні з іншими компонентами, утворюючи складені назви, сема **‘вода’** є в дефініції: *душ висхідний* («душ, при якому тонкі вертикальні струмини води спрямовані знизу вгору» [52, т. 1, с. 423]), *душ віяловий* («душ, при якому вода витікає у формі віяла» [52, т. 1, с. 423]), *душ голчастий* («душ, при якому на тіло зверху спрямовані під тиском багато тонких струмин води» [52, т. 1, с. 423]), *душ дощовий* («душ, при якому струмини води спрямовані на тіло під невеликим кутом» [52, т. 1, с. 423]); *ванни азотні* («лікувальні купелі у воді, насиченій азотом» [52, т. 1, с. 203]), *ванни газові* («лікувальні купелі в прісній воді» [52, т. 1, с. 203]), *ванни йодобромні* («лікувальні купелі в прісній воді з вмістом йодидів і бромідів» [52, т. 1, с. 203]), *ванни карбонатні* («лікувальні купелі в природних або штучних мінеральних водах із вуглекислим газом» [52, т. 1, с. 203]), *ванни кисневі* («лікувальні купелі в прісній воді, штучно збагаченій киснем» [52, т. 1, с. 203]), *ванни контрастні* («ванни з почерговою дією на хворого теплої і холодної води» [52, т. 1, с. 203]), *ванни мінеральні* («купелі в природних або штучних мінеральних водах» [52, т. 1, с. 203]) тощо.

Крім того, якщо загальноновживану лексему *ванна* вживають в однині та множині, то як компонент складених назв у термінології медицини вживають лише у формі множини.

У процесі аналізу складених назв із семою **‘вода’** виявлено: що більшою є кількість складених назв у межах одної терміносистеми, то більшою є кількість диференційних сем, яких здатні набувати слова із семою **‘вода’**. Відповідно, що меншою є кількість складених назв у межах певної терміносистеми, то меншої кількості диференційних сем здатні набувати слова із семою **‘вода’**. Наприклад, у термінології меліорації зафіксовано 836 складених назв із семою **‘вода’**, у термінології екології – 506 складених назв, землеробства – 21 складена назва, гірничої промисловості – 152 складені назви, машинознавства – 36 складених назв, у термінології техніки – 115 складених назв, теплоенергетики – 13 складених назв, у фізичній термінології – 26 складених назв, у термінології матеріалознавства – 18 складених назв, інформатики – 1 складена назва, у термінології інженерних технологій зафіксовано 137 складених назв, у медичній термінології – 87 складених назв, у пожежній термінології – 75 складених назв, у термінології будівництва та архітектури – 218 складених назв.

Кількість нових диференційних сем залежить від того, чи є компонент складеної назви простим словом (*вода, море, річка, озеро* і т. ін.), чи складним (*гідротурбіна, гідроізоляція, гідромеханізація, водовідлив, водоспуск* і т. ін.). У межах окремих терміносистем двопланові одиниці реалізують нові синтагматичні властивості, набуваючи номінативної цінності. Наприклад, як компонент складених назв лексеми із семою **‘вода’** можуть вказувати на середовище:

1) складовою частиною якого є наявність чи відсутність мінеральних речовин (лексема **водойма** у складених назвах *водойма дистрофна, водойма евтрофна, водойма мезотрофна*, лексема **озеро** у складених назвах *озера дистрофні, озера евтрофні*, лексема **вода** у терміносполуках *вода капілярна, вода кисла, вода деаерована, вода деіонізована* (у парфумерії – *м’яка вода*), лексема **стік** у складених назвах *стоки [стічні води] без вмісту азоту, стоки кислі, стоки лужні* і т. ін.);

2) для якого властива тривалість функціонування (лексема **водойма** у складених назвах *водоймище сезонне, водоймище тимчасове*; лексема **лиман** у термінах-словосполученнях *лиман природний, лиман тимчасовий*);

3) яке характеризується лікувальними властивостями (лексема **вода** у складених назвах *вода лікувальна, вода іригаційна*).

Отже, синтагматичні особливості компонентів складених назв, що містять сему **‘вода’**, визначаються місцем та роллю в певній терміносистемі. Наявність спільних диференційних сем у семантичній структурі термінів-словосполучень визначає способи їх функціонування, що позначається на синтагматичних особливостях компонентів складених термінів.

ВИСНОВКИ

Складені назви в цілому мають менший обсяг поняття, на відміну від лексичних одиниць, адже поняття функціонує лише в межах певного термінологічного поля. Загальноновживані лексеми, як поліфункціональні одиниці, у функції термінів обмежуються певним набором диференційних сем. Тому ширшим є зміст поняття, що становить «скупність відображених у ньому ознак предметів. Обсяг поняття – це багато (клас) предметів, кожному з яких належать ознаки, що стосуються змісту поняття» [48, с. 141–142], тому поняття розділяються одне від одного розрізнявальними ознаками, серед яких виділяються загальні категорії: предметів, процесів, властивостей, величин.

Поняття, що входять у кожную таку категорію, містять певний набір ознак, диференційних сем. Для понять категорії предметів найбільш характерними є: **особливості конструкції** (водозлив *прямокутний*, водозлив *кільцевий*, водозлив *косий*, водозлив *призматичний*, водозлив *щілинний*, водозабір *баштовий*, водозабір *одноголовий*, водозабір *багатоголовий*, водомір *крильчатий*, гідротурбіна *вертикальна*); **розмір** (водомір *об'ємний*); **призначення** (водоочисні споруди, *апарат* *водогрійний*, *апарат* *водоочисний*, *водойма* *регульовальна*, *водойма* *фільтрувальна*, водомір *контрольний*, гідротехніка *протималярійна*, гідротехніка *воднотранспортна*); **хімічна характеристика** (вода *зв'язана*, вода *важка*, вода *аерована*, вода *деаерована*, вода *кристалізаційна*, вода *фторована*); **принцип дії** (водопровід *високого тиску*, водопровід *спеціальний*, водопровід *напірний*, водопровід *безнапірний*, гідроелектростанція *великої потужності*, *реактор з паро-водяним охолодженням*, *насос водяний*) і т. ін.

Для понять, що входять у категорію процесів, типовими є такі ознаки: **характер перебігу процесу** (*рух ґрунтових вод*, *рух рідини*), його **швидкість** (*швидкість течії*), **мета застосування** (*водопостачання протипожежне*, *водопостачання у силовий апарат компенсаційне*, *водокористування водоохоронне*, *живлення річок снігове*, *використання води у водному об'єкті тощо*), **вказівка на джерело постачання** (*живлення річок озерне*, *живлення річок підземне*, *наганняння води вітрове*), **процес** (*вапнування води*, *оброблення стічних вод*, *нейтралізація води водотоку*, *аерація води*) і т. ін.

Для понять категорії властивостей характерні: ознаки сутності цих властивостей, вплив на предмет, що ними володіє, та на інші предмети, способи впливу і точність визначення цих властивостей: *вода активована*, *водяна пара*, *товща водна*, *вода дренажна*, *проба води прістінна*, *ліміт водоспоживання*, *вода мінералізована*, *течія*

турбулентна, вода дегазована, вода деаерована, вода живильна, вода підживлювальна, дощ штучний, дощ очищувальний та ін.

Аналізуючи поняття, необхідно виявляти не лише загальні чи специфічні ознаки, а й зв'язки між окремими властивостями предметів, а також між самими предметами. За допомогою принципу лексико-семантичного поля встановлено, що компоненти термінів, які належать до лексико-семантичного поля із семою **'вода'**, набувають нових диференційних сем або уточнюють диференційні семи, наявні у значенні компонента із семою **'вода'**. Кількість диференційних сем, яких набувають компоненти складених назв із семою **'вода'**, прямо залежить від кількості складених назв із цим компонентом у межах одної терміноси-стеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко М. Співвідношення термінологічних і фразеологічних словосполучень // Тези доповідей «Науково-технічний прогрес і проблеми термінології». АН УРСР. КНТ Інститут мовознавства, МІНВУЗ УРСР, Львівський університет. Київ, 1980. С. 6–7.
2. Балабан Т. Англійсько-український словник-довідник інженерії док-ілля: Близько 1500 термінів. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 2000. 400 с.
3. Большой англо-русский политехнический словарь: В 2 т. Около 200000 терминов. Москва: Русский язык, 1991. Т.1. 719 с. Т. 2. 701 с.
4. Васильев Л. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. 1971. № 5. С. 105–113.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
6. Вердиева З. Семантические поля в современном английском языке: Учебн. пособие для пед. ин-тов по спец. 2103 «Иностр. яз.». Москва: Высшая школа, 1986. 118, [2] с.
7. Верста І. Терміни-словосполуки в соціолінгвістичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 212–216.
8. Возна Р. Моделі стандартизованих словосполучень ділового мовлен-ня // Мовознавство. 1981. № 4. С. 86–88.
9. Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). Київ: Вирій, Сталкер, 1997. 256 с.
10. Годована М. Словосполучення як джерело поповнення української термінології // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Київ, 2003. Вип. 6. С. 101–103.
11. Долгих Н. Теория семантического поля на современном этапе разви-тия семасиологии // Филологические науки. 1973. № 1. С. 89–98.

12. Кантемір С. Теорія поля та вивчення позначень кольору в німецькій мові // Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія. Чернівці, 2002. Вип. 135. С. 129–136.

13. Караулов Ю. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. 1972. № 1. С. 57–68.

14. Кияниця–Гуслиста Н. Російсько-український словник з механіки. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. 340 с.

15. Козяр М., Шадрін А., Кочан І. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів: Сполом, 2006. 552 с.

16. Короткий російсько-український електротехнічний словник. Львів: Львівський політехнічний інститут, 1990. 126 с.

17. Кочан І. Аналітичні конструкції в технічній термінології української мови // Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej Szczecin «Słowo. Tekst. Czas». Szczecin, 1996. С. 158–163.

18. Кузнецов А. От компонентного анализа к компонентному синтезу. Москва: Наука, 1986. 123, [2] с.

19. Куньч З. Українська риторична термінологія: Історія і сучасність: Монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 216 с.

20. Лотте Д. Как работать над терминологией. Основы и методы. Москва: Наука, 1968. 74 с.

21. Маненко А. Англійсько-український словник з профілактичної та екологічної токсикології. Львів: Ліга-Прес, 2002. 112 с.

22. Мелиорация: Энциклопедический справочник. Минск: Белорусская советская энциклопедия, 1984. 567 с.

23. Мех Н. До питання про лексико-семантичні та поняттєві поля // Збірник наукових праць, присвячений 65-річчю з дня народження доктора філологічних наук, професора С.Я. Єрмоленко «Слово. Стиль. Норма». Київ: Інститут української мови, 2002. С. 42–46.

24. Михайлишин Б. Усталеність як неодмінний показник складених термінів // Мовознавство. 1999. № 4–5. С. 48–50.

25. Мінералогічний словник (Українсько-російсько-англійський). Київ: Наукова думка, 1975. 773 с.

26. Нікітіна Ф. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології. Київ: Вища школа, 1978. 31 с.

27. Нікуліна Н. Аналітичний спосіб номінації понять автомобілебудування // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. Харків, 2005. Випуск 15. С. 19–25.

28. Овчаренко В. Структура і семантика науково-технічного терміна. Харків: Видавництво Харківського університету, 1968. 71 с.

29. Панько Т. Від терміна до системи. Львів: Вища школа, 1979. 147 с.

30. Пац Л. Функціонально-семантичне поле адресності у сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський державний університет. Дніпропетровськ, 1998. 22 с.

31. Пірус Г. Класифікація семантичних типів предикатів на основі побудови поля // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Київ, 2005. Випуск 6. С. 323–327.
32. Плотников Б. Основы семасиологии. Минск: Вышэйшая школа, 1984. 223 с.
33. Рицар Б., Семенистий К., Кочан І. Російсько-український та українсько-російський словник з радіоелектроніки. Львів: ЛОГОС, 1995. 608 с.
34. Російсько-український гідролого-екологічний словник. Київ: Урожай, 1992. 111 с.
35. Російсько-український гідротехнічний словник: 13000 термінів. Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. 192 с.
36. Російсько-український загальнотехнічний словник: 113000 термінів. Київ: Вища школа, 1994. 173 с.
37. Російсько-український словник з інженерних технологій. Львів: Ліга-Прес, 2006. 1024 с.
38. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина. Київ: Наукова думка, 1996. 660 с.
39. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Київ: Наукова думка, 1998. 888 с.
40. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки. Київ: Наукова думка, 1994. 594 с.
41. Російсько-український науково-технічний словник: 30000 слів. Львів, 1997. 456 с.
42. Російсько-український технічний словник. Київ: Держтехвидав, 1961. 648 с.
43. Російсько-український тлумачний теплоенергетичний словник. Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2001. 412 с.
44. Словник іншомовних слів. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.
45. Словник української мови: В 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
46. Стецюк Р. Терміни-словосполучення в українській кардіологічній термінології // Філологічні науки: Слов'янська філологія. 1997. № 12. С. 57–59.
47. Столярова Э. Лексико-семантическое поле оценки в разговорной речи // Словарные категории. Москва: Наука, 1988. С. 186–191.
48. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология: Вопросы теории. Москва: Наука, 1989. 243 с.
49. Теглівець Ю. Сема 'вода' у структурі складених назв // Наук. часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Випуск 4. С. 359–363.
50. Теглівець Ю. Складені назви із семою 'вода' в сучасній українській науково-технічній термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 20 с.
51. Тлумачний словник із загального землеробства. Київ: Аграрна наука, 2004. 224 с.
52. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник. У 2 т. Львів, 1995. Т. 1. 651 с. Т. 2. 786 с.

TERMINOLOGIZATION AND DETERMINOLOGIZATION: THE DEGREE OF PROCESSING AND DEVELOPMENT VECTORS

Approaches to the study of the phenomena of terminologization and determinologization in Ukrainian terminology are systematized in the article, and the typical methodology for deterministic processes analyzing is developed.

Key words: terminologization, determinologization, styles of speech, metapho-rization, metonymization, methodology of processing.

SPECIFIC AND BORROWED IN THE TERMINOLOGY: THE PROBLEM OF BALANCE

We have analyzed two opposite models of terminology, the problem of which is that the balance between them is now quite relevant and the use of own-language resources and the borrowing of ready-made nominations from other languages. The main advantages and disadvantages of the first model have the aim of preserving the authenticity of the terminology system and it uses two main ways of word formation - lexical-semantic and morphological. The second model of term formation is borrowing nominations from other languages. The classification of borrowed nominations is based on the principle of expediency-inexpediency of their application: long-term borrowings, internationalisms, barbarisms. A conclusion is made regarding to the appropriateness of the operation of terms-synonyms and variants, as well as on possible ways of terminating in the Ukrainian language.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian terminology, lexico-semantic method of terminology, morphological method of terminology, borrowed terms, internationalisms, barbarisms.

SOCIAL AND POLITICAL TERMINOLOGY OF DMYTRO DONTSOV AS THE BASIS OF UKRAINIAN STATE-CREATING TRADITIONS

In the study, the language and extra-language factors of the formation of socio-political terminology are singled out. It is revealed that for the understanding of Ukrainian state-building processes, the author uses numerous language means, for example, antithesis, metaphor, synonym row, definition, etc. It is proved that the political thinker mostly uses foreign terms, often expresses his thoughts with the help of attributive modifier, which gives the concept the emotional and expressive character.

Key words: socio-political terminology, antithesis, definition, attributive modifier, Dmytro Dontsov.

THE LEXICAL-SEMANTIC PROCESSES IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY

Ukrainian musical terminology is the specially organized subsystem of literary language, which represents the certain system of notions and is characterized by the well developed lexico-semantic organization. Within the musical terminological system there is the terms' unity, in the theme groups, which is based on the specific correlation of hyponimia, synonymia, antonymia, polysemia, omonymia and paronymia.

Key words: *Ukrainian musical terminology, lexical and semantic field, hyponimia, synonymia, antonymia, polysemia, omonymia, paronymia.*

COMPOUND NAMES WITH THE SEME 'WATER' IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN SCIENTIFIC-TECHNICAL TERMINOLOGY

Modern Ukrainian scientific-technical terminology is relatively stable lexico-semantic system envisaged by tradition that improves gradually. This article is devoted to the study of lexical-semantic peculiarities of the compound names with the seme 'water' in the contemporary Ukrainian scientific-technical terminology. The field method was used during the studies of the component structure of the meaning of the lexemes containing the seme 'water'.

Key words: *compound names, lexical-semantic fields, lexeme, seme 'water', integral seme, differential seme.*

СПИСОК
праць науковців кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»,
що стосуються проблем термінології

МОНОГРАФІЇ, РОЗДІЛИ В КОЛЕКТИВНІЙ МОНОГРАФІЇ

Полюга Л. М., Симоненко Л. О. Про укладання термінологічних словників: Деякі зведені принципи і поради. Хмельницький, 1991. 20 с.

Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.

Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 216 с.

Микитюк О. Р. Мова на варті національної ідентичності // Слово в культурі та культура в слові. Slovo v kultuře a kultura ve slově. Ediční řada. Monografie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. S. 201–214.

Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Особливості викладання технічної термінології іноземним студентам. Partnerstwo polsko-ukraińskie: bezpieczeństwo, polityka, społeczeństwo / pod red. T. Astramowicz-Leyk, W. Tomaszewskiego, Y. Turchyn, K. Sygidusa. Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztynie; Lwów, 2018. S. 277–287.

СЛОВНИКИ

Полюга Л. М., Петрух Л. І., Головка І. М., Томашевська О. Я. Орфографічний словник українських медичних термінів: 29000 термінів. Львів: Видавнича спілка «Словник», 1993. 473 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Словник-довідник з підприємництва та економіки будівництва. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1994. 296 с.

Полюга Л. М., Петрух Л. І. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: 33000 термінів. Львів: Видавнича спілка «Словник», 1995. 2 т.

Вознюк Г. Л., Бондаренко Є. В., Шилов Є. Й., Гойко А. Ф., Закорко П. П., Римар Т. В. Словник-довідник з економіки будівництва та підприємницької діяльності. Київ, 1996. 125 с.

Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1996. 384 с.; 1997 (Центр Європи, 576 с.); 2000 (Київ: Знання, 587 с.); 2002 (Київ: Знання; Львів: Львівський банківський інститут НБУ, 566 с.).

Вознюк Г. Л., Павлішевський І. В. Податки: термінологічний словник. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1996. 34 с.

Вознюк Г. Л., Шпак Н. О. Вексель. Вексельний обіг: термінологічний словник. Львів: Центр Європи, 1997. 36 с.; 1999 (44 с.).

Вознюк Г. Л., Шпак Н. О. Цінні папери. Фондовий ринок: термінологічний словник. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1997. 108 с.; 1999 (Львів: БаК, 168 с.).

- Куньч З. Й.** Риторичний словник. Київ: Рідна мова, 1997. 345 с.
- Вознюк Г. Л., Серевко М. Й.** Податки, збори, обов'язкові платежі: термінологічний словник. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1998. 83 с.
- Вознюк Г. Л., Перетяжко А. І.** Страхування: термінологічний словник. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1998. 78 с.; 2002 (Бескид БІТ, 104 с.).
- Вознюк Г. Л., Сліпушко О. М., Смовженко Т. С.** Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник. Київ: Аконіт, 2000. 605 с.
- Вознюк Г. Л. Гроші.** Валюта. Валютні цінності: термінологічний словник. Львів: БаК, 2000. 184 с.
- Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С.** Дизайн і захист грошових знаків України. Науково-інформаційне видання. Львів: Львівський банківський інститут, 2000. 112 с.
- Вознюк Г. Л., Гаврилишин В. Д.** Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1. Київ: Академія, 2000. 864 с.
- Вознюк Г. Л., Стельмах В. С.** Енциклопедія банківської справи України. Київ: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
- Вознюк Г. Л., Партин Г. О.** Облік і аудит: термінологічний словник. Львів: Центр Європи, 2002. 621 с.
- Вознюк Г. Л.** Податки, збори, обов'язкові платежі: термінологічний словник. Львів: Інтелект+, 2003. 192 с.
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Фінансово-економічний словник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2005. 714 с.; 2007 (Знання, 1076 с.); 2011 (Львівська політехніка, 844 с.).
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Біржі. Біржові операції: термінологічний словник. Львів: ЗУКЦ, 2005. 159 с.; 2008 (Київ: Алерта, 186 с.).
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Інвестиційний словник: навчальний посібник. Львів: Бескид Біт, 2005. 512 с.
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Управлінський облік: термінологічний словник. Львів: ЗУКЦ, 2005. 96 с.
- Куньч З. Й.** Універсальний словник української мови. Тернопіль: Богдан, 2005; 2007. 847 с.
- Полюга Л. М., Жуковський С. С., Кінаш Р. І., Базилевич В. В., Дрівко Н. З.** Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва та архітектури в 2-х томах. Львів: Ліґа-Прес, 2005. Т. І. 960 с.; Львів: Ліґа-Прес, 2007. Т. 2. 560 с.
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Ринок фінансових послуг: термінологічний словник. Львів: Бескид Біт, 2006. 700 с.; 2008 (544 с.).
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Акції. Акціонерні товариства: термінологічний словник. Київ: Кондор, 2006; 2007. 84 с.
- Вознюк Г. Л., Загородній А. Г.** Зовнішньоекономічна діяльність: термінологічний словник. Київ: Кондор, 2007. 168 с.
- Куньч З. Й., Бучин М. А., Турчин Я. Б. та ін.** Конфліктологія. Словник: поняття, категорії, терміни. Львів: ЛІСВ, 2007. 205 с.
- Куньч З. Й., Турчин Я. Б. та ін.** Соціальна політика. Словник: поняття, категорії, терміни. Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2008. 274 с.; 2008 (314 с.).

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Банківська справа: термінологічний словник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. 508 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Торгівля, маркетинг, реклама: термінологічний словник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 312 с.

Куньч З. Й., Гетьманчук М. П. та ін. Теорія міжнародних відносин. Термінологічний словник. Львів: Тріада плюс, 2011. 318 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г., Партин Г. О., Пилипенко Л. М. Облік і аудит: термінологічний словник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 632 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Гроші: словник афоризмів. Київ: Логос Україна, 2012. 102 с.

Литвин О. Г., Литвин А. В. Російсько-українсько-англійський словник та українсько-російський покажчик машинобудівних термінів. Львів: ФОП Корпан Б. І., 2012. 167 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Словник економічної афористики. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 444 с.; 2018 (740 с.).

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Економіка. Підприємництво. Менеджмент: словник афоризмів-визначень. Книга I, II. Київ: Логос Україна, 2013. 144 с.; 160 с.).

Куньч З. Й., Гетьманчук М. П., Дорош Л. О. та ін. Основи теорії міжнародних відносин. Словник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 340 с.

Вознюк Г. Л., Загородній А. Г., Лучишин Л. М., Оліховський В. Я. Податки. Оподаткування. Податкове планування: навчальний посібник. Львів: ЗУКЦ, 2017. 512 с.

ПОСІБНИКИ З ТЕРМІНОЗНАВСТВА

Полюга Л. М., Симоненко Л. О. Про укладання термінологічних словників: Деякі зведені принципи і поради. Хмельницький, 1991. 20 с.

Термінологічна лексика в системі професійного мовлення: Методичні вказівки та завдання для самостійної роботи студентів з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» / Укл.: **Г. Л. Вознюк, С. З. Булик-Верхола, М. В. Гнатюк, Н. І. Голубінка, Н. З. Дрівко, З. Й. Куньч, О. Г. Литвин, І. В. Ментинська, Г. В. Наконечна, А. Я. Середницька, Ю. В. Теглівець, І. Д. Шмілик.** Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. 92 с.

Булик-Верхола С. З., Наконечна Г. В., Теглівець Ю. В. Основи термінознавства: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 160 с.; 2014 (168 с.); 2016 (192 с.).

ЕЛЕКТРОННІ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ КОМПЛЕКСИ

Електронний навчально-методичний комплекс «Практичне термінознавство» / уклад.: **С. Булик-Верхола, Г. Наконечна, Ю. Теглівець.** 2012. 101 с. URL: <http://vns.lp.edu.ua/moodle/course/view.php?id=9934>.

Електронний навчально-методичний комплекс «Основи термінознавства для студентів гуманітарних спеціальностей» / уклад. **С. Булик-Верхола, Г. Наконечна, Ю. Теглівець.** 2017. 101 с. URL: <http://vns.lpnu.ua/course/view.php?id=1274>.

НАУКОВІ СТАТТІ

1992

Вознюк Г. Л., Карий І. П., Фартушний А. А. Національне відродження та духовна культура // Україна на етапі національно-державного відродження: Вісник ЛПІ. № 268. Львів, 1992. С. 85–90.

Вознюк Г. Л. Відродити замулене джерело // Наук.-Тех. Слово. 1992. № 1. С. 27–30.

Наконечна Г. В. До історії унормування української науково-технічної термінології // Мовознавство. 1992. Ч. 6. С. 41–47

1993

Наконечна Г. В. Українська хімічна термінологія (етапи розвитку) // Вісник АН України. 1993. Ч. 11. С. 11–21.

Наконечна Г. В. Взаємодія індивідуального та соціального в термінотворенні (на матеріалі української хімічної термінології) // Науково-Технічне Слово. 1993. № 1(2). С. 65–69.

1994

Микитюк О. Р. До питання про багатозначність і синонімію термінів (на матеріалі абстрактних іменників) // Науково-Технічне Слово. 1994. № 1(3). С. 53–58.

1995

Булик-Верхола С. З. Українська музична термінологіка XVII-XVIII ст. // Мова та її функціонування. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 1995. Вип. 25. С. 45–47.

Микитюк О. Р. Формування абстрактних електротехнічних термінів // Вісник українознавства Держ. ун-ту «Львівська політехніка». 1995. № 296. С. 133–138.

1996

Куньч З. Й. Лексико-генетичні особливості сучасної української риторичної термінології // Мовознавство. 1996. № 4–5. С. 49–56.

Куньч З. Й. Роль латинськомовних риторик і поетик XVII–поч. XVIII ст. у процесі формування української термінології ораторського мистецтва // Вісник українознавства. 1996. С. 93–98.

Наконечна Г. В. Термінологічна концепція Івана Верхратського // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. 1996. С. 149–157.

Полюга Л. М. Національна термінологія і термінографія у державотворчому процесі України // Український правопис і національна термінологія: Історія, концепції та реалії сьогодення: Матеріали засідання Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 рр. Львів, 1996. С. 122–128.

1997

Микитюк О. Р. Специфіка власне-українських та запозичених термінів // Slavica Tarnopolensia–4. Тернопіль, 1997. С. 74–77.

Наконечна Г. В. Декілька підсумків термінологічної роботи останніх років // Український правопис і наукова термінологія: проблеми, норми та сучасність. 1997. С. 130–145.

Наконечна Г. В. Синонімія в богословській термінології // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 1997. С. 143–145.

1998

Куньч З. Й. До історії термінів «казання» і «проповідь» // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. 1998. С. 184–191.

Литвин О. Г. Принципи укладання російсько-українсько-англійського словника машинобудівних термінів // Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 4. С. 249–252.

Микитюк О. Р. Явище омонімії в загальнонавчаваній і термінологічній лексиці // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 1998. С. 151–154.

Наконечна Г. В. З досвіду укладання «Словника богословських синонімів» // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. 1998. С. 215–227.

Наконечна Г. В. Про синонімію в богословській термінології // Єдиними устами. Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. 1998. № 2. С. 16–28.

1999

Булик-Верхола С. З. Семантичний спосіб творення українських музичних термінів // Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної дериватології). 1999. Вип. 7. С. 19–24.

Булик-Верхола С. З. Традиція запозичень в українській музичній термінології // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. 1999. Ч. 2. С. 89–99.

Вознюк Г. Л. Не пиймо КАПУЧІНО, або Спроба орфографічної антиреклами // Поступ. 29.09.1999. С. 10.

Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології // Науковий вісник Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Слов'янська філологія. 1999. Вип. 81. С. 120–129.

Микитюк О. Р. Абстрактність у загальнонавчаваних іменниках і термінах // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. 1999. Ч. 2. С. 163–168.

2000

Булик-Верхола С. З. Зміни у складі української музичної термінології // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2000. Вип. 28. С. 65–69.

Булик-Верхола С. З. Морфологічний спосіб творення як джерело поповнення складу української музичної термінології // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2000. Вип. 29. С. 259–271.

Булик-Верхола С. З. Синонімія в українській музичній термінології // Вісник Харківського національного університету. Серія філологічна. Традиції Харківської філологічної школи. 2000. № 491. С. 264–267.

Булик-Верхола С. З. Назви народних духових інструментів у музичній терміносистемі української мови // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 349–354.

Булик-Верхола С. З. Назви українських народних музичних ударних інструментів у мовній картині світу // Семантика мови і тексту. Збірник статей VI міжнародної конференції. Івано-Франківськ, 2000. С. 84–89.

Вознюк Г. Л. Проблема іншомовних запозичень в сучасній українській фінансово-економічній термінології (на матеріалі третього видання «Фінансового словника») // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2000. № 402. С. 97–99.

Куньч З. Й., Захарків О. Т. Як правильно: катихизм, катехизм, катехиза, катихизис, катехізіс? // «Єдиними устами». Вісник Інституту богословської термінології та перекладів. Львів, 2000. Вип. 4. С. 63–71.

2001

Городиловська Г. П. Функціонування елементів наукового стилю у романі Р. Іваничука «Четвертий вимір» // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 119. С. 154–161.

Микитюк О. Р. Абстрактні іменники в науковому стилі (до питання про термінізацію і детермінізацію) // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 119. С. 30–37.

2002

Булик-Верхола С. З. З історії становлення системи української музичної термінології // Мовознавчі студії. Праці сесій, конференцій, симпозіумів, «круглих столів» НТШ. Львів, 2002. Т. 13. С. 154–161.

Булик-Верхола С. З. Дослідження галузевих термінологій на кафедрі української мови Львівського національного університету імені Івана Франка у 50-70-х роках ХХ століття // Мовознавчі студії. Праці сесій, конференцій, симпозіумів, «круглих столів» НТШ. Львів, 2002. Т. 13. С. 206–214.

Булик-Верхола С. З. Діалектна лексика як джерело поповнення української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 373–378.

Булик-Верхола С. З. Граматична характеристика музичних термінів української мови // Semper tiro. Збірник наукових праць молодих учених на пошану професора І. О. Денисюка. Львів, 2002. С. 200–203.

Городиловська Г. П. Семантико-стилістична характеристика термінологічної лексики в історичних творах Р. Іваничука // Науковий часопис «Філологічні студії». Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2002. № 3. С. 99–108.

Городиловська Г. П. Термінологічна лексика як елемент наукового стилю в історичних творах Р. Іваничука // Вісник Луганського державного педагогічного університету. Філологічні науки. Луганськ: Видавництво ЛДПУ «Альма Матер», 2002. № 4(48) квітень. С. 83–88.

Куньч З. Й. Зародження української риторичної термінології в пам'ятках Київської Русі // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 329–332.

Куньч З. Й. Шляхи розвитку української риторичної термінології на початку ХХ століття // Мовознавчі студії. Праці сесій, конференцій, симпозіумів, «круглих столів» НТШ. Львів, 2002. Т. 13. С. 162–168.

Литвин О. Г. Розвиток національної термінології як важливий елемент державотворення // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». 2002. Вип. 10. С. 166–176.

Литвин О. Г. Російсько-українсько-англійський словник машинобудівних термінів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 210–214.

Микитюк О. Р. До проблеми розвитку української термінологічної лексики // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 24–29.

Микитюк О. Р. Специфіка лексичної мовної норми в термінології // Мова і культура. Наукове видання. Серія «Філологія». Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002. Вип. 5. Том II. Ч. 1. С. 290–297.

Наконечна Г. В. Українсько-польсько-російські термінологічні паралелі (на матеріалі релігійної термінології) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 357–360.

Полюга Л. М. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 21–24.

2003

Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 41–45.

Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології // Мова. Культура. Бізнес. Київ: Правові джерела, 2003. Вип. 1. С. 249–257.

Булик-Верхола С. З. Омонімія і полісемія в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2003. № 490. С. 142–146.

Булик-Верхола С. З. Антонімія в українській музичній термінології // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2003. Вип. 30. С. 248–251.

Городиловська Г. П. Елементи наукового стилю у романі «Шрами на скалі» Р. Іваничука // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. 2003. Вип. 30. С. 286–292.

Городиловська Г. П. Правничі термінологічна лексика в історичних творах Р. Іваничука // Наук. записки Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». Філол. науки. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. Т. 22 (Частина I). С. 43–47.

Городиловська Г. П. Термінологічна лексика та її стилістичне використання у художньому тексті // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 202–205.

Полюга Л. М. Роздуми над правничими термінами в писемних пам'ятках української мови XI–XVII століття // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Філологічні науки. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. Т. 22 (Частина II). С. 248–249.

2004

Булик-Верхола С. З. Джерела поповнення української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503. С. 156–159.

Голубінка Н. І., Куньч З. Й. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503. С. 24–26.

Городиловська Г. П. Елементи наукового стилю в історичних творах Р. Іваничука // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2004. Вип. 34. С. 259–265.

Литвин О. Г. Осново- і словоскладання в українській технічній термінології // Збірник наукових праць 8-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт–2006». Львів, 2004. С. 17–18.

Наконечна Г. В. Місце богословізмів у спільнотному дискурсі анонімні алкоголіки // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503. С. 132–134.

Середницька А. Я. Ідеографічний словник дієслів переміщення сучасної української мови // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503. С. 67–70.

Теглівець Ю. В. Проблема фразеологічних одиниць у наукових терміносистемах української мови // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2004. Випуск 34. С. 468–472.

Теглівець Ю. В. Термінологічна лексика як активне джерело поповнення фразеології сучасної української мови // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. № 503. С. 61–63

2005

Булик-Верхола С. З. Проблема уніфікації музичних термінів // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2003. Вип. VI. С. 262–264.

Булик-Верхола С. З. «Золоте десятиріччя» (1923–1933 роки) у розвитку української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2005. № 538. С. 68–72.

Литвин О. Г., Литвин А. В. Теоретичні та методичні основи формування вмінь та навичок професійної термінології // Гуманітарний вісник. Збірник наукових праць. Львів: ЛДФА, 2005. С. 108–116.

Теглівець Ю. В. Асоціативно-образний мотив складених термінів із семою 'вода' // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2005. № 538. С. 39–42.

Теглівець Ю. В. Конотативність термінів із семою 'вода' // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 215–217.

2006

Булик-Верхола С. З. Музична лексика X–XVI століть // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2006. Випуск 38. Ч. I. С. 57–63.

Булик-Верхола С. З. Запозичення в українській музичній термінології // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 252–254.

Куньч З. Й. Співвідношення інтернаціонального й національного в українській риторичній термінології 17 ст. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 198–201.

Микитюк О. Р. Іван Верхратський як термінолог // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 40–43.

Полюга Л. М., Жуковський С. С., Кінаш Р. І., Базилевич В. В., Дрівко Н. З. Словники споріднених термінологічних систем у процесі розвитку сучасної української термінології // Збірник наукових праць 9-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології» Слово Світ-2006. С. 38–41

Середницька А. Я. Структура семантичного поля дієслів ходи в ідеографічному словнику дієслів переміщення // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 96–99.

Стукало І. Д. Проблема варіантності у мовознавстві // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2006. Випуск 38. У 2 ч. Ч. 1. С. 24–31.

Теглівець Ю. В. Структурні моделі складених термінів із семою 'вода' // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 2006. Випуск 38. У 2 ч. Ч. 1. С. 71–78.

Теглівець Ю. В. Роль оцінного компонента у семантичній структурі складених термінів із семою 'вода' // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. № 559. С. 63–66.

2007

Булик-Верхола С. З. Діяльність Музичної секції Інституту української наукової мови // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 323–325.

Городиловська Г. П. Термінологічні слова і словосполучення у складі метафор (на матеріалі художніх творів Р. Іваничука) // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 582–584.

Куньч З. Й. Етапи розвитку української риторики // Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, зв'язки. Збірник наукових праць за матеріалами наукового семінару. Львів: ПАІС, 2007. С. 72–90.

Наконечна Г. В. Дидактичні особливості фразеологічних богословізмів у вивченні української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Збірник наукових праць. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Вип. 2. С. 63–68.

Полюга Л. М. Передумови укладання нового словника термінів будівництва і архітектури // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2007. С. 343–347.

Полюга Л. М. Проблематика процесів творення термінологічних словників // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство. Тернопіль, 2007. С. 255–265.

Середницька А. Я. Відображення процесів появи семантично-похідних значень дієслів у ідеографічному словнику дієслів переміщення сучасної української мови // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2007. № 593. С. 26–29.

Теглівець Ю. В. Антонімія складених термінів із семою 'вода' // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 197–199.

Теглівець Ю. В. Особливості полісемії та омонімії складених термінів із семою 'вода' // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2007. № 593. С. 12–14.

2008

Булик-Верхола С. З. Вторинна номінація як спосіб творення музичних термінів в українській мові // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. № 620. С. 62–65.

Куньч З. Й. Системне вивчення науково-технічної термінології у роботі зі студентами-іноземцями // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Зб. наук. праць. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 3. С. 198–203.

Куньч З. Й., Вознюк Г. Л. Роль мовної підготовки в системі вищої технічної освіти в Україні // Людина. Комп'ютер. Комунікація. Збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. С. 121–123.

Литвин О. Г. Формування вмінь та навичок української професійної термінології у студентів технічних ВНЗ // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. Т. XXI. С. 82–89.

Полюга Л. М. Деякі проблеми перекладу українських термінів будівництва й архітектури у двомовному словнику (у співавторстві) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. № 620. С. 56–58.

Середницька А. Я. Метод відбору реєстрових одиниць ідеографічного словника дієслів переміщення української мови // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. № 620. С. 156–160.

Теглівець Ю. В. Особливості синонімії складених назв із семою 'вода' // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2008. С. 107–109.

Теглівець Ю. В. Сема 'вода' у структурі складених назв // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «Проблеми граматики і лексикографії української мови». Збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Випуск 4. С. 359–363.

Фаріон І. Д. Еволюція лінгвонімів «язык – мова» // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. № 620. С. 79–83.

2009

Булик-Верхола С. З. Назви струнних музичних інструментів в українській мові // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 186–189.

Булик-Верхола С. З. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. № 648. С. 121–124.

Городиловська Г. П. Взаємодія елементів наукового та художнього стилів (на матеріалі історичних творів Р. Іваничука) // Меч і мисль: творчість Романа Іваничука у національних вимірах української культури. Зб. наук. праць. Серія «Укр. філол.: школи, постаті, проблеми». Львів–Ужгород: Гражда, 2009. С. 196–202.

Городиловська Г. П. Фізична термінологічна лексика в історичних творах Романа Іваничука // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 204–207.

Куньч З. Й. Мовна підготовка студентів як невід’ємна складова вищої технічної освіти в контексті Болонського процесу // Мова і час. Збірник наукових праць. Донецьк: ДонНТУ, 2009. С. 20–23.

Куньч З. Й. Йоанникій Галятовський в історії української риторики // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. Вип. 21. С. 25–29.

Куньч З. Й. Роль Олексі Горбача у становленні української риторики // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. У 3 т. Т. II. Чернівці: ЧДПУ ім. Т. Шевченка, 2009. С. 104–107.

Микитюк О. Р. Недоцільність запозик в українській та інших мовах // Український смисл. Науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник. Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2009. № 1. С. 54–65.

Микитюк О. Р. Проблема запозичень в оцінці О. Потебні, Ю. Шевельова, С. Смоль-Стоцького, С. Караванського та інших видатних українських мовознавців // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. № 854. Серія філологічна. Вип. 57. Харків: Харківський національний ун-тет ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 56–60.

Середницька А. Я. Інтегральні слова у семантичному полі дієслів переміщення сучасної української літературної мови // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. № 648. С. 139–144.

Теглівець Ю. В. Основні групи складених назв із семою ‘вода’ щодо мотиваційних процесів // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 232–235.

Теглівець Ю. В. Ономастологічна структура двокomпонентних складених назв із семою ‘вода’ // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Пробл. української термінології». Львів: Вид-во Львів. політех., 2009. № 648. С. 30–33.

Фаріон І. Д. Лінгвонім мова в контексті позамовних чинників // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Ужгород, 2009. Вип. 13. С. 138–140.

Фаріон І. Д. Термін «руська мова» в контексті історії мови // Українська мова серед інших слов’янських мов: етнологічні та граматичні параметри. Збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2009. С. 65–72.

Фаріон І. Д. Історія становлення метатермінів мова – мовлення // Слов’янська філологія. Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. Вип. 475–477. С. 268–279.

2010

Булик-Верхола С. З. Лексико-семантична характеристика української музичної термінології // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. № 675. С. 68–71.

Городиловська Г. П. Фінансово-економічна та банківська термінологічна лексика у художньому тексті (на матеріалі історичних творів Романа Іванчука) // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Матеріали III Міжнародних філософсько-економічних читань. Львів: Видавництво Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, 2010. С. 375–381.

Куньч З. Й. Реалізація принципу фахоцентризму у викладанні української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 2010. Вип. 5. С. 15–22.

Куньч З. Й. Найдавніші класифікації стилістичних засобів мовлення в українській науці // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 675. С. 136–138.

Ментинська І. Б. Транслітерація власних назв як лінгвістичний ідентифікатор // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 676. С. 45–48.

Микитюк О. Р. Проблема запозик крізь призму Франкового заклику «учитися бути українцем» // Současná Ukrajínistika / Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků. Z mezinárodní konference. V. Olomoucké sympozium ukrajínistů střední a východní Evropy. Olomouc, Česká republika: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. S. 104–108.

Полюга Л. М. Варіантність термінів у спеціальних двомовних словниках (на прикладі «Російсько-українського та українсько-російського словника термінів будівництва й архітектури») // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 676. С. 31–33.

Теглвець Ю. В. Особливості трикомпонентних складених назв із семою 'вода' // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. № 676. С. 74–76.

Фаріон І. Д. Соціальна зумовленість атрибутивів руський (-а), простий (-а) з мета-терміном мова (язык): діяхронний аспект // Соціолінгвістичні студії. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 234–239.

Фаріон І. Д. Когнітивний аспект метатерміна язык (на діяхронному матеріалі української мови) // Людина. Комп'ютер. Комунікація. Збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 262–265.

Фаріон І. Д. Лінгвономен «проста мова» як знак нового часу // Правдиве українське серце. Олександр Рибалко. Київ: Вид. дім «Простір», 2010. С. 510–521.

Фаріон І. Д. До історії термінів «роский», «россійский» та «словенороский язык» (на матеріалі українських пам'яток XVI–XVII ст.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 675. С. 178–182.

Фаріон І. Д. Лінгвономени мова – язык у Франковому дискурсі: діяхронний аспект // Нагуєвицькі читання – 2009: Іван Франко і парадигми соціально-гуманітарних наук початку XXI століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 239–250.

2011

Булик-Верхола С. З. Паронімія в українській музичній термінології // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 61–63.

Городиловська Г. П. Стилiстичне використання хiмiчної термiнологiї в художньому тексті (на матеріалі історичних творів Романа Іваничука) // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 64–68.

Ментинська І. Б. Мовнотилістичні проблеми української комп'ютерної термінології // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 92–95.

Микитюк О. Р. Формування української граматичної термінології // Дослідження з лексикології і граматики української мови. Зб. наук. праць. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний ун-т, 2011. Вип. 10. С. 176–182.

Наконечна Г. В. Українська термінологія місцевого самоврядування часів німецької окупації (1941–1944 рр.) (на матеріалі періодичних видань) // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 103–106.

Теглівець Ю. В. Проблема існування складених назв із метафоризованим значенням компонентів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. № 709. С. 28–30.

Фаріон І. Д. Конституція Пилипа Орлика 1710 року крізь призму її базових когнітивних термінів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 709. С. 125–131.

Фаріон І. Д. Термін «слов'янська мова» як вияв мовної свідомості (кінець XVI – перша чверть XVII ст.) // У силовому полі мови. (Інні Петрівні Чепізі). Інститут української мови НАН України. Київ: КММ, 2011. С. 183–188.

2012

Вознюк Г. Л., Менцинська І. Б. Термінологічна орфографія: Трансакція чи транзакція // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 6–9.

Гнатюк М. В. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 166–173.

Куньч З. Й. Уникання пасивних дієслівних конструкцій як елемент культури української мови // Український смисл. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2012. № 1. С. 42–49.

Куньч З. Й. До питання утвердження терміна «реторика» в українській науці // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 200–205.

Теглівець Ю. В. Ономастологічна структура багатокomпонентних складених назв із семою 'вода' // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 155–157.

Фаріон І. Д. Периферійні субстантивні лінгвономени метатерміна мова: діалект, наріччя, річ, бесіда // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 227–233.

Харчук Л. В. Порухення мовних норм в українській електроенергетичній термінології // Український смисл. Дніпропетровськ, 2012. С. 114–121.

Харчук Л. В. Суфіксація як продуктивний спосіб творення електроенергетичних термінів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. № 733. С. 161–165.

2013

Булик-Верхола С. З. Лексико-семантичні процеси в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. № 765. С. 78–81.

Куньч З. Й. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію // Термінологічний вісник. Збірник наукових праць. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 215–220.

Куньч З. Й. Проблеми перекладу українською мовою риторичних термінів Теофана Прокоповича // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. № 765. С. 98–102.

Ментинська І. Б. Комп'ютерна термінологія: особливості вживання деяких морфологічних категорій // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2013. № 1 (250). С. 63–67.

Ментинська І. Б. Складні випадки вживання комп'ютерних термінів у родовому відмінку 2-ої відміни чоловічого роду // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. № 765. С. 63–66.

Теглівець Ю. В. Особливості родо-видових відношень складених термінів із семою 'вода' // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. № 765. С. 70–73.

Харчук Л. В. Тематична класифікація українських електроенергетичних термінів // Термінологічний вісник. Збірник наукових праць. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2 (2). С. 72–77.

Харчук Л. В. Терміни-словосполучення в українській електроенергетичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. № 765. С. 73–77.

2014

Булик-Верхола С. З. Зародження наукової музичної термінології української мови в XVI–XVIII ст. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 791. С. 98–101.

Вознюк Г. Л., Ментинська І. Б. Мовностилістичні аспекти комп'ютерної термінології в офіційно-діловому дискурсі // Людина. Комп'ютер. Комунікації. Збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 179–183.

Городиловська Г. П. Переосмислення семантики терміна та розширення сфер його функціонування в сучасній українській літературній мові (на матеріалі художніх творів Романа Іваничука) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 791. С. 105–108.

Куньч З. Й. Вживання дієприслівникового звороту в сучасному науково-технічному мовленні // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 127. С. 432–435.

Куньч З. Й., Харчук Л. В. Семантичний потенціал українських електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 791. С. 61–65.

Литвин О. Г. Формування української технічної термінології у 20–30-ті роки минулого століття. Global scientific unity 2014: The European Scientific and Practical Congress / Published by order of the Scientific Presidium of the Council of the International Scientific Association «Science & Genesis»; Scientific and practical edition: Prague (Czech Republic), 28th of November 2014. Copenhagen: Publishing Center of The International Scientific Association «Science & Genesis», 2014. Vol. 3. P. 55–60.

Ментинська І. Б. Лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 791. С. 71–74.

Фаріон І. Д. Діяхронна соціолінгвістика: історія терміна та галузі мовознавства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 791. С. 154–162.

Фаріон І. Д. Від руського язика до української мови: до проблеми історії лінгвономена «українська мова» // *Ucrainica VI. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference VI Olomoucké symposium ukrajinistů střední a východní Evropy. Olomouc 21. (23.8. 2014).* Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. S. 307–310.

Харчук Л. В. Лексико-тематичний розряд на позначення назв споруд спеціального призначення в українській електроенергетичній термінології // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». 2014. Вип. 2 (279). С. 62–67.

Харчук Л. В. До питання нормативності деяких українських електроенергетичних термінів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна. Збірник наукових праць. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2014. Вип. 45. С. 60–63.

Харчук Л. В. Багатокомпонентні термінологічні одиниці в українській електроенергетичній терміносистемі // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». 2014. Вип. 129. С. 526–531.

Farion I. D. Scientific interpretation of rutenian language, simple (rutenian) language (XIV–XVII c.) historical linguonomen // *Journal of language and literature.* 2014. Vol. 5. No. 1. February. Baku, Azerbaijan. P. 89–95.

2015

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Збірник наукових праць. Одеса, 2015. Вип. 15. Т. 1. С. 7–9.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Професійний жаргон фотографів // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Збірник наукових праць. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Вип. 30. С. 212–219.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Родо-видова організація української музичної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. № 817. С. 78–81.

Вознюк Г. Л., Ментинська І. Б. Мовностилістичні аспекти комп'ютерної термінології в офіційно-діловому дискурсі // Людина. Комп'ютер. Комунікація. 36. наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 179–183.

Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича // Термінологічний вісник. 36. наук. паць. У 2-х частинах. Київ: Інститут української мови НАН України, 2015. Вип. 3 (1). С. 158–163.

Литвин О. Г., Голубінка Н. І., Голубінка Ю. І. Полісемія в українській геодезичній термінології // Геодезія, картографія і аерофотознімання: міжвідомчий науково-технічний зб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. Вип. 82. С. 41–48.

Ментинська І. Б. Співвідношення синонімів та варіантів у комп'ютерній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. № 791. С. 71–74.

Ментинська І. Б. Синонімія в сучасній комп'ютерній термінології // Термінологічний вісник. Збірник наукових праць: У 2-х частинах. Київ: Інститут української мови НАН України, 2015. Вип. 3 (2). С. 177–184.

Фаріон І. Д. Лінгвонімен українська мова як етнонаціональна ідентифікація українців (на матеріалі текстів XIV–XX ст.) // Український глотогенез. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Житомир: Полісся, 2015. С. 224–237.

Харчук Л. В. Явища синонімії та варіантності в українській електроенергетичній терміносистемі // Термінологічний вісник. Збірник наукових праць. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2015. Вип. 3 (2). С. 184–190.

Харчук Л. В. Явище антонімії в українській електроенергетичній терміносистемі // Science and Education a New Dimension. Philology. III (16), Issue 70, 2015. P. 91–93.

2016

Булик-Верхола С. З. Антонімічні відношення в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 111–114.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Чужомовні запозичення у термінології фотосправи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Збірник наукових праць. Одеса, 2016. Вип. 23. Т. 1. С. 8–10.

Вознюк Г. Л., Наконечна Г. В. Чужослови в системі української фінансово-економічної термінології: проблеми адаптації // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 48–50.

Городиловська Г. П. Медичні терміни як складова ідіостилю Романа Іваничука // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 115–118.

Куньч З. Й., Харчук Л. В. Полісемія в українській електроенергетичній термінології // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 77–81.

Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Проблеми культури мови професійного спілкування в освітньому процесі ВНЗ технічного профілю // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2016. С. 57–65.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Унормування галузевої терміносистеми як один з аспектів культури мовлення в науковому дискурсі (на матеріалі сучасної комп'ютерної термінології) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2016. С. 78–87.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Препозитиви чужомовного походження в комп'ютерній термінології // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри. Збірник наукових праць. Рівне: НУВГП, 2016. С. 237–239.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Структурно-словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 842. С. 86–91.

Микитюк О. Р. Семантичне навантаження релігійної лексики в творі Дмитра Донцова «Дух нашої давнини» // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці: Видавничий Дім «Родовід», 2016. Вип. 769. С. 13–17.

2017

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Значення метафори у розвитку української музичної термінології // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 98–106.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Запозичення з німецької мови в українській музичній термінології // Наук. вісник Нац. університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». 2017. Т. 263. С. 65–73.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Адаптація німецькомовних запозичень в українській музичній термінології // Південний архів. Філологічні науки. Збірник наукових праць. Херсон, 2017. Т. 67. С. 19–21.

Вознюк Г. Л., Конівіцька Т. Я. Процес фразеологізації як засіб творення фінансово-економічних термінів // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 107–116.

Вознюк Г. Л., Наконечна Г. В. Соматичні богословізми в системі українських народних ботанічних назв: соціолінгвістичний аспект // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 869. С. 98–100.

Городиловська Г. П. Математичні терміни як засіб інтелектуалізації художнього мовлення Романа Іванчука // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 117–129.

Куньч З. Й., Харчук Л. В. Особливості лексико-семантичного способу термінотворення (на матеріалі української електроенергетичної термінології) // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 141–150.

Куньч З. Й., Харчук Л. В. Основні етапи становлення української електроенергетичної терміносистеми // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 869. С. 62–67.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Віддієслівні терміни-іменники в українській комп'ютерній термінології // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2017. С. 78–87.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Віддієслівні прикметники в сучасній комп'ютерній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 869. С. 71–74.

2018

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В., Теглівець О. В. Порушення літературних норм у навчальних текстах радіотехнічної галузі // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2018. С. 80–88.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Англіцизми у термінології фотосправи // Південний архів. Філологічні науки. Збірник наукових праць. Херсон: ХДУ, 2018. Вип. LXXIII. С. 14–16.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Особливості електронного навчально-методичного комплексу «Основи термінознавства для студентів гуманітарних спеціальностей» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Науковий збірник. Одеса, 2018. Вип. 32. Т. 1. С. 12–14.

Куньч З. Й., Куньч М. Р. Роль метафори у формулюванні політичних афоризмів (на матеріалі гасел революції гідності) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Збірник наукових праць. Харків: Харківський державний університет, 2018. Вип. 32. С. 23–30.

Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Комп'ютерний термін як одиниця терміносистеми: ступінь відповідності вимогам // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2018. С. 23–31.

Ментинська І. Б. Сучасні тенденції термінознавчих досліджень (на матеріалі комп'ютерної термінології) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Збірник наукових праць. Херсон: Херсонський державний університет, 2018. Вип. 31. С. 33–38.

Наконечна Г. В., Вознюк Г. Л. Явище плеоназму в нехудожньому перекладному тексті // Український смисл: науковий збірник. Дніпро: Ліра, 2018. С. 41–48.

Харчук Л. В. Порушення лексичної мовної норми в українській електроенергетичній терміносистемі // Український смисл: науковий збірник Дніпро: Ліра, 2018. С. 68–79.

Харчук Л. В. Формування наукової терміносистеми як результат стихійного нагромадження термінового матеріалу (на матеріалі української електроенергетичної термінології) // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2018. Вип. 1 (15). С. 276–281.

ТЕЗИ КОНФЕРЕНЦІЙ

1991

Наконечна Г. В. Деякі проблеми становлення науково-технічної термінології в сучасній українській мові // Терминологические чтения (цикл 2) «Проблемы языков для специальных целей, научной и профессорской коммуникации». Київ, 1991. С. 129–130.

1992

Вознюк Г. Л. Деякі теоретичні аспекти формування української науково-технічної термінології // Тези 1-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1992. С. 102–104.

Микитюк О. Р. Творення електротехнічної термінології на основі абстрактних іменників // Тези 1-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1992. С. 81–82.

Наконечна Г. В. Термінологи Галичини у виробленні української наукової мови // Тези доповіді регіональної наукової конференції «Розвиток мовознавства в Західній Україні в 20–30-х роках ХХ ст.». Львів, 1992. С. 64–65.

Наконечна Г. В. До джерел сучасної української наукової термінології // Первая международная конференция «Язык и культура». Материалы. К., 1992. С. 125–126.

Наконечна Г. В. Про дискусію навколо української хімічної термінології // Тези 1-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1992. С. 144–146.

1993

Вознюк Г. Л. Сучасна українська термінологія: реальна чи автентична? // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 39–41.

Вознюк Г. Л. Наконечна Г. В., Полюга Л. М. До проблеми стійкості наукових термінів // Тези доповідей 1-ої Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми медичної термінології». Львів, 1993. С. 75–76.

Куньч З. Й. Семантика греко-латинських запозичень у термінології. // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 130–131.

Куньч З. Й. Вплив засобів словотвору на семантику латинських запозичень // Тези Міжнародної наукової конференції «Семантика мови і тексту». Івано-Франківськ, 1993. С. 157–158.

Литвин О. Г. Загальновживана лексика – джерело поповнення терміно-логічних систем // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 107–109.

Микитюк О. Р. Абстрагування й узагальнення в процесі термінотворення // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 137–139.

Микитюк О. Р. Національні та запозичені абстракти в медичній термінології // Тези доповідей 1-ої Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми медичної термінології». Львів, 1993. С. 42–43.

Наконечна Г. В. До правописних проблем у хімічній та фармакологічній термінологіях (ретроспектива і сучасний стан) // Тези доповідей 1-ої Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми медичної термінології». Львів, 1993. С. 43–44.

Наконечна Г. В. Соціально-психологічні аспекти термінотворення (на матеріалі української хімічної термінології) // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 113–115.

Полюга Л. М. Термінологічне значення в семантичній системі слова // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 79–81.

Фаріон І. Д. Джерела та основи творення ономастичної термінології // Тези 2-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1993. С. 164–166.

1994

Василишин І. П. Суспільно-політична термінологія у виданнях УПА // Тези доповідей 3-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1994. С. 181–182.

Вознюк Г. Л., Наконечна Г. В. Освітній аспект термінологічної проблеми // Тези 3-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1994. С. 53–54.

Куньч З. Й. Метафора як засіб термінотворення // Тези 3-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1994. С. 95–96.

Литвин О. Г. Ступінь експресивності термінів машинобудування // Тези 3-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1994. С. 115.

Микитюк О. Р. Взаємодія семантики дієслів і віддієслівних абстрактних іменників у процесі термінотворення // Тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції «Функціональна граматики». Донецьк, 1994. С. 134–135.

Микитюк О. Р. Семантичний взаємозв'язок дієслів і віддієслівних іменників під час творення термінів // Тези 3-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1994. С. 86.

1996

Василишин І. П. Військова термінологія у поетичній творчості вояків УПА // Тези доповідей 4-ї Міжнародної конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 15–16.

Вознюк Г. Л., Сиротинський І. М. Поповнення запасу термінологічної лексики студентів-чужинців у процесі викладання української мови на початковому етапі // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 66–67.

Вознюк Г. Л. З досвіду укладання галузевого економічного словника-довідника (у співавторстві) // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 125–126.

Вознюк Г. Л. Відновлення мовної автентичності як актуальна проблема сучасного українського термінознавства // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1996. С. 63.

Голубінка Н. І. Науковий термін у художньому стилі (на матеріалі творчості Лесі Українки) // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 61–62.

Куньч З. Й. Експліцитна полісемія в риторичній термінології // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 45–46.

Литвин О. Г. Словотвірні моделі термінів машинобудування // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1996. С. 73.

Литвин О. Г. Частинимовне вираження термінів машинобудування // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 205–206.

Микитюк О. Р. Загальновживані слова у функції наукових термінів // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1996. С. 36.

Микитюк О. Р. Поліспеціальні абстрактні іменники сучасної української мови // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 32.

Наконечна Г. В. Підручник з термінознавства для студентів-техніків // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1996. С. 40–41.

Полюга Л. М. Проблеми термінології в річизі державотворчих процесів // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 3–4.

Полюга Л. М. Термін у науковому тексті // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 7–8.

Фаріон І. Д. Деякі зауваги до словотвору антропонімічних термінів // Тези 4-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української науково-технічної термінології». Львів, 1996. С. 21–22.

1997

Вознюк Г. Л. Мовностилістичні та правописні аспекти розбудови української фінансово-економічної термінології // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1997. С. 195–196.

Голубінка Н. І. Слово-термін в індивідуальному стилі Миколи Євшана // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1997. С. 100–102.

Куньч З. Й. Греко-латинські терміноелементи в українській риторичній термінології // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1997. С. 72–74.

Микитюк О. Р. Способи подачі термінів-абстрактів у лексикографічних працях // Сборник научных трудов по лексикографии. Харків, 1997. С. 58–60.

Литвин О. Г. До укладання російсько-українсько-англійського словника з машинобудування // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1997. С. 201–203.

Литвин О. Г. Проблема полісемії в українській термінології машинобудування // Тези доповідей 3-го Міжнародного симпозіуму українських інженерів-механіків у Львові. Львів, 1997. С. 250–251.

1998

Булик-Верхола С. З. Проблеми сучасної української музичної термінології // Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні». Київ, 1998. С. 218–220.

Вознюк Г. Л. Українська фінансова термінологія: проблеми функціонування та розвитку (у співавторстві) // Матеріали 5-ої Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт – 98». Львів, 1998. С. 322–325.

Куньч З. Й. До проблеми укладання «Риторичного словника» // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт – 98». Вісник Держ. ун-ту «Львів. політех.», Львів, 1998. № 336. С. 271–272.

Куньч З. Й. Норми транслітерації греко-латинізмів в українській риторичній термінології // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Українська термінологія і сучасність». Київ: КНЕУ, 1998. С. 245–247.

Литвин О. Г. Іншомовні слова в українській термінології машинобудування // Матеріали наукової конференції «Українська мова: з минулого в майбутнє». Київ, 1998. С. 151–152.

Микитюк О. Р. До унормування наукових назв «термінний – термінологічний», «синонімний – синонімічний – синонімічний» та інших // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт – 98». Вісник Державного університету «Львівська політехніка», Львів, 1998. № 336. С. 61 – 62.

Полюга Л. М. Богословська наукова термінологія // Матеріали Всеукраїнської конференції «Сучасна українська наукова термінологія: Від історичних традицій до нових концепцій». Львів, 1998. С. 16–19.

Полюга Л. М. Засади уніфікації українських терміносистем і орфографічні норми // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт – 98». Вісник Державного університету «Львівська політехніка», Львів, 1998. № 336. С. 7-8.

1999

Литвин О. Г. Семантичні розряди машинобудівних термінів // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності». Львів, 1999. С. 131–136.

Микитюк О. Р. Абстрактність у загальновживаних іменниках і термінах // Збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті «Українська філологія: школи, постаті, проблеми». У 2-ох частинах. Львів, 1999. Ч. 2. С. 163–168.

2000

Булик-Верхола С. З. Музична термінологія в українській термінографії // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми термінології та термінографії». Київ, 2000. С. 62–63.

2002

Литвин О. Г. Проблеми технічної термінології на сторінках української преси початку ХХ ст. // Доповіді та повідомлення 7-ої Всеукраїнської наук.-теоретичної конференції «Українська періодика: Історія і сучасність». Львів, 2002. С. 522–526.

2004

Литвин О. Г. Унормування української науково-технічної термінології // Матеріали щорічної науково-практичної конференції «Ефективність державного управління в контексті європейської інтеграції». Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. Ч. 2. С. 292–295.

2006

Литвин О. Г. Деякі проблеми унормування української технічної термінології // Збірник матеріалів міжвузівської науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників. Львів: Ліга-Прес, 2006. С. 117–118.

2007

Литвин О. Г. Формування у студентів технічних ВНЗ умінь і навичок української професійної термінології // Матеріали Другого Міжнародного конгресу «Українська освіта у світовому часопросторі». Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. Кн. 1. С. 316–317.

2008

Куньч З. Й., Вознюк Г. Л. Мовна підготовка як важливий елемент гуманітаризації інженерної освіти в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Гуманітарні науки в сучасному негуманітарному ВНЗ». Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2008. С. 29–31.

Наконечна Г. В. Етнонім «жид» в українській ботанічній термінології // Збірник наукових праць учасників X Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології». СловоСвіт–2008. Львів, 2008. С. 56–59.

2009

Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української термінології // Матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» ІГСН–2009. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. С. 72–74.

Микитюк О. Р. Роль «Рускої граматики» С. Смалья-Стоцького і Ф. Гартнера у становленні української граматичної термінології // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження видатного українського філолога, культурного і громадського діяча «Постать С. Смалья-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX–початку XX ст. і сучасна рецепція його доби». Чернівці: Місто, 2009. С. 66–67.

Теглівець Ю. В. Емоційно-образний компонент у структурі значення складених назв із семою 'вода' // Матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» ІГСН–2009. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. С. 99–101.

2010

Булик-Верхола С. З. Поповнення української науково-технічної термінології // Матеріали II університетської конференції молодих науковців «Актуальні проблеми гуманітарних і соціальних наук». Львів, 2010. С. 5–7.

Булик-Верхола С. З. Лексико-семантична характеристика української науково-технічної термінології // Матеріали II Міжнародної конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» ІГСН–2010. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 102–103.

Теглівець Ю. В. Гіперо-гіпонімія складених назв із семою 'вода' // Матеріали II Міжнародної конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» ІГСН–2010. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 96–97.

2011

Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Продуктивні словотвірні моделі українських геодезичних термінів // Збірник матеріалів XVI Міжнародного науково-технічного симпозіуму «Геоінформаційний моніторинг навколишнього середовища: GNSS і GIS-технології». Львів: Сполом, 2011. С. 244–248.

Литвин О. Г. Формування вмінь і навичок професійної термінології у студентів ВНЗ // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців». Львів, 2011. С. 41–42.

2012

Вознюк Г. Л., Куньч З. Й. Культура мови як запорука успішної професійної комунікації // Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Інформація. Комунікація. Суспільство» ІКС–2012. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 198–199.

Куньч З. Й. Роль писемних пам'яток у вивченні історії української риторики // Тези доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції «Книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база». Львів, 2012. С. 56–58.

Голубінка Н. І., Литвин О. Г. Типові мовленнєві помилки (на матеріалах геодезичних досліджень) // Збірник матеріалів XVII Міжнародного науково-технічного симпозіуму «Геоінформаційний моніторинг навколишнього середовища: GNSS і GIS-технології». Львів: СПОЛОМ, 2012. С. 250–253.

Харчук Л. В. Творення українських електроенергетичних термінів: словотвірні моделі // Матеріали XI Міжнародної наукової конференції «Семантика мови і тексту». Івано-Франківськ, 2012. С. 645–647.

Харчук Л. В. Лінгвостилістичні особливості англomовного науково-технічного тексту (на матеріалі підмови електроенергетики) // Матеріали 8-ої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал 2012». Київ, 2012. С. 79–81.

Харчук Л. В. Аббревіація в системі сучасної електроенергетичної термінології // Матеріали III університетської конференції студентів і молодих науковців «Актуальні проблеми гуманітарних і соціальних наук». Львів, 2012. С. 79–81.

2013

Вознюк Г. Л., Куньч З. Й. Вплив сучасних інформаційних технологій на формування мовленнєвої компетенції студента // Матеріали 2-ої Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2013» ІКС-2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 29–31.

Литвин О. Г. Розвиток мовленнєвої термінологічної культури студентів вищих навчальних закладів // Збірник тез за матеріалами VIII науково-технічної конференції «Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 451–453.

Харчук Л. В. Особливості використання електроенергетичної термінології в офіційно-діловому стилі // Матеріали 2-ої Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2013» ІКС-2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 174–175.

Kharchuk L. V. To the question of normativity of some Ukrainian electric power engineering terms // Матеріали IV Міжнародної конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» ІКС-2013. Львів: Видавництво «Львівська політехніка», 2013. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

2014

Вознюк Г. Л., Куньч З. Й. Використання помилкових синтаксичних конструкцій у сучасному науково-технічному мовленні // Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2014» ІКС-2014. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 128–129.

Литвин О. Г. Деякі словотвірні особливості української технічної термінології. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції «Проблеми комплексного підходу до вивчення термінологічної лексики у спеціалізованому вищому навчальному закладі (термінологічне словотворення)». Дніпропетровськ: Адверта, 2014. С. 55–63.

Ментинська І. Б. Комп'ютерні терміни в офіційно-діловому дискурсі: мовно-стилістичний аспект // Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2014» ІКС-2014. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 152–154.

Теглівець Ю. В. Особливості лексико-семантичного поля із семою 'вода' // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень». Одеса: Південно-українська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. С. 6–8.

Харчук Л. В. Електроенергетичні професіоналізми у фаховій комунікації // Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2014» ІКС-2014. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 146–147.

Liliya Kharchuk. Terminological word combinations in Ukrainian electric power engineering terminology // Материалы Третьей межвузовской научно-практической конференции «Актуальные вопросы современной лингвистики» Санкт-Петербург, 2014. С. 30–31.

Kharchuk L. V. Electric power engineering terms based on thematic characteristics // Материалы V Международной научно-практической конференции «Мир языков: ракурс и перспектива» [Электронный ресурс] [в 2 т.]. Т. 1 Электрон. текстовые данные. Минск: БГУ, 2014. С. 92–95. URL: <http://www.elib.bsu.by>. – № 004118062014. Деп. в БГУ 18.06.2014.

2015

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Особливості професійної лексики фотографів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний вимір філологічних наук». Львів: ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2015. С. 43–46.

Вознюк Г. Л., Куньч З. Й. Засвоєння навичок культури мовлення – передумова успішної підготовки фахівця // Матеріали 4-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2015» ІКС-2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 154–155.

Ментинська І. Б., Ментинська Ю. С. Синонімія термінів веб-дизайну у фаховій комунікації // Матеріали 4-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2015» ІКС-2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 152–154.

Харчук Л. В. Актуальність створення словника-довідника стандартизованих термінів та визначень як основи інформаційного ресурсу в галузі електроенергетики // Матеріали 4-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2015» ІКС-2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 158–159.

2016

Конівіцька Т. Я. Фразеологічні одиниці в системі української економічної термінології // Збірник наукових праць учасників XIV наукової конференції «Проблеми української термінології». «СловоСвіт-2016». Львів, 2016. С. 73–77.

Ментинська І. Б., Ментинська Ю. С. Терміни веб-дизайну у фаховій комунікації: особливості походження // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2016» ІКС-2016. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 206–207.

Ментинська І. Б. Найпродуктивніші суфіксальні моделі комп'ютерної термінології // Матеріали наук.-практич. конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 року з нагоди 15-річчя кафедри українознавства «Сучасна українська нація: мова, історія, культура». Львів: Друкарня ЛНМУ ім. Д. Галицького, 2016. С. 60–62.

Харчук Л. В. Використання інтернет-ресурсів у фаховій комунікації електроенергетиків // Матеріали 5-ї Міжнар. наук. конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2016» ІКС-2016. Львів: Вид-во Львівськ. політехніки, 2016. С. 214–215.

2017

Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Іншомовні запозичення в українській геодезичній термінології // Матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект». Харків, 2017. С. 174–176.

Ментинська І. Б., Ментинська Ю. В. Термін веб-дизайну з препозитивними компонентами у фаховій комунікації: особливості вживання // Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2017» ІКС-2017. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 288–289.

Ментинська І. Б. До проблеми надуживання чужомовними термінами в комп'ютерному дискурсі // Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект». Харків, 2017. С. 180–182.

Kunch Z., Kharchuk L., Syerov Y., Fedushko S. Development of concept of terminological online assistant for electric power engineering specialists // Proceedings of the XIth International Scientific and Technical Conference «Computer Sciences and Information Technologies» (CSIT-2017). Lviv, 2017. P. 83–86.

2018

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Функціонування англійських запозичень у термінології фотосправи // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури». Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС»», 2018. С. 61–64.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В., Теглівець О. В. Порушення словотвірних норм у навчальних текстах радіотехнічної галузі // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Рівень ефективності впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури». Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС»», 2018. С. 55–57.

Куньч З. Й. Проблеми засвоєння риторичної термінології у навчальному процесі студентів-іноземців // Матеріали IV-го Українсько-польського форуму «Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості». Львів-Olsztyn: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 165–170.

Литвин О. Г. Культура мови професійного спілкування у ВНЗ технічного профілю // Тези міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми науки і практики у світлі євроінтеграції». Львів, 2018. С. 138–140.

Ментинська І. Б. До історії становлення та розвитку інформаційних комп'ютерних технологій в Україні // Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2018» ІКС-2018. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 204.

Kharchuk L. V. The paradigmatic relations in the Ukrainian electric power engineering terminological system (the phenomena of synonymy and variation) // Сборник материалов IX Международной научно-практической конференции «Мир языков: ракурс и перспективы». В 6 ч. Ч. 1. Минск: БГУ, 2018. С. 91–95.

РЕЦЕНЗІЇ НА СЛОВНИКИ, МОНОГРАФІЇ

Полюга Л. М. Українська науково-технічна термінологія в минулому і тепер // Аудиторія, 2000. № 22. С. 5.

Куньч З. Й. Від терміна до поняття (Нове видання "Фінансового словника" як етап у розбудові української фінансово-економічної термінології) // Аудиторія, 2000. № 3. С. 7.

Куньч З. Й., Кузьмін О. Є. Нове видання «Фінансового словника»: від тлумачення понять до активізації фінансової діяльності // Економіст, 2000. № 1. С. 104–105.

Полюга Л. М. Уніфікація та нормалізація української фінансової термінології // Аудиторія, 2008. № 10. С. 8.

Куньч З. Й. Вивчаймо українські паремії // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. Вип. 765. С. 140–141.

ДИСЕРТАЦІЇ

Наконечна Г. В. Формування і розвиток української хімічної термінології: автореф. дис... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 1994. 20 с.

Куньч З. Й. Становлення і розвиток української риторичної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 1997. 16 с.

Микитюк О. Р. Українські абстрактні іменники в загальноживаній і терміній лексиці: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01. / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 1997. 16 с.

Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології: автореф. дис.... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2000. 20 с.

Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології: автореф. дис... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2003. 20 с.

Теглівець Ю. В. Складені назви із семою 'вода' в сучасній українській науково-технічній термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2007. 20 с.

Харчук Л. В. Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми: автореф. дисер. ...канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2017. 20 с.

ЗМІСТ

Теорія, живлена практикою	3
Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку (Г. Наконечна).....	11
Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу (З. Куньч)....	38
Суспільно-політична термінологія Дмитра Донцова як основа українських державотвірних традицій (О. Микитюк).....	67
Лексико-семантичні процеси в українській музичній термінології (С. Булик-Верхола).....	91
Лексико-семантичні особливості складених назв із семою ‘вода’ в науково-технічній термінології (Ю. Теглівець).....	122
Анотації.....	150
Список праць науковців кафедри української мови Національного університету Львівська політехніка», що стосуються проблем термінології	
Монографії.....	152
Словники.....	152
Посібники з термінознавства.....	154
Електронні навчально-методичні комплекси.....	154
Наукові статті.....	155
Тези конференцій.....	169
Рецензії на словники, монографії.....	178
Дисертації.....	178

Наукове видання

НАКОНЕЧНА Галина Василівна
КУНЬЧ Зоряна Йосипівна
МИКИТЮК Оксана Романівна
БУЛИК-ВЕРХОЛА Софія Зіновіївна
ТЕГЛІВЕЦЬ Юлія Володимирівна

**ТЕОРІЯ ТЕРМІНА:
КОНКРЕТИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ
ПАРАДИГМ**

Монографія

Комп'ютерне верстання – *І. Василюшин*

Підписано до друку 23.11.2018 р. Формат 60*84/16.
Гарнітура Остava. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,46. Наклад 300 прим. Зам № 2473

ТзОВ «Галицька видавнича спілка»
вул. Тугана-Барановського, 24, м. Львів, 79005,
тел. (032) 276-37-99

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 198

Друк «Компанія “Манускрипт”»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008
тел./факс: (032) 235-52-20, тел./факс: (032) 235-51-40
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 3628 від 19.11.2009 р.